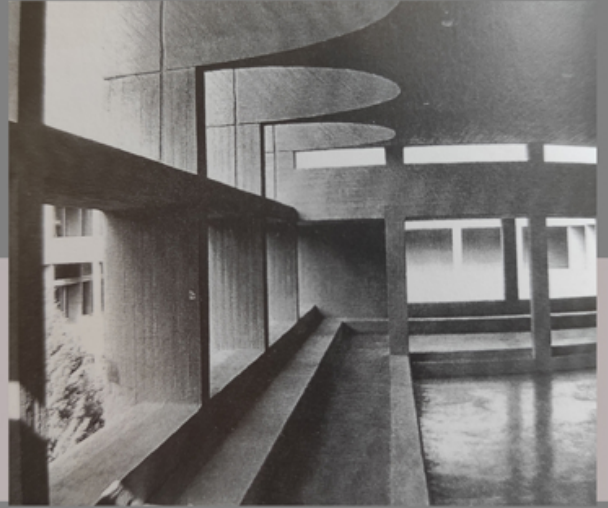

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Ο LECORBUSIER

ΚΑΙ Η

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ

1950

2000

ΣΥΝΤΑΚΤΡΙΑ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΙΑΜΠΑΟΣ

Ο LECORBUSIER

ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ
1950-2000

Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Συντάκτρια: Γεωργοπούλου Κατερίνα Παναγιώτα (ar10613)

Επιβλέπων: Τσιαμπάος Κώστας

Αθήνα, Ιούνιος 2023

*Ευχαριστώ την οικογένειά μου
και τους αγαπημένους ανθρώπους
που με στηρίζουν στα βήματά μου.*

*Καθώς και τον επιβλέποντα κ. Τσιαμπάο,
για τις εύστοχες συμβουλές του
κατά την διάρκεια της συγγραφής.*

Ο LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ 1950-2000

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την σύνδεση του LeCorbusier και της ελληνικής μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής από το 1950 ως το 2000. Μελετάται ο τρόπος που καινοτόμησε LeCorbusier κατασκευαστικά, στην προσπάθεια για να καλλιεργήσει το αρχιτεκτονικό του ύφος, καθώς και οι αρχιτεκτονικές του απόψεις για την πρωτοπορία. Εντοπίζεται το γιατί θεωρήθηκε πρωτοποριακή η αρχιτεκτονική του για την Ελλάδα και γιατί επηρέασε πολλούς Έλληνες αρχιτέκτονες, μέσα από πόλους αμφισβητήσεων και υποδοχής. Εισάγεται ο αναγνώστης στην υλοποιημένη και οραματική ελληνική αρχιτεκτονική που επηρεάστηκε από τον LeCorbusier αλλά παράλληλα προσπάθησε να καινοτομήσει μεταξύ 1950- 2000. Αρχικά κάποια μεμονωμένα έργα αρχιτεκτόνων, είτε εντάσσονται στον ελληνικό μοντερνισμό είτε στον ελληνικό μπρουταλισμό σύμφωνα με τους Έλληνες ιστορικούς αρχιτεκτονικής χαράσσουν προσωπικές αναζητήσεις πάνω στον LeCorbusier και την καινοτομία, οι οποίες διερευνώνται. Στην συνέχεια σταχυολογούνται Έλληνες αρχιτέκτονες με τεχνολογική καινοτομία στο έργο τους. Οι πιο πρωτοπόροι υπερβαίνουν τον LeCorbusier και αυτοί είναι ο Ζενέτος και ο Τομπάζης. Η μελέτη στην συνέχεια εμβαθύνεται στο έργο των Καλογερά, Μπίρη και Καντζουράκη ως τεχνολογικά πρωτοπόρων αρχιτεκτόνων με πολλές επιρροές από τον LeCorbusier. Έτσι, εξετάζεται αν η αρχιτεκτονική του LeCorbusier συνέβαλλε στην ελληνική πρωτοπορία 1950-2000.

Ο LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ 1950-2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
Α) ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ.....	8
Β) ΑΦΟΡΜΗ	8
Γ)ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	9
Δ) ΣΚΟΠΟΣ	9
Ε) ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ	10
Ζ) ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ 1950-2000	11
2.Ο LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥ	13
2.1 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ» ΤΟΥ LECORBUSIER.....	13
2.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ.....	13
2.1.2.ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΟΠΛΙΣΜΕΝΟΥ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΟΥ	19
2.2 ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΕΣ LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΟΠΛΙΣΜΕΝΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ	21
2.2.1 MAISON DOMINO: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	23
2.2.2 ΠΕΝΤΕ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ- VILLA SAVOYE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ.....	26
2.2.3 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΩΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΤΥΛ.....	30
2.3 ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΕΠΙΧΡΙΣΤΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ- ΒΕΤΟΝ BRUT: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ΚΡΙΤΙΚΗ	31
2.4 ΕΝΑΣ ΑΛΛΟΣ LE CORBUSIER:ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ- ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΤΑΛΛΟ	34
2.4.1 ΚΤΙΡΙΟ IMMEUBLE CLARTE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	35
2.4.2 UNITED NATIONS HEADQUARTERS: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ.....	38
2.4.3 SAINTE MARIE DE LA TOURETTE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	39
2.4.4 PAVILION PHILIPS: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	41

2.5	LE CORBUSIER: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ.....	45
2.5.1	ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: VILLA SAVOYE ΚΑΙ ΠΡΟΗΓΜΕΝΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	45
2.5.2	ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ- ΜΗΧΑΝΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ: “LA MAISON EST UNE MACHINE A HABITER”: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ.....	47
2.5.3.	ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΡΟΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ- MAISON DOMINO ΚΑΙ MAISON CITROHAN: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ΚΡΙΤΙΚΗ	48
2.5.4	ΟΡΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ- ΤΟ MODULOR: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ	49
2.5.5	ΟΡΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ.....	51
2.6	ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ.....	54
2.7	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥ LECORBUSIER.....	56
3.	ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ	61
3.1	Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΟ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ: ΚΡΙΤΙΚΗ, ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ	61
3.1.1	ΠΟΛΟΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER: ΠΙΚΙΩΝΗΣ ΚΑΙ ΜΙΧΕΛΗΣ	61
3.1.2	ΠΟΛΟΙ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER	67
3.1.3	ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΓΙΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	68
3.1.4	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΕΔΙΟ.....	70
3.1.5	ΑΚΑΡΠΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ-Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ DOMINO ΣΤΗΝ «ΑΝΩΝΥΜΗ» ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	72
3.2	ΠΡΩΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ- ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟ ΤΟΥ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΠΡΟΥΤΑΛΙΣΜΟ.....	73
3.3	ΥΛΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ 1950-2000 ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΟΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER.....	74
3.3.1	ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΕΝΤΟΝΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER	74
3.3.1.1.	Συγκροτήματα Σαντορίνης, Δεκαβάλλας	74
3.3.1.2	Σπίτι-εργαστήριο Σπιτέρη, Προβελέγγιος	75
3.3.1.3	Πολυκατοικία Φιλοθέης, Βαλσαμάκης	76
3.3.2.	ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER	77

3.3.2.1. Παγόδα ΟΛΠ Πειραιά, Λιάπης- Σκρούμπελος	77
3.3.2.2. Κτίριο της ΔΕΗ, Κραντονέλλης	78
3.4 ΚΤΙΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΜΠΡΟΥΤΑΛΙΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΩΝ ΑΠΟ LECORBUSIER	79
3.4.1 Νομική Σχολή, Παπαϊωάννου –Φινές	80
3.4.2 Θεολογική Σχολή, Καλυβίτης- Λεονάρδος	80
3.4.3 Φοιτητική Εστία ΕΜΠ, Παπαϊωάννου –Φινές	81
3.4.4 Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Μουτσόπουλος	82
3.4.5 Κτίριο Γραφείων, Κυριακίδης	83
3.4.7 Τράπεζα Πειραιώς, Basil Spence	85
3.4.8 Τράπεζα Κρήτης, Δεκαβάλλας	86
3.4.9 Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, Παπαγιάννης	87
3.4.10 Νομικό τμήμα ΔΠΘ Καλυβίτης	88
3.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥΣ	88
4. ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER	95
4.1 ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΜΠΑΖΗΣ	95
4.1.1 ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ	95
4.1.2 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΜΠΑΖΗΣ	99
4.1.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΑΚΗ ΖΕΝΕΤΟ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΤΟΜΠΑΖΗ	103
4.2 ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ, ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ..	105
4.2.1 ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ	105
4.2.1.1. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΛΟΓΕΡΑ	108
4.2.1.2. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΛΟΓΕΡΑ	110
4.2.1.2.Α ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΤΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗ ΔΕΘ	110
4.2.1.2.Β ΜΕΤΟΧΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ ΟΜΟΝΟΙΑ, ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ	112
4.2.1.2.Γ ΚΑΠΝΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ «ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ» ΠΕΙΡΑΙΑΣ	114
4.2.1.2.Δ ΔΙΠΛΟΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ	116
4.2.1.2.Ε ΚΤΙΡΙΟ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΟΛΠ ΠΕΙΡΑΙΑΣ , ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ	118
4.2.1.2.ΣΤ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,1 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 1969	121

4.2.1.2.Η ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΜΠ, ΓΟΥΔΙ	124
1967	124
4.2.1.2.Θ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΟ ΖΕΦΥΡΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 2 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ.....	128
4.2.2 ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ: ΤΑΣΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΙΡΗΣ.....	129
4.2.2.1 ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΜΠΙΡΗ	134
4.2.2.1.Α ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΜΕΓΑΡΟ ΛΙΒΑΔΕΙΑΣ.....	134
4.2.2.1.Β ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟ ΣΤΗ ΖΕΑ ΠΕΙΡΑΙΑ	136
4.2.2.1.Δ. ΠΟΛΥΚΛΑΔΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗΣ, 1 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΑΡΧ. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	138
4.2.2.1.Ζ. ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ, 2 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΑΡΧ. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ.....	142
4.2.3 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ.....	143
4.2.3.1 ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ .	144
4.2.3.1.Α. ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ , ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ	144
4.2.3.1.Β. ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ , 2 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΕ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ.....	146
4.2.3.1.Γ. ΜΕΓΑΡΟ ΟΛΠ, ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ , ΠΕΙΡΑΙΑΣ	147
4.2.3.1.Δ. ΠΟΛΥΙΑΤΡΕΙΟ ΤΟΥ ΙΚΑ , ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ	149
4.2.3.1.Ε. ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΩΝ 1 ^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	150
4.2.3.1.ΣΤ. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ, ΠΑΤΡΑ.....	151
4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΝΙΚΟ ΚΑΛΟΓΕΡΑ, ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ	154
5. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	160
6. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ- Ο LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ 1950- 2000	167
Βιβλιογραφία.....	171

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A) ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Το αντικείμενο της παρούσας διάλεξης είναι η σύνδεση του LeCorbusier και της ελληνικής μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής από το 1950 ως το 2000. Μελετάται αρχικά το ιδιαίτερο ύφος του LeCorbusier μέσα από την χρήση του μπετόν και του μετάλλου, ο τρόπος που χρησιμοποίησε τα δύο αυτά υλικά για να καινοτομήσει, καθώς και οι κατευθύνσεις σχεδιασμού του οι οποίες απευθύνονται στην πρωτοπορία. Στην ελληνική αρχιτεκτονική, η μελέτη εστιάζεται αρχικά στην κριτική του LeCorbusier στην Ελλάδα, στους πόλους υποδοχής του και στους λόγους που μεταπολεμικά οι Έλληνες αρχιτέκτονες τον μελέτησαν. Ακολουθεί η υλοποιημένη και οραματική ελληνική αρχιτεκτονική 1950- 2000. Αρχικά εντοπίζονται έργα που αναφέρονται στον LeCorbusier, είτε εντάσσονται στον ελληνικό μοντερνισμό είτε στον ελληνικό μπρουταλισμό για να αναζητηθεί η πρωτοπορία τους. Στην συνέχεια σταχυολογούνται Έλληνες αρχιτεκτονες με τεχνολογική καινοτομία στο έργο τους και αναζητούνται οι επιδράσεις από τον LeCorbusier . Διερευνώνται οι Ζενέτος, Τομπάζης και η μελέτη εμβάθυνεται στο έργο των Καλογερά, Μπίρη και Καντζουράκη ως τεχνολογικά πρωτοπόρων αρχιτεκτόνων με πολλές επιρροές από τον Ελβετό αρχιτέκτονα.

B) ΑΦΟΡΜΗ

Η αφορμή για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος ήταν η τριβή μέσω των μαθημάτων ιστορίας με παραδείγματα αρχιτεκτονικής καινοτομίας του LeCorbusier αλλά και ο προσωπικός θαυμασμός για το έργο των αρχιτεκτόνων Καλογερά, Μπίρη και Καντζουράκη. Με απασχόλησε ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο μεταπολεμικά οι τελευταίοι ασχολήθηκαν με μια αρχιτεκτονική που σέβεται μεν τους κατασκευαστικούς περιορισμούς του ελληνικού τοπίου, τόλμησαν δε να οραματιστούν μια αρχιτεκτονική η οποία χαρακτηρίζεται από καινοτομίες και προσωπικά ιδιώματα.

Γ)ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για να εντοπίσουμε την καινοτομία του LeCorbusier πρώτα από όλα αναζητούμε το ιστορικό υπόβαθρο το οποίο συγκρότησε την αντίληψή του για την καινοτομία. Στην συνέχεια αναζητούμε την εργογραφία του και τα έργα του μέσα από την χρήση των δυο κυρίαρχων υλικών που χρησιμοποίησε, το μπετόν και το μέταλλο. Στην συνέχεια αναζητούμε την κριτική του έργου του και των κατευθύνσεων σχεδιασμού του μέσα από την πλευρά κριτικών οι οποίοι εστιάζουν στην καινοτομία, όπως ο Reyner Banham. Στόχος είναι να εντοπίσουμε την παρακαταθήκη του LeCorbusier στην αντίληψη της καινοτομίας, πέρα από το αρχιτεκτονικό ιδίωμά του.

Στην συνέχεια αναζητούμε μέσα από το ΤΕΕ, τα αρχιτεκτονικά περιοδικά Αρχιτεκτονικά Θέματα και Θέματα Χώρου και Τεχνών και την αρθρογραφία της μεταπολεμικής περιόδου την υποδοχή της επιρροής του έργου του LeCorbusier στην Ελλάδα. Ακολουθεί η εξέταση μεμονωμένων έργων που επηρεάστηκαν από τον Ελβετό αρχιτέκτονα, τα οποία εντάσσονται είτε γενικότερα στο πλαίσιο του ελληνικού μοντερνισμού είτε στον ελληνικό μπρουταλισμό, έτσι όπως φιλτράρονται μέσα από τα κείμενα των ιστορικών Φιλιππίδη, Φεσσά- Εμμανουήλ και Τσακόπουλου. Έπειτα, προσεγγίζουμε το προσωποποιημένο έργο των αρχιτεκτόνων οι οποίοι καινοτόμησαν με την τεχνολογική πρωτοπορία τους , όπως ο Ζενέτος και ο Τομπάζης αλλά και ειδικότερα το έργο των τριών αρχιτεκτόνων, του Καλογερά, του Μπίρη και του Καντζουράκη αναζητώντας τόσο τις επιρροές από τον LeCorbusier, όσο και την εξατομικευμένη προσπάθεια για καινοτομία στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έδρασαν.

Δ) ΣΚΟΠΟΣ

Μέσα από αυτήν την μελέτη τίθενται τα παρακάτω ερωτήματα για τα οποία θα αναζητηθούν απαντήσεις:

_Ποιά είναι τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής του LeCorbusier τα οποία κρίθηκαν ως πρωτοπορία για την Ελλάδα στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο;

_Ποιοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν τους Έλληνες να θεωρήσουν ότι η αρχιτεκτονική του LeCorbusier μπορεί να είναι μια πηγή πρωτοπορίας για την ελληνική αρχιτεκτονική;

_Πώς αποτυπώθηκαν στην μεταπολεμική Ελλάδα 1950-2000 οι προσπάθειες πρωτοπορίας σε σχέση με την επιρροή του LeCorbusier;

Ε) ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ

Είναι μεγάλη η πρόκληση της ανάγνωσης του ελληνικού τοπίου μέσα από το πρίσμα της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας, καθώς ένας αρχιτέκτονας επηρεάζεται από τις καινοτομίες του εξωτερικού και στην συνέχεια πρέπει να τις εντάξει με έναν ορθολογικό και ρεαλιστικό τρόπο στο ελληνικό τοπίο και στα δεδομένα των ελληνικών κατασκευών. Επομένως είναι εξαιρετικά ατυχής προς την εκτίμηση του έργου ενός αρχιτέκτονα η απόλυτη ταύτιση του με διεθνές επιρροές. Είναι προτιμότερο να σταχυολογούμε τις πιθανές αναφορές που εντοπίζουν συγγένειες μεταξύ αρχιτεκτόνων και να εντοπίζουμε τα κριτήρια για τον επιμέρους τρόπο αντιμετώπισης των υποεξέταση Ελλήνων αρχιτεκτόνων και αρχιτεκτονικών έργων.

Η πρωτοπορία είναι εκείνος ο πυρήνας που εξασφαλίζει την γνήσια παραγωγή του καθαρού «μοντέρνου», υπο την έννοια του μοντέρνου ως ενός κινήματος που εξ'ορισμού βρίσκεται σε ρήξη με το παρελθόν και οραματίζεται το μέλλον, με όρους άλλοτε ορθολογικούς, άλλοτε οραματικούς.

Το ερώτημα της πρωτοπορίας του LeCorbusier παραμένει διαχρονικό. Από τα ζητήματα της προσωπικής γραφής του που προέρχονται από αισθητικές κατευθύνσεις, η αρχιτεκτονική του χρησιμοποίησε τις κατασκευαστικές πρωτοπορίες του οπλισμένου και ανεπίχριστου μπετόν αλλά και του μετάλλου, αναζητώντας την χρυσή τομή ανάμεσα σε κατασκευαστικές και μορφολογικές ισορροπίες. Οι αρχές σχεδιασμού του, οι απόψεις και η φιλοσοφία του για την τεχνολογία οδήγησαν και αυτές σε κατασκευαστικές καινοτομίες.

Το ερώτημα για την πρωτοπορία στην μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική είναι ένα ερώτημα με πολλές συνιστώσες. Κατά τον Φιλιππίδη¹ πολλοί κριτικοί θεωρούν ότι οι έννοιες πρωτοπορία και ελληνική αρχιτεκτονική δεν είναι παρά ένας μεγάλος αυθαίρετος λόγος για την ελληνική ιστορία, δεδομένων των κατασκευαστικών περιορισμών που υπάρχουν στην Ελλάδα και του πόσο αργούν να ερμηνευθούν οι διεθνείς επιρροές σε υλοποιημένα ελληνικά πρωτοποριακά έργα. Κάποιοι άλλοι εντοπίζουν πως δεν έχει νόημα να μιλάμε για «τοπικές πρωτοπορίες» δεδομένου ότι τα πολιτισμικά σύνορα έχουν γκρεμιστεί από καιρό.

Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν εντοπίζεται ιστοριογραφικά στην Ελλάδα κάποιο οργανωμένο ρεύμα αμφισβήτησης και επαναστατικότητας που τοποθετεί την πρωτοπορία ως τον «τόπο» και αυτοσκοπό της αρχιτεκτονικής, ανάλογο με τους Archigram και τις βρετανικές πρωτοπορίες, παρά μόνο μεμονωμένες προσπάθειες αρχιτεκτόνων και αρχιτεκτονικών ομάδων. Το ερώτημα που μπαίνει είναι πως αν οι αρχιτέκτονες αυτοί υπέβαλαν τους εαυτούς τους σε μια πορεία μεταγραφής και μεταγλώττισης διεθνών τάσεων, μπορούμε να μην πέσουμε στην παγίδα της ανάγνωσης του έργου τους υποβαθμίζοντας την αυτάρκεια τους.

Έτσι, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι αξίζει να σταχυολογήσουμε αρχιτέκτονες με κοινή παραδοχή την συγγένεια της αρχιτεκτονικής τους με τον LeCorbusier, την ρήξη με το παρελθόν και την αναζήτηση της οραματικής καινοτομίας ως επιμέρους στόχο της αρχιτεκτονικής τους, αλλά να αποφύγουμε την αυστηρή τους κατηγοριοποίηση στα πλαίσια επιρροής κάποιου διεθνούς ρεύματος. Ο LeCorbusier δηλαδή, μετατρέπεται στο κύριο όχημα στο ταξίδι προς την αναζήτηση της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας.

Z) ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ 1950-2000

Η πρωτοπορία του Le Corbusier πέρα από την επίδραση στην διεθνή αρχιτεκτονική, έφτασε και στην Ελλάδα, κυρίως την μεταπολεμική περίοδο. Αρχικά υπήρξαν θεωρητικές προσεγγίσεις και κριτικές, πόλοι αποδοχής και διάδοσης αυτής της αρχιτεκτονικής, αλλά και πόλοι κριτικής. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον το γεγονός ότι βρέθηκαν λόγοι για τους οποίους τελικά οι Έλληνες αρχιτέκτονες ακολούθησαν την

¹ (Φιλιππίδης, Πρωτοπορία στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική, 1988)

μελέτη και τις αναζητήσεις του LeCorbusier στην πορεία είτε για κατασκευαστικό και τεχνολογικό οραματισμό, είτε για προσωπική αναζήτηση του προσωπικού τους ιδιώματος. Στον πυρήνα αυτών των αναζητήσεων βρίσκεται η μεταπολεμική ανάγκη της Ελλάδας για αρχιτεκτονική πρωτοπορία που υπερβαίνει τα τοπικά πλαίσια που ορίζουν τόσο η αρχιτεκτονική ελληνική κληρονομιά όσο και οι τεχνικές δυνατότητες των κατασκευών.

Στο πεδίο των υλοποιημένων παραδειγμάτων, η πρώτη μεταπολεμική περίοδος αποτυπώνεται μέσα από τις μελέτες των ιστορικών Φιλιππίδη, Φεσσά και Τσακόπουλου ως μια περίοδος με έργα με τις λεγόμενες «κορμπυζιανές αναφορές». Πρόκειται για έναν όρο που επαναλαμβάνεται στην ιστορική κριτική και ενσωματώνει τόσο επιρροές κατασκευαστικές όσο και μορφικές. Σε αυτήν την χρονική περίοδο είναι πιθανότατα δύσκολο να μιλήσουμε για αρχιτέκτονες που οι σπουδές τους και το έργο τους εν συνόλω επηρεάστηκε από τον Ελβετό αρχιτέκτονα. Υπάρχουν σημειακές αναφορές και κάποια πιο αντιπροσωπευτικά έργα με επιρροές.

Μέσα σε αυτήν την ενότητα εντοπίζεται και η αντιπροσωπευτική μελέτη του ελληνικού μπρουταλισμού, καθώς σύμφωνα με τον Φιλιππίδη, τόσο στη μελέτη του για την «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», όσο και για «Το σκυρόδεμα στον 20^ο αιώνα», ο ελληνικός μπρουταλισμός στην πλειοψηφία των περιπτώσεων προέκυψε ως μια άμεση επανερμηνεία του μεταπολεμικού LeCorbusier και όχι μέσω της διαμεσολάβησης του αγγλοσαξονικού μπρουταλισμού. Σε αυτό το πεδίο εξετάζεται αν αυτό το ιδίωμα απέκτησε κατευθύνσεις τεχνολογικής και κατασκευαστικής πρωτοπορίας ή αν υπήρξε περισσότερο μια αρχιτεκτονική έκφραση.

Οι τελευταίες ενότητες της ελληνικής πρωτοπορίας αφορούν προσωποποιημένες περιπτώσεις, καθώς ο στόχος είναι να διερευνηθεί κατά πόσο η μελέτη του LeCorbusier συνέβαλε στην πρωτοποριακή αρχιτεκτονική τους στην μεταπολεμική περίοδο ως το 2000 ή υπήρξε αποτέλεσμα περισσότερο άλλων επιρροών. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες αυτοί είναι στην πρώτη υποενότητα ο Τάκης Ζενέτος και ο Αλέξανδρος Τομπάζης, οι οποίοι είχαν ήδη ολοκληρώσει τις σπουδές τους την περίοδο που ξεκινά η βασική επίδραση του LeCorbusier στην Ελλάδα και επομένως

έχουν μόνο σημειακές αναφορές. Στην δεύτερη υποενότητα εξετάζονται τρεις αρχιτέκτονες της πρωτοπορίας που μελέτησαν τον Ελβετό αρχιτέκτονα ήδη στις σπουδές τους και διαμόρφωσαν την προσωπική τους αρχιτεκτονική από τα διδάγματά του. Αυτοί είναι ο Νίκος Καλογεράς, το γραφείο Μπίρη με τους Δημήτρη και Τάσο Μπίρη, καθώς και ο Δημήτρης Καντζουράκης. Δεδομένης της «κορμπυζιανής επιρροής» τους ήδη από την αρχή τους, γίνεται μελέτη χαρακτηριστικών περιπτώσεων της εργογραφίας τους ως το 2000 ώστε να διαπιστωθεί αν η επιρροή από τον LeCorbusier τους ώθησε στην καινοτομία αυτήν την περίοδο ή περισσότερο οι άλλες επιρροές τους.

2.0 LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥ

2.1 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ» ΤΟΥ LECORBUSIER

2.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ

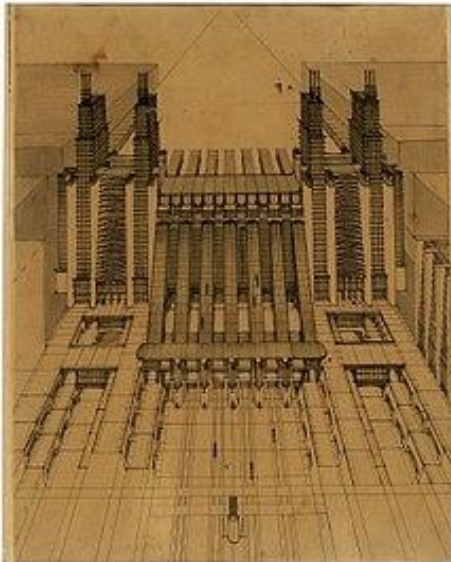
Η φιλοσοφία που ανέπτυξε ο LeCorbusier -ή αλλιώς Charles-Édouard Jeanneret (1887-1965) όπως ήταν το πραγματικό του όνομα, γύρω από τις κατευθύνσεις της χρήσης του μπετόν και του μετάλλου με τρόπο ώστε να αναπτύξει το προσωπικό του ιδίωμα έχει βάσεις πάνω στο ιστορικό υπόβαθρο της εποχής.

Οι μορφές της αρχιτεκτονικής της δεκαετίας του 1920 προσπαθούσαν να ισορροπήσουν ανάμεσα σε δύο κατευθύνσεις. Από την μια ένα λεγόμενο «φορμαλισμό» ο οποίος απέρριπτε παλιότερα ιστορικά ρεύματα όπως ο νεοκλασικισμός. Από την άλλη πλευρά η κύρια κατεύθυνση ήταν ο φονξιοναλισμός και η λογική της βέλτιστης επίλυσης των λειτουργικών αναγκών.

Την περίοδο εκείνη υπήρχαν τρεις βασικές επιρροές της μοντέρνας τέχνης που προδιέγραφαν τα αισθητικά κριτήρια στον Ευρωπαϊκό χώρο. Αυτές ήταν ο

Φουτουρισμός, που αναπτύχθηκε με επίκεντρο την Ιταλία και κυρίως μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο Κυβισμός, με επίκεντρο την Γαλλία της δεκαετίας του 1920 και η Μοντέρνα Αφηρημένη Τέχνη, με επίκεντρο την Γερμανία της ίδιας περιόδου². Παρότι αυτές οι τρεις επιρροές δημιούργησαν ένα διαφοροποιημένο αποτέλεσμα σε πολλές μεγάλες αρχιτεκτονικές φυσιognωμίες της εποχής, το σύνολο του παραγόμενου έργου ήταν μια αξιοσημείωτη ομοφωνία του Διεθνούς Στυλ, μεταξύ του 1926 και του 1946.³

Ο Φουτουρισμός αρχικά, με κύριο εκπρόσωπο τον Antonio Sant'Elia, χαρακτηριζόταν από μια εκτεταμένη παραγωγή σχεδίων στις οπτικές τέχνες. Ανάγοντας την μηχανή στο απόλυτο ιδεώδες του 20^{ου} αιώνα, παρότρυνε την έμπνευση από την τεχνολογία της Πρώτης Μηχανικής Εποχής και προσπάθησε να αναπτύξει φίλτρα αξιολόγησης των παραγόμενων μορφών και υλικών με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι σύμφωνα με τις αρχές της Πρώτης Μηχανικής Εποχής.⁴ Το μέταλλο, τα βιομηχανικά στοιχεία, τα τεχνολογικά συστήματα της εποχής όπως το τρένο ή το αυτοκίνητο, οι μορφές με συμβολισμούς ως προς τις έννοιες της ταχύτητας και της αιχμής ήταν συχνά οπτικά μοτίβα.

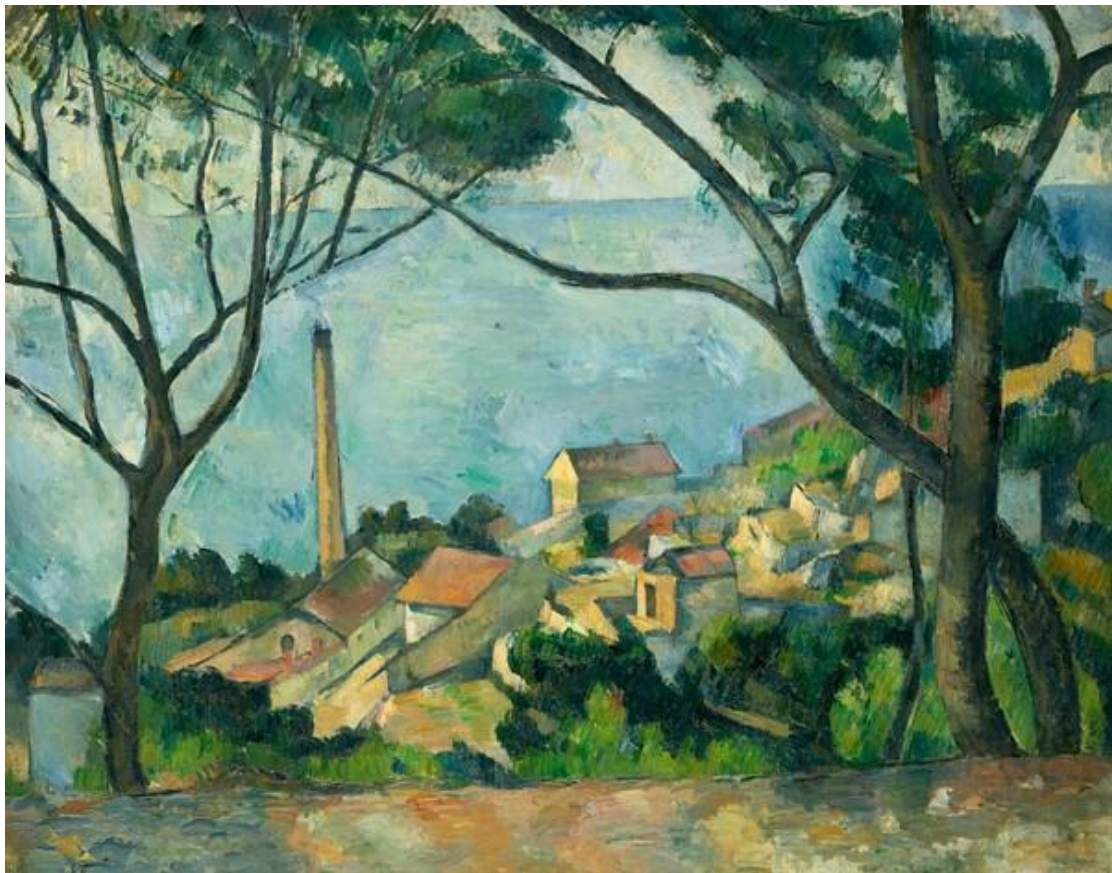
Εικόνα: Antonio Sant Elia, La Citta Nuova, Σταθμός για αεροπλάνα και τρένα, 1914, πηγή: (Wikipedia, 2020)

² (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 33)

³ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 31)

⁴ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 31)

Ενώ ο Φουτουρισμός επιβίωσε στην ιστορία ως μια ανάμνηση επιτακτικής αναζήτησης της τεχνολογικής προόδου και των μορφών που μπορεί να παραπέμπουν εννοιολογικά σε αυτήν, ο Κυβισμός και η Αφηρημένη Τέχνη όρισαν σε μεγαλύτερο βαθμό μορφολογικές κατευθύνσεις. Ο Κυβισμός έδινε μια έμφαση στα κανονικά γεωμετρικά στερεά, με την κατεύθυνση που έδωσε ο Cezanne για τον κύλινδρο, την σφαίρα και τον κώνο απηχώντας πλατωνικές ιδέες.⁵ Το αποτέλεσμα ήταν μια ομάδα μορφών κυρίως κυβικών και ορθογωνικών, αλλά περιλαμβάνοντας επίσης κυλίνδρους και ημικυλίνδρους- συχνά στα κλιμακοστάσια.

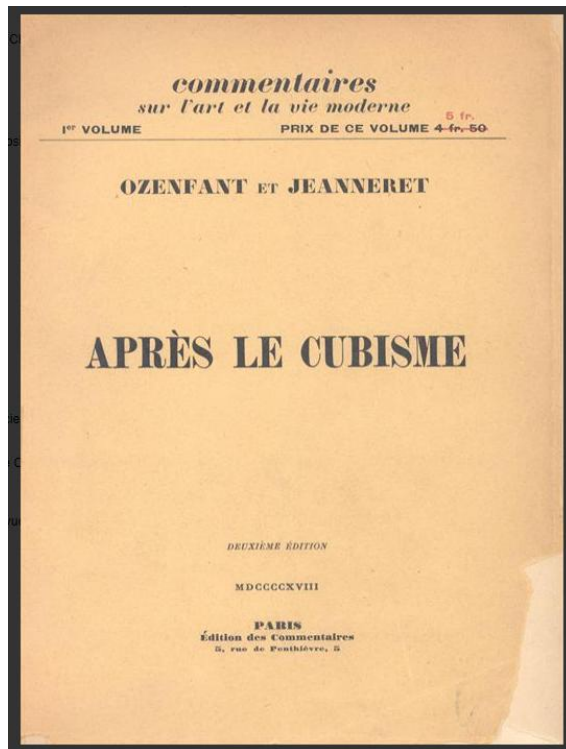

Εικόνα: Paul Cezanne, The Sea at L'Estaque behind Trees, 1878–79. Paul Cezanne. Musée Picasso, Paris, πηγή: (Wikipedia, 2020)

Στην πορεία όμως ο στόχος για την υλοποίηση των μορφών στην Γαλλία ήταν ο απόλυτος πουρισμός, μια καλλιτεχνική ανάγνωση και κριτική ματιά τόσο καλλιτεχνών όσο και του ίδιου του LeCorbusier πάνω στον κυβισμό. Επομένως γείσα, καλύμματα, περβάζια, γλυφές παραγκωνίστηκαν. Οι τελικές επιφάνειες

⁵ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

διαμορφώθηκαν λείες ώστε να δίνουν την αίσθηση της μονολιθικότητας, της ενιαίας επιφάνειας δηλαδή , ώστε να διατηρούν πάνω από όλα μια λιτότητα ⁶

Εικόνα: Apres Le Cubisme, εξώφυλλο του βιβλίου που εξέδωσαν το 1918 οι Ozenfant και LeCorbusier, πηγή (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2016)

⁶ Ο Πουρισμός είναι ένα καλλιτεχνικό κίνημα στο πλαίσιο 1918-1924 που η έναρξή του σηματοδοτείται από την έκδοση του βιβλίου Μετά τον Κυβισμό (Après le Cubisme) από τους Ozenfant και LeCorbusier το 1918. Η θέση των συγγραφέων ήταν ότι ο Πουρισμός θα οδηγούσε τον Κυβισμό στην λογική του κατάληξη. Βασικές αναζητήσεις του κινήματος ήταν ο αριθμός, η αναλογία, το σύστημα νόμων που ανακαλύπτει ο επιστήμονας μέσα από την μελέτη της φύσης, τα αντικείμενα-μοντέλα καθημερινής χρήσης που λειτουργούν ως υπόμνημα των φυσικών μορφών, αλλά και οι σχεδιαστικές αξίες της ακρίβειας, της απλότητας και των αρμονικών αναλογιών. Για τον Πουρισμό ο ρόλος της μηχανής ήταν απαραίτητος, ως απάντηση στην διαχρονική ανάγκη του ανθρώπου για τάξη. Το κίνημα έδρασε μια μικρή χρονική περίοδο, έγινε όμως περισσότερο γνωστό μέσα από τις αισθητικές αρχές της αρχιτεκτονικής του LeCorbusier. (ASPECTS, 2023)

Εικόνα: Charles Edouard Jeanneret, Still Life, 1920, 31 7/8 x 39 1/4 inches (MoMA), πηγή: (khanacademy, 2023)

Εικόνα: Ronchamp, LeCorbusier, 1955 πηγή (WIKIPEDIA, 2023)

Το κίνημα της αφηρημένης τέχνης επίσης είχε μεγάλη επίδραση στην αρχιτεκτονική, καθώς οι ίδιοι οι καλλιτέχνες της Αφηρημένης Τέχνης υποστήριζαν ότι η τέχνη τους

είχε άμεσο συσχετισμό με την αρχιτεκτονική.⁷ Τόσο ο Lissitsky όσο και ο van Doesburg υποστήριζαν το κίνημα της αφηρημένης τέχνης με κείμενα και μανιφέστο, και ο van Doesburg διηύθυνε ένα περιοδικό με το όνομα De Stijl, με στόχο την παγκόσμια αναγνωρισιμότητα της Αφηρημένης Τέχνης.⁸ Το κίνημα, προερχόμενο από τον Κυβισμό και τον Φουτουρισμό, συμπλήρωσε τα κενά της αρχιτεκτονικής σκέψης στην Ολλανδία, την Γερμανία και την Ρωσία αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο κόσμος της αρχιτεκτονικής γνώρισε το έργο του Malevitch ,του Lissitsky, του Modrián και του van Doesburg και εμπνεύστηκε πέρα από το στενό περιθώριο των ορθογωνικών μορφών. Η επιρροή επίσης του κινήματος πυροδότησε τις αρχιτεκτονικές φιλοσοφίες για την κατεύθυνση της ελικρίνειας του υλικού, που αργότερα ταυτίστηκε τόσο πολύ με το γαλλικό μοντερνισμό και τον Le Corbusier.⁹

Εικόνα: De Stijl Magazine, Vol. 1, no. 6 (Delft, April 1918), Page 61 (Vilmos Huszar), The University of Iowa Libraries, πηγή: Facebook/DeStijl

⁷ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

⁸ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

⁹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

Pavillon d' esprit Nouveau. LeCorbusier, Παρίσι 1924, πηγή: <http://www.fondationlecorbusier.fr/>

Αρχικά το διεθνές κίνημα των τριών επιρροών του Φουτουρισμού, του Κυβισμού και της Αφηρημένης Τέχνης δημιούργησαν μια διεθνή γραμμή από το Αμστερνταμ ως την Μόσχα ενώ άφησαν σχετικά ανεπηρέαστη την Γαλλία,¹⁰ Ένα χρόνο αργότερα όμως η Γαλλική και η Γερμανική σχολή, Κυβισμός και Αφηρημένη Τέχνη ενσωματώθηκαν σε ενιαία σχολή. Στην έκθεση στο Weissenhof το 1927 παρουσιάστηκαν ως ένα σώμα παγκόσμιων μορφών και κατευθύνσεων σε βαθμό που ο θεωρητικός Alfred H. Barr, ορμώμενος από έργα των Gropius, Oud, Mies , LeCorbusier και άλλων χρησιμοποίησε τον όρο Διεθνές Στυλ για να δώσει ενιαίο χαρακτηρισμό.¹¹

2.1.2.ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΟΠΛΙΣΜΕΝΟΥ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΟΥ

Με την επιρροή του μοντερνισμού τον 20^ο αιώνα δημιουργήθηκε ρήξη με την αρχιτεκτονική παράδοση και υιοθετήθηκαν νέα υλικά και νέες κατευθύνσεις σχεδιασμού με αυτά, καθώς η εποχή προσπάθησε να εντάξει τις νέες τεχνολογίες με

¹⁰ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

¹¹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 36)

τις νέες δυνατότητές τους. Συνεπώς, αν στον μοντερνισμό ο τεχνολογικός οραματισμός είναι το ζητούμενο τότε η οδός είναι η χρήση των πρωτοποριακών υλικών και οι δυνατότητές τους, που δημιουργούν νέες φιλοσοφίες σχεδιασμού.

Όσον αφορά στα υλικά, στο Παρίσι στις αρχές τις δεκαετίας του '20 η αντίληψη της μοντέρνας αρχιτεκτονικής ήταν άμεσα συνυφασμένη με τις κατασκευές από οπλισμένο σκυρόδεμα. Αρχικά υπήρχαν ελάχιστα κτίρια εξολοκλήρου κατασκευασμένα από ανεπίχριστο σκυρόδεμα, όπως η Notre Dame στο Raincy του August Perret. Τα περισσότερα κτίρια κάτω από επιμελές σοβάτισμα έκρυβαν το γεγονός ότι τα υλικά κατασκευής τους ήταν πολλές φορές και τούβλα, ενώ οι προυπολογισμοί ήταν πολλές φορές αποθαρρυντικοί για πειραματικές κατασκευαστικές τεχνικές και καινοτόμα υλικά, με αποτέλεσμα και οι τοπικοί κατασκευαστικοί κανονισμοί και νομοθεσίες να μένουν πίσω σε αυτόν τον τομέα. Η έννοια του Μοντέρνου αρχικά αφομοιώθηκε στον εσωτερικό χώρο και στον ορθολογικό σχεδιασμό του κρύβοντας με επιμέλεια τα μη μοντέρνα υλικά κάτω από σοβάδες με στόχο τελικές επιφάνειες που να δείχνουν ομογενοποιημένες.¹²

Ωστόσο διαμορφωνόταν ήδη ένα ιδεώδες ως προς το πώς είναι διαμορφωμένο ένα μοντέρνο κτίριο, από την άποψη της κατασκευής. Ο Adolf Loos είχε ήδη διαμορφώσει μια αρχιτεκτονική παράδοση πουρισμού, με καθαρές γεωμετρίες και σε πολλές περιπτώσεις, με την ιδέα του απλού «καθαρού τοίχου».¹³ Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να γίνει ιδιαίτερα αξιολάπητη η αισθητική της ενιαίας «καθαρής» επιφάνειας ως αισθητική, όμως η ιδέα ενός τοίχου που αποτελεί ταυτόχρονα κύριο στοιχείο του στατικού φορέα ήταν μια ιδέα που συναντούσε αντιστάσεις και πυροδοτούσε συζητήσεις.

Όμως υπήρχαν ήδη οι θεωρητικοί για την αξία των φιλόδοξων κατασκευών. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο θεωρητικός Herman Muthesius τονιζε την αξία της τεχνολογίας των κατασκευών της Βικτωριανής Μηχανικής όπως το Crystal Palace και ο πύργος του Eiffel. Τρεις δεκαετίες μετά, ο Sigfried Giedion αναφέρεται στο ίδιο θέμα στο βιβλίο του *Bauen in Frankreich*, εμπλουτίζοντάς το με κατασκευές από οπλισμένο σκυρόδεμα και μέταλλο. Αυτή ήταν μια θεωρητική βάση που σε

¹² (Banham, *Age of the masters*, 1975, σ. 42)

¹³ (Banham, *Age of the masters*, 1975, σ. 43)

συνδυασμό με την επιρροή από τον Φουτουρισμό, οδήγησε τους αρχιτέκτονες του Διεθνούς Στυλ να ενσωματώσουν στην αρχιτεκτονική τους το οπλισμένο σκυρόδεμα και το μέταλλο.¹⁴

2.2 ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΕΣ

LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΟΠΛΙΣΜΕΝΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ

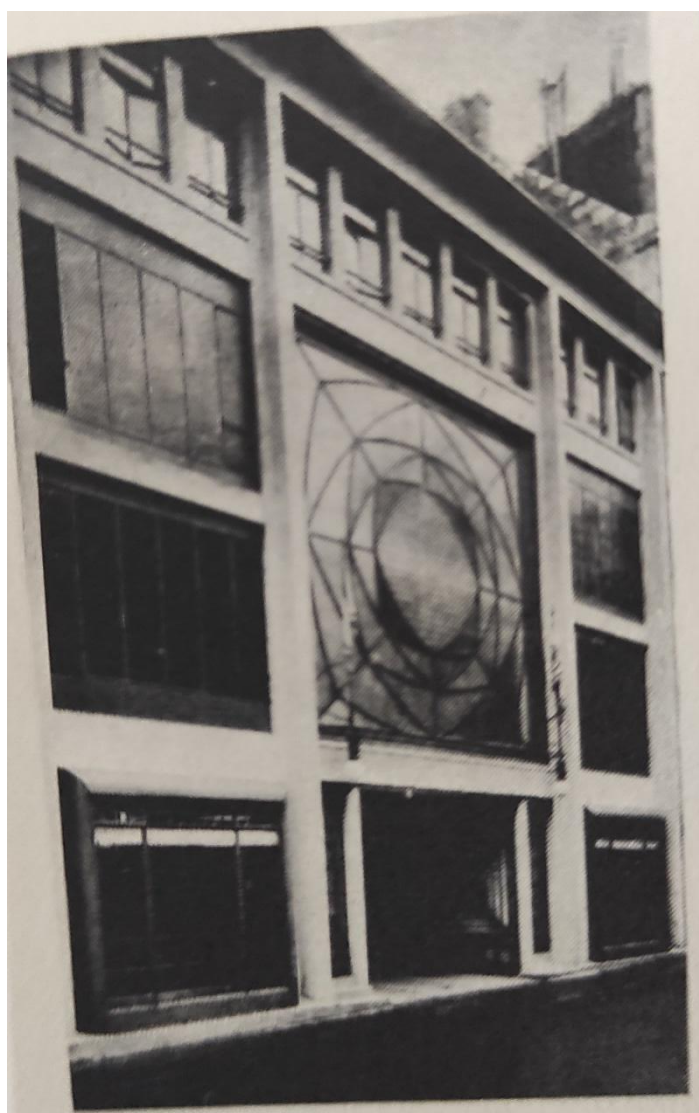
_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η κύρια ριζοσπαστική καινοτομία στον 20^ο αιώνα προήλθε και από τις πρωτοβουλίες του LeCorbusier, ανάμεσα στο πεδίο δράσης των αρχιτεκτόνων του Διεθνούς Στυλ.

Στα πρώτα του βήματα, πειραματιζόταν με το ανεπίχριστο τούβλο και τον σκελετό από οπλισμένο σκυρόδεμα. Η Villa Schwob είναι το πρώτο κτίριο του με φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα και πληρώσεις από εμφανή οπτοπλινθοδομή. Ανάμεσα στις τεχνολογικές της καινοτομίες ήταν τα φυτεμένα δώματα, τα κοίλα τοιχώματα για τις βοηθητικές λειτουργίες και τα διπλά τζάμια με θέρμανση μεταξύ των υαλοπινάκων. Μάλιστα σημειώνεται ότι σε πρώιμες μελέτες του ο αρχιτέκτονας επιθυμούσε μεταλλικά πλαίσια φέροντος οργανισμού για τα κτίρια του, όμως το οπλισμένο σκυρόδεμα, σαφώς οικονομικότερη κατασκευαστική λύση, επικράτησε και ο LeCorbusier αναζήτησε πλαισίωση του κατασκευαστικού αυτού συστήματος με αρχιτεκτονική θεωρία και αρχές.¹⁵

Η τριβή του με τις κατευθύνσεις σχεδιασμού και τις κατασκευαστικές τεχνικές του σκυροδέματος γίνεται στο Παρίσι, όπου έκανε πρακτική για τον Auguste Perret, έναν πρωτοπόρο του ανεπίχριστου σκυροδέματος με χαρακτηριστικά στην αρχιτεκτονική του τον ρασιοναλισμό, τον εξορθολογισμό του σχεδιασμού αλλά και τον δομικό εξπρεσιονισμό και την ανάδειξη του υλικού. Ακολουθεί μια σύντομη πρακτική στο γραφείο του Peter Behren το 1910. Αυτές οι πρώιμες αρχιτεκτονικές ενασχολήσεις έδωσαν κινητήριο δύναμη στον LeCorbusier να πειραματιστεί με το σκυρόδεμα.

¹⁴ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 43)

¹⁵ (Quddus, 2023)

Εικόνα: Μεταλλική και γυάλινη κατασκευή στην όψη, Garage Ponthieu, Auguste Perret, Παρίσι 1906

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Με την επικράτηση του οπλισμένου σκυροδέματος τον 20^ο αιώνα από το ρεύμα του Μοντερνισμού, εφηύρε για τον εαυτό του ένα ολόκληρο σύστημα αρχιτεκτονικών ιδεών. Το βασικό μέσο του ήταν το σκυρόδεμα εν γένει, ειδικότερα το ανεπίχριστο σκυρόδεμα για το οποίο και εφηύρε τον όρο *beton brut*¹⁶, και λιγότερο το μέταλλο. Με δεδομένη το επίμονο ενδιαφέρον του LeCorbusier για την

¹⁶ (WIKIPEDIA, 2023) Ο όρος *beton brut* είναι ένας γαλλικός όρος που κυριολεκτικά σημαίνει «αδρό σκυρόδεμα» και χρησιμοποιείται για να αναφερθεί στο ανεπίχριστο σκυρόδεμα, το σκυρόδεμα δηλαδή που μένει εμφανές με πλήρη έλλειψη σοβαντίσματος. Το ανεπίχριστο σκυρόδεμα δεν είναι κατηγορία υλικού από μόνο του, αλλά περισσότερο μια αρχιτεκτονική έκφραση του σκυροδέματος, καθώς το σκυρόδεμα συχνά επιδέχεται ιδιαίτερης κατεργασίας κατά την διαδικασία της σκυροδέτησης για να μείνει ανεπίχριστο. (wikipedia, 2023)

τεχνολογία και την καινοτομία, η μελέτη και η χρήση των υλικών αυτών πήρε γρήγορα μια τροπή οραματισμού, υπο την έννοια ότι στο έργο του ενέταξε τόσο καινοτόμες κατασκευαστικές και μορφολογικές τεχνικές, όσο και κατευθύνσεις σχεδιασμού που οραματίζονται μια νέα μοντέρνα αρχιτεκτονική.

2.2.1 MAISON DOMINO: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Το 1915 μαζί με τον Max Dubois και τον Perret αναπτύσσουν ένα ερευνητικό έργο για το ιδεατό της κατασκευής τον 20^ο αιώνα, το Maison Domino¹⁷, με φέροντα οργανισμό από σκυρόδεμα. Το όνομα ήταν ένα λογοπαίγνιο ανάμεσα στην λατινική λέξη για την οικία domus και το παιχνίδι των domino. Η μελέτη σκόπευε στην δημιουργία ενός προτύπου για μια προσιτή, οικονομικά και τεχνικά κατασκευή η οποία θα απαντούσε στη στεγαστική κρίση μετά τις μαζικές καταστροφές στο κτιριακό απόθεμα που προκάλεσε ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος. Η ερευνητική μελέτη οδήγησε τον LeCorbusier σε μια προσπάθεια να κατοχυρώσει ευρεσιτεχνία μαζί με τον πολιτικό μηχανικό Du Bois το 1916, κάτι όμως που δεν οδήγησε στο επιθυμητό αποτέλεσμα.¹⁸ Καθώς το οπλισμένο σκυρόδεμα ως υλικό είχε ήδη εξελιχθεί για 25 χρόνια μετά από την παρουσίαση του από τον Hennebique, η ιδέα της τυποποίησης των δομικών στοιχείων δεν κρίθηκε αρκετά πρωτότυπη. Οι πρώτοι κατάλογοι στοιχείων από χυτοσίδηρο είχαν παρουσιαστεί στην Γαλλία το 1840, ενώ λίγο αργότερα είχαν προταθεί στην Ευρώπη τοιχοπετάσματα διαμορφωμένα από μεταλλικά στοιχεία που δημιουργούσαν ολόκληρες μεταλλικές όψεις προκατασκευασμένες. Στην δε Αμερική ο σιδηρουργός Badger είχε προμηθεύσει 300 κτίρια της Νέας Υόρκης με μεταλλικά δομικά στοιχεία, ενώ προκατασκευασμένα πανέλα σκυροδέματος μιμούμενα την σημερινή τεχνολογία της προκατασκευής χρησιμοποιήθηκαν το 1906 στο Λίβερπουλ.¹⁹ Με αυτά τα ιστορικά δεδομένα δεν μας εκπλήσσει ότι η μελέτη του υλικού μπετόν μπήκε εξ αρχής στο πλαίσιο της μελέτης της τυποποίησης και των οδηγιών των τυποποιημένων στοιχείων, οπότε η πρόταση του LeCorbusier δεν κρίθηκε τόσο

¹⁷ (Quddus, 2023)

¹⁸ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

¹⁹ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

πρωτότυπη, ενώ δεν υπήρχαν εκείνη την εποχή η λογική των ευρεσιτεχνιών που προορίζονταν αποκλειστικά στις αρχιτεκτονικές μελέτες.

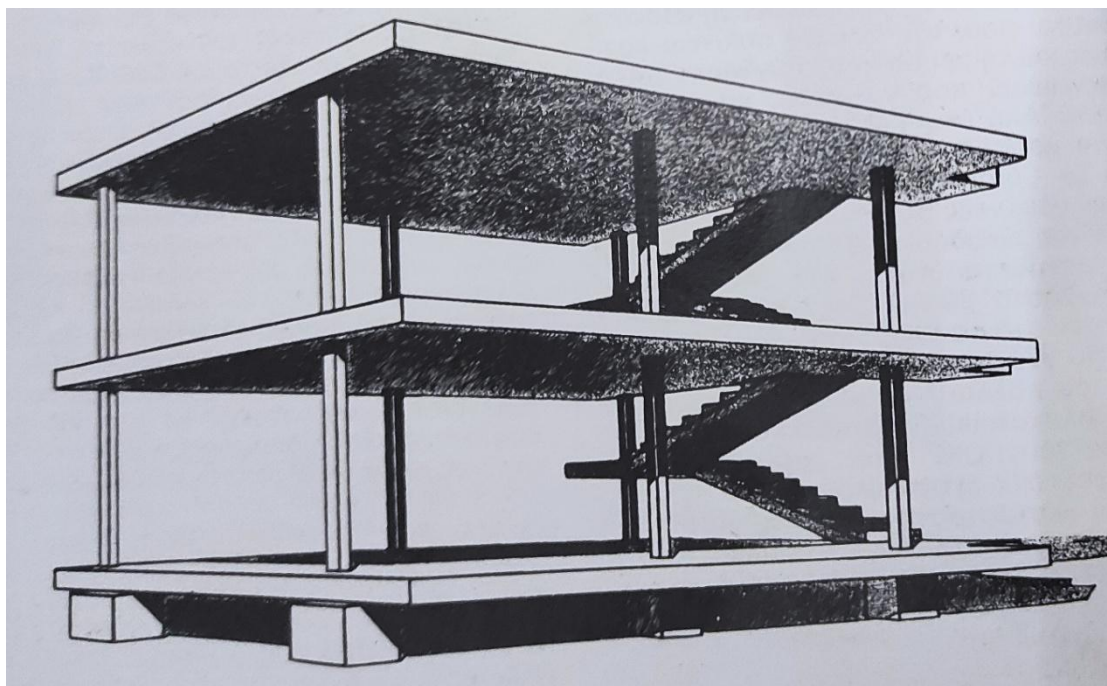
Η μελέτη εμπεριέχει έξι βασικές θέσεις που αφορούν την αυτοτέλεια του φέροντος οργανισμού, την ευελιξία της κάτοψης, την ελευθερία στην διαμόρφωση των όψεων, την τυποποίηση των δομικών στοιχείων, την βιομηχανική παραγωγή των βασικών δομικών στοιχείων και την ιδέα της προσθετικής επεξεργασίας της βασικής μονάδας.²⁰ Παράλληλα χρησιμοποιείται ο συνδυασμός ενός ανεξάρτητου σκελετού με μια ελεύθερη σκάλα στο πλάι.

Όσον αφορά στις επιμέρους αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες του Domíno, ο ίδιος ο δημιουργός του διατήρησε την αρχιτεκτονική ποιότητα της βιομηχανοποίησης και της τυποποίησης ως ένα εργαλείο εξορθολογισμού της κατοικίας, αλλάζοντας στα μετέπειτα έργα του όμως πολλές από τις αρχικές επιλογές του Domíno. Έτσι, αργότερα σε μια δημοσίευση πρότασης εφαρμογής αλλάζει την θέση και την μορφή της σκάλας, καθώς και το περίγραμμα της βασικής μονάδας, ενώ τρία χρόνια αργότερα το 1919 εγκαταλείπει τελείως τον ανεξάρτητο σκελετό σχεδιάζοντας στην Troyes προκατασκευασμένες κατοικίες από σκυρόδεμα με φέροντες τοίχους πάχους 40 εκ.

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Η πρωτοτυπία και η απατηλή απλότητα του Domíno ως αρχετυπικού ιδεογράμματος επιβίωσε ως τις μέρες μας με την αφαιρετική της δύναμη. Ο συνδυασμός υποστηλωμάτων σε υποχώρηση και σκάλας στο πλάι είναι μια επιλογή που ενισχύει την εντύπωση της ελαφρότητας στην κάτοψη, παρόλο που πρακτικά ίσως και να περιορίζεται σε ένα βαθμό η ευελιξία της κάτοψης, γιατί προσδιορίζονται ορισμένα βασικά χωρίσματα και υποχρεώνονται ορισμένοι χώροι να πάρουν ορισμένες θέσεις στην κάτοψη. Επίσης τίθεται το ζήτημα της επανάληψης του Domíno ως μέρους ενός οικιστικού συνόλου, με όλη την ελευθερία και την ποικιλία που απαιτείται να έχει ένα οικιστικό σύνολο στις επιμέρους μονάδες του για διαχωρισμό των επιμέρους στοιχείων με ιδιαίτερο χαρακτήρα, μια προβληματική δηλαδή του πώς μεταβαίνουμε από το μέρος στο σύνολο, κάτι που κάθε έρευνα αρχετύπων- ιδεογραμμάτων που στοχεύουν στην ιδανική κατοικία

²⁰ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

μπορεί να εντάσσει στις παραμέτρους μελέτης της. Όλες αυτές οι ιδέες συνοψίζονται οπτικά στο γνωστό προοπτικό σχέδιο για το Domino.

Εικόνα: Προοπτικό για το Maison Domino, LeCorbusier, 1915, πηγή: Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 21/1987, σελ131

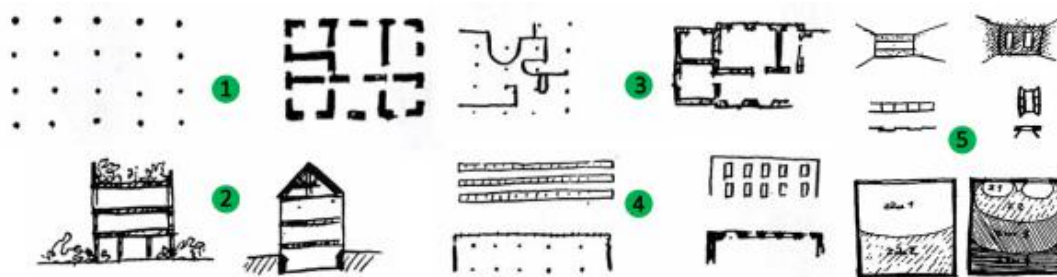
Η έρευνα αποτελεί ένα κείμενο που ηθικά και φιλοσοφικά πατά πάνω στο αξίωμα του αρχιτέκτονα για την βιομηχανοποίηση της κατοικίας, αλλά αναπτύσσει και άλλα ζητήματα που αφορούν την αρχιτεκτονική τεχνολογία όπως ο διάλογος αρχιτέκτονα- κατασκευαστή, η τάση για ανοιχτή προκατασκευή, η τεχνολογική δυνατότητα συμμετοχής του κατοίκου στη διαμόρφωση του χώρου του και η διάρκεια ζωής των στοιχείων.²¹ Ο αρχιτέκτονας χρησιμοποίησε μια σειρά τεχνολογικών επιχειρημάτων ώστε να θεμελιώσει την πρότασή του πάνω σε αντικειμενικές βάσεις και να την κάνει κατανοητή σε ένα ευρύτερο κοινό, αλλά και να μπορέσει να την αξιοποιήσει εμπορικά, προδιαγράφοντας με λεπτομέρεια κάθε πρακτική πλευρά που μπορεί να προκύπτει από ένα τυχόν έργο με τις προδιαγραφές του Domino.²²

²¹ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

²² (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

2.2.2 ΠΕΝΤΕ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ- VILLA SAVOYE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η κατασκευαστική προοπτική του σκυροδέματος τον οδηγεί στο να διατυπώσει αρχιτεκτονικές αρχές για τις κατασκευές από σκυρόδεμα, που όμως τελικά πρόκειται για μερικές από τις αρχές τις ίδιες της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και εν γένει της αρχιτεκτονικής του 20^{ου} αιώνα και εμπεριέχουν έναν φιλόδοξο οραματισμό και στο κατασκευαστικό πεδίο. Πρόκειται για τα «Πέντε σημεία για την Νέα αρχιτεκτονική»²³: την pilotis, τα φυτεμένα δώματα, την ελεύθερη κάτοψη, τις ελεύθερες όψεις και τα μεγάλα οριζόντια ανοίγματα στην όψη για διαφάνεια.

Εικόνα: Ομαδοποιημένα τα Πέντε σημεία για την Νέα Αρχιτεκτονική» από σκίτσα του LeCorbusier πηγή:
(LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923)

Η πιο εικονική εφαρμογή των Πέντε σημείων για την αρχιτεκτονική ήταν η κατασκευή της Villa Savoye.²⁴ Βρίσκεται στο Poissy, κατασκευάστηκε μεταξύ 1928-1931 με πρωτοβουλία των Pierre και Eugénie Savoye, οι οποίοι διέθεσαν στον LeCorbusier και τον συνεργάτη του Pierre Jeanneret απεριόριστη αρχιτεκτονική ελευθερία.²⁵

²³ (Quddus, 2023)

²⁴ (Quddus, 2023)

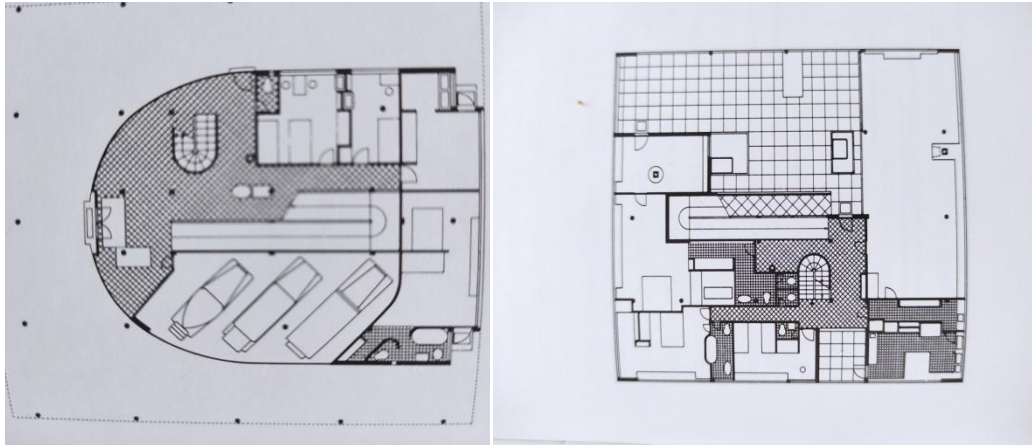
²⁵ (wikipedia, 2023)

Εικόνα: Βόρεια γωνία Villa Savoye, LeCorbusier, Poissy, 1929-1931, πηγή: Architecture in the twentieth century, σελ172

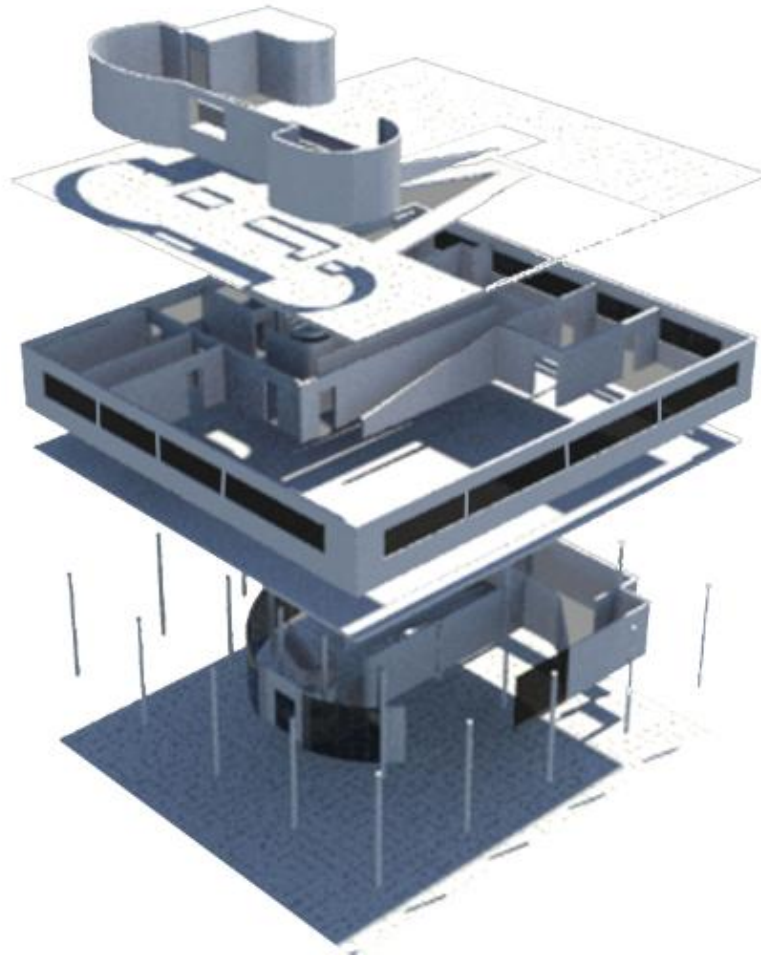
Η αίσθηση που δίνει το κτίριο είναι η μικρή επαφή με το έδαφος μέσω λεπτών μπετονένιων κολωνών στην πυλωτή, όπως ένα ελικόπτερο που ετοιμάζεται για απογείωση από το έδαφος, έτσι όπως χαρακτηριστικά παρομοιάζει ο Reyner Banham.²⁶ Είναι μια αρχιτεκτονική επιλογή πολύ μακριά από την παράδοση των κατοικιών που συχνά στην Ευρώπη, διατηρούν στέρεη και σφιχτή επαφή με το έδαφος, συχνά με βαρύτερα υλικά στο ισόγειο και το υπόγειο. Μια ράμπα οδηγεί από το επίπεδο του ισόγειου προς το επίπεδο των βασικών λειτουργιών. Τα δωμάτια, ακολουθώντας τις αρχές της ελεύθερης κάτοψης, διαμοιράζονται συμμετρικά γύρω από έναν ανοιχτό ελεύθερο χώρο. Ύστερα η ράμπα από σκυρόδεμα συνεχίζει προς την οροφή και γίνεται εξωτερικού χώρου, όπως παρατηρείται σε εφαρμογές σε εξοχικές κατοικίες της Μεσογείου. Όλος ο πολύπλοκος μηχανισμός της ελεύθερης κάτοψης εντάσσεται σε ένα κουτί τοίχων ελεύθερων όψεων (απαλλαγμένων τοίχων δηλαδή από τον φέροντα οργανισμό) με τα υποστυλώματα σε υποχώρηση προς τα μέσα. Επομένως το κατασκευαστικό σύστημα παραμένει εχέμυθο ως προς την εσωτερική ζωή της κατοικίας.

²⁶ (Banham, Age of the masters, 1975)

Εικόνες: Κάτοψη ισογείου και κάτοψη Α΄ όροφου, Villa Savoye, LeCorbusier, Poissy, 1929-1931, πηγή: (Gussel, 1991)

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Φαίνεται πάντως ότι η μελέτη αυτή για την Villa Savoye πυροδότησε στον LeCorbusier έναν ενθουσιασμό για την προσαρμοστικότητα του σκυροδέματος ως υλικού με ένα νέο κατασκευαστικό συντακτικό, καθώς πρόκειται για ένα υλικό που με το κατάλληλο καλούπι μπορεί να πάρει οποιαδήποτε μορφή και το αισθητικό του αποτέλεσμα να ενισχυθεί από ποικίλες επιφάνειες- επιχρίσματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πορεία των έργων του αρχιτέκτονα αποδεικνύει ότι εμβάθυνε την μελέτη για τις κατασκευαστικές και γλυπτικές δυνατότητες του σκυροδέματος. Προσπάθησε να εφαρμόσει τις Πέντε αρχές του στην πλειοψηφία των έργων του, παρόλα αυτά παρατηρούμε ότι πέτυχε περισσότερο σε κατοικίες, ενώ σε άλλους τύπους κτιρίων , διατήρησε περισσότερο την ελεύθερη όψη και την ελεύθερη κάτοψη, ενώ λιγότερο την pilotis.

Εικόνα: Προσωπική επεξεργασία της γράφουσας σε εικόνα ανάλυσης των δομικών στοιχείων , στα πλαίσια της εκμάθησης του προγράμματος SketchUp VRay

Ακολουθώντας τις Πέντε αρχές για μια Νέα Αρχιτεκτονική στην Villa Savoye, το αποτέλεσμα ήταν εξωτερικά, ως ένα από τα πιο εμβληματικά , για την μοντέρνα αρχιτεκτονική του 20^{ου} αιώνα, κτίρια. Αλλά και εσωτερικά, η ελεύθερη κάτοψη υλοποιείται με κατασκευαστικές καινοτομίες.²⁷ Για παράδειγμα, το καθιστικό ανοίγεται προς τον ενιαίο χώρο με ένα παράθυρο από την οροφή ως το δάπεδο, δημιουργώντας ασαφή όρια μεταξύ των χώρων . Τα μεγάλα οριζόντια ανοίγματα της ελεύθερης όψης είναι δείγμα της κατασκευαστικής καινοτομίας της εποχής. Το φυτεμένο δώμα σε αυτήν την περίπτωση είναι μια ιδέα που προκαλεί τα όρια μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού χώρου για μια οικογένεια που εντάσσει την ηλιοθεραπεία στον καθημερινό τρόπο ζωής της.

²⁷ (Banham, Age of the masters, 1975)

2.2.3 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΩΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΤΥΛ

“Υστερα από τους προσωπικούς πειραματισμούς με το προσωπικό ιδίωμα, έρχεται η διεθνής αναγνώριση. Ήδη από το 1927 στην διεθνή έκθεση του Weissenhof ο Alfred H Barr χρησιμοποίησε τον όρο ‘Διεθνές Στυλ’ για την, κατά την άποψή του, ομοιογενή μάζα ιδεών του μοντέρνου κινήματος που επηρεασμένη από το υπόβαθρο της εποχής, όπως τον Φουτουρισμό, τον Κυβισμό, την Αφηρημένη Τέχνη και τα μοντέρνα οράματα για τον τρόπο ζωής στον 20^ο αιώνα και την κατοικία, πρότειναν μια νέα αρχιτεκτονική που εκτός όλων των άλλων κινούνταν στα πλαίσια της χρήσης του σκυροδέματος.²⁸ Σύμφωνα με ιστορικούς, αυτό οδήγησε στην θεώρηση του Διεθνούς στυλ από το ευρύ κοινό ως μια «στολή», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά. που οι υποστηρικτές της κατέληγαν να υπερασπίζονται ταυτόχρονα την «στολή» όσο και τον φονξιοναλισμό.

Ίσως ο τρόπος αντίληψης της νέας αρχιτεκτονικής από το κοινό να είναι μια τολμηρή παραδοχή, πάντως σε κάθε περίπτωση, κρίνουμε ότι ο ενοποιητικός χαρακτηρισμός του Διεθνούς Στυλ είναι μια πρόκληση για κάθε αρχιτεκτονα, που θέλει να καινοτομήσει και να διαφοροποιηθεί για την μοναδικότητα των ιδεών του. Στο πνεύμα αυτό ο LeCorbusier έλαβε δράση για διαφοροποίηση, πηγαίνοντας στην Βραζιλία, όπου προσπάθησε να επηρεάσει την εγχώρια αρχιτεκτονική, συχνά προτείνοντας λύσεις με πλάκες σε διπλά ύψη βασισμένα σε λεπτές κολώνες, σύμφωνα με τις αρχές του domino. Έτσι αναπτύχθηκε το όραμα της ταυτότητας του LeCorbusier στην κοινή αντίληψη με μια αρχιτεκτονική ιδιαίτερης αναγλυφότητας στις μορφές του σκυροδέματος.

²⁸ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

2.3 ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΕΠΙΧΡΙΣΤΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ- ΒΕΤΟΝ BRUT: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η στόχευση του ευρωπαϊκού, ειδικότερα του γαλλικού προπολεμικού μοντερνισμού για καθαρές πουριστικές επιφάνειες ήταν και αυτή που άνοιξε την συζήτηση για την λεγόμενη ειλικρίνεια του υλικού, παρότι όπως σημειώνει ο Reyner Banham²⁹, πολλαπλές ερμηνείες για πουρισμό των μορφών δόθηκαν και σε κτίρια με σοβαντισμένες επιφάνειες. Η σύνδεση του πουρισμού των μορφών με το ανεπίχριστο σκυρόδεμα πρόκειται περισσότερο για μια παρανόηση της κοινής συλλογικής μνήμης και συνδέεται με τον δυνατό απόηχο του έργου του LeCorbusier και του Γαλλικού μοντερνισμού³⁰. Ωστόσο, οι πιο δυνατές ρητορικές και την φιλοσοφία αυτής της αρχιτεκτονικής της ειλικρίνειας της κατασκευής προήλθαν από έναν Ολλανδό αρχιτέκτονα, μαθητή του Peter Behrens, τον J.J.P. Oud. Οι επιρροές οι οποίες οδήγησαν τον αρχιτέκτονα αυτόν στις απόψεις του ήταν αυτές της Αφηρημένης Τέχνης στην αρχιτεκτονική.³¹

Όσον αφορά στο beton brut, είναι ένας επινοημένος όρος, καθώς το ανεπίχριστο σκυρόδεμα προπήρχε του LeCorbusier και συναντάται και στην αρχιτεκτονική άλλων εμβληματικών αρχιτεκτόνων, όπως ο Mies Van der Rohe και ο Louis Kahn. Κατά την διάρκεια της κατασκευής της Unite d ' Habitation στη Μασσαλία το 1952 ο Le Corbusier χρησιμοποίησε τον όρο, όπως αποτυπώθηκε στα γραπτά του.³² Σε ένα γράμμα του στον Josep Lluís Sert στις 26 Μαΐου του 1962 αναφέρει ο ίδιος: « Το μπετόν brut γεννήθηκε στην Unité d' Habitation στην Μασσαλία όπου υπήρχαν 80 εργολάβοι και τέτοια μαζική παραγωγή σκυροδέματος, ώστε ήταν αδύνατο να φανταστεί κανείς πώς θα γίνονταν ομαλές μεταβάσεις μέσω της αρμολόγησης.»³³

²⁹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

³⁰ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

³¹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 34)

³² (Corbusier, 1995)

³³ (Quddus, 2023)

«Τότε το αποφάσισα: ας τα αφήσουμε όλα ανεπίχριστα με όψη αδρή. Το αποκάλεσα beton brut.»³⁴

Εικόνα: Αποψη από την Unité d ' Habitation στη Μασσαλία το 1952, (Kroll, 2023)

Με την ίδια τεχνοτροπία ο Ελβετός αρχιτέκτονας καθόρισε την μεταπολεμική πορεία του, όπως στα κτίρια της Chandigarh στην Ινδία από το 1950 ως το 1965, το μοναστήρι της Tourette το 1953, την Palais de Filateurs στην Ινδία το 1951.

Σύντομα, η μεταπολεμική κατασκευαστική καινοτομία τον οδήγησε σε μορφικές τυπολογίες, όπως πλάγια πτερύγια- χωρίσματα, κλωστρά ή και ολόκληρο πλέγμα από ανεπίχριστο μπετόν, έντονα αρμολογήματα. Σε άλλες περιπτώσεις πειραματίστηκε με τονισμένες καμπύλες και οροφές με καμπύλα σχήματα από ανεπίχριστο σκυρόδεμα, όπως με την Ronchamp το 1950.

³⁴ (Quddus, 2023)

Εικόνα: Καμπύλη οροφή και καμπύλες γεωμετρίες στην Ronchamp, 1950 Πηγή:
(<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2016)

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Η χρήση του επινοημένου όρου αποσκοπεί στο να τονίσει διάφορες αρχιτεκτονικές ιδέες που συνδέονται με το ανεπίχριστο σκυρόδεμα ως αρχιτεκτονική έκφραση του μπετόν. Καταρχάς, την ιδιαίτερη επεξεργασία που επιδέχεται το ανεπίχριστο σκυρόδεμα με τους ξυλοτύπους στο εργοτάξιο, μια διαδικασία που μερικές φορές στα πλαίσια της αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού προσχεδιάζεται. Έπειτα είναι οι μορφές και η τελική όψη του σκυροδέματος, που ανάλογα με το μέγεθος, την τοποθέτηση των ξυλοτύπων και τους πιθανούς αρμούς μεταξύ τους επηρεάζουν το αισθητικό αποτέλεσμα. Ακόμη η χρήση του ανεπίχριστου σκυροδέματος τονίζει και αποκρυσταλλώνει ήδη από την όψη του κτιρίου κάποιες αρχές σχεδιασμού, όπως είναι η τυποποίηση και η βιομηχανική παραγωγή, που καταλήγει σε βιομηχανική αισθητική.

Συγκεκριμένα στην περίπτωση του κτιρίου της Μασσαλίας, η αρχική επιλογή του υλικού οφειλόταν στο χαμηλό κατασκευαστικό κόστος του υλικού, περιορισμός που βάραινε τους αρχιτέκτονες μεταπολεμικά. Γρήγορα όμως απέκτησε και μια σημειολογία που είχε να κάνει με την τοποθέτηση του αρχιτέκτονα σε σχέση με την εποχή του. Οι αισθητικές αξίες του αδρού, του μονολιθικού, του φθαρμένου όπως η

όψη του ανεπίχριστου μπετού με την πάροδο του χρόνου, εκφράζουν την μεταπολεμική ποιότητα ζωής.³⁵

2.4 ΕΝΑΣ ΑΛΛΟΣ LE CORBUSIER: ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ- ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ LECORBUSIER ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΤΑΛΛΟ

Είναι αξιοσημείωτο ότι παρατηρώντας την εργογραφία του LeCorbusier δεν παρατηρούμε στοχευμένη αρχιτεκτονική του μετάλλου ή κατευθύνσεις σχεδιασμού που να απευθύνονται στο μέταλλο και αυτό είναι μια συχνή κριτική που στερεί από τον αρχιτέκτονα την αναγνώριση της οραματικής του διάστασης από την χρονική απόσταση της σύγχρονης εποχής. Είναι εξαιρετικά δύσκολο όμως να φανταστούμε τον LeCorbusier ως νέο αρχιτέκτονα στην Γαλλία, την χώρα του πύργου του Eiffel και του μουσείου Orse, να μένει ασυγκίνητος για την αρχιτεκτονική του μετάλλου και για όλη την ιστορική παράδοση του Art Nouveau που επικρατούσε, ιδιαίτερα στην Γαλλία, στην πρόμοντερνα εποχή.³⁶

Όσο για το την χρήση του μετάλλου, οι βασικές κατευθύνσεις είχαν μπει ως υπόβαθρο από την διάδραση του LeCorbusier με τους Auguste Perret και Peter Behrens και τις ιδέες τους για την τεχνολογία των κτιρίων. Το 1908 ενθουσιάστηκε από το σπίτι με γυαλί και μέταλλο στην οδό Réaumur, διακρίνοντας πέρα από την αρχιτεκτονική κατεύθυνση του Art Nouveau τις ιδιαίτερες κατασκευαστικές τεχνικές.³⁷ Στα τέλη της δεκαετίας του '30 οι φίλοι του αρχιτέκτονες Eugène Beaudouin, Marcel Lods, και Jean Prouvé κατασκεύασαν το Maison du Peuple (Clichy).³⁸ Στο κτίριο αυτό γίνεται εκτεταμένη χρήση προηγμένων βιομηχανικών κατασκευαστικών τεχνικών. Η αρχιτεκτονική χρήση του μετάλλου και των ελασμάτων είναι το πρώτο παράδειγμα προκατασκευασμένων υαλοπετασμάτων curtain wall, με όλα τα κατασκευαστικά στοιχεία επεξεργασμένα σε προμελέτη και σχέδια κατασκευαστικής εφαρμογής από τον Jean Prouvé. Η μεταλλική υποδομή διευκόλυνε, τόσο στις τέσσερις όψεις όσο και στο δώμα, τα ευρεία κατακόρυφα

³⁵ (Kroll, 2023)

³⁶ (Seitz, 1995)

³⁷ (John Winter, Le Corbusier's Technological Dilemma, 2021)

³⁸ (John Winter, Le Corbusier's Technological Dilemma, 2021)

ανοίγματα και τους φεγγίτες για αύξηση της προσόδου του φωτός. Το κτίριο επίσης περιλάμβανε την έννοια της ευελιξίας με κινητικότητα των χώρων μέσω πανέλων.³⁹

Εικόνα: Αποψη του Maison du Peuple με ανοιχτή την οροφή, Jean Prouvé. Από το περιοδικό L'Architecture d'aujourd'hui, n°5, 1939, (<https://www.docomomo.fr>, 2023)

2.4.1 ΚΤΙΡΙΟ IMMEUBLE CLARTE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η πιο χαρακτηριστική προσπάθεια σύμμεικτης αρχιτεκτονικής αρχιτεκτονικής από τον LeCorbusier και τον σταθερό συνεργάτη του Pierre Jeanneret γίνεται μεταξύ 1931-1932 με το κτίριο Immeuble Clarté στην πόλη Geneva της Ελβετίας.⁴⁰ Πρόκειται για μια από τις αρχικές δοκιμές του αρχιτέκτονα σε κατόψεις συλλογικής κατοικίας οροφοδιαμερισμάτων, η μελέτη των οποίων θεωρείται από πολλούς πρόδρομος της μελέτης για την Unité d'Habitation.⁴¹ Παράλληλα, θεωρείται μια εξέλιξη των μελετών για την Ville contemporaine του 1922 καθώς και την Ville Radieuse του 1930, μια προσπάθεια δηλαδή να υλοποιηθούν αυτές οι φιλόδοξες πολεοδομικού τύπου μελέτες σε αστικό περιβάλλον με συγκεκριμένα τοπικά χαρακτηριστικά.⁴² Σύμφωνα με δημοσίευση των LeCorbusier, Pierre Jeanneret και Pierre Sheidderger το 1933 οι στόχοι της

³⁹ (<https://www.docomomo.fr>, 2023)

⁴⁰ (Wikipedia, 2023)

⁴¹ (wikipedia, 2023)

⁴² (Office du patrimoine et des cites, 2016)

Immeuble Clarte ήταν η εσωτερική ευελιξία του διαμερίσματος, η ενσωμάτωση νέων κατασκευαστικών μεθόδων και τα στοιχεία της νέας αισθητικής.⁴³

Εικόνα: Οψη Immeubles Clarté, LeCorbusier, Geneva, Ελβετία. Πηγή:
<http://www.fondationlecorbusier.fr/>

Το κτίριο είναι κατασκευασμένο με έναν συνδυασμό προκατασκευασμένων τυποποιημένων στοιχείων πάνω σε έναν σκελετό συγκολλημένων μεταλλικών συνδέσμων και ελασμάτων, μαζί με έναν αυστηρό ρυθμό σύμμεικτων στοιχείων, υποστηλωμάτων, δοκών και παραθύρων.⁴⁴

⁴³ (LeCorbusier P. J., 1933)

⁴⁴ (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2023)

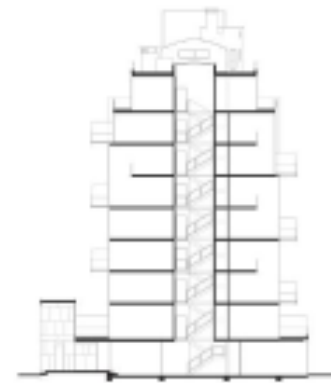
Εικόνες: Μεταλλικός σκελετός Immeuble Clarté, Le Corbusier, Geneva , Ελβετία,1932. Η διαδικασία συγκόλλησης του μεταλλικού σκελετού ξεκίνησε από την κορυφή προς την βάση, με την βοήθεια ξυλοτύπου, κατόπιν πρότασης του μηχανικού Edmond Wanner, κατόπιν όμως αυτή η πρωτοτυπη κατασκευαστική τεχνική εγκαταλείφθηκε λόγω εργατικού ατυχήματος στο εργοτάξιο. Πηγή: (Office du patrimoine et des cites, 2016)

Χαρακτηριστικό στοιχείο του κτιρίου είναι τα εναλλασσόμενου πλάτους μπαλκόνια από μεταλλικό σκελετό, πλάτους 1.50 ή 1.85 μέτρων με δοκούς ανα 8.40 μέτρα και μεταλλικά ελάσματα του λειτουργούν ως κιγκλιδώματα⁴⁵, κάτι που για τα σημερινά δεδομένα κρίνεται μάλλον συνηθισμένο, όχι όμως και τόσο για την δεκαετία του 1930.

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Το κτίριο είναι η πιο χαρακτηριστική απόπειρα χρήσης του υλικού του μετάλλου από τον LeCorbusier και μας δείχνει τις κατευθύνσεις σχεδιασμού που

⁴⁵ (Office du patrimoine et des cites, 2016)

οραματιζόταν ο αρχιτέκτονας σε σχέση με την χρήση αυτού του υλικού, δηλαδή την τυποποίηση, την ευελιξία των όψεων, η ευελιξία των εσωτερικών χώρων και μια πιο ελαφριά μοντερνιστική αισθητική.

Εικόνες: Προοπτική φωτογραφία όψης και τομή όπου φαίνεται η κατασκευή των μπαλκονιών, Immeuble Clarte, LeCorbusier, Geneva, Ελβετία, 1932, πηγή: (Office du patrimoine et des cites, 2016)

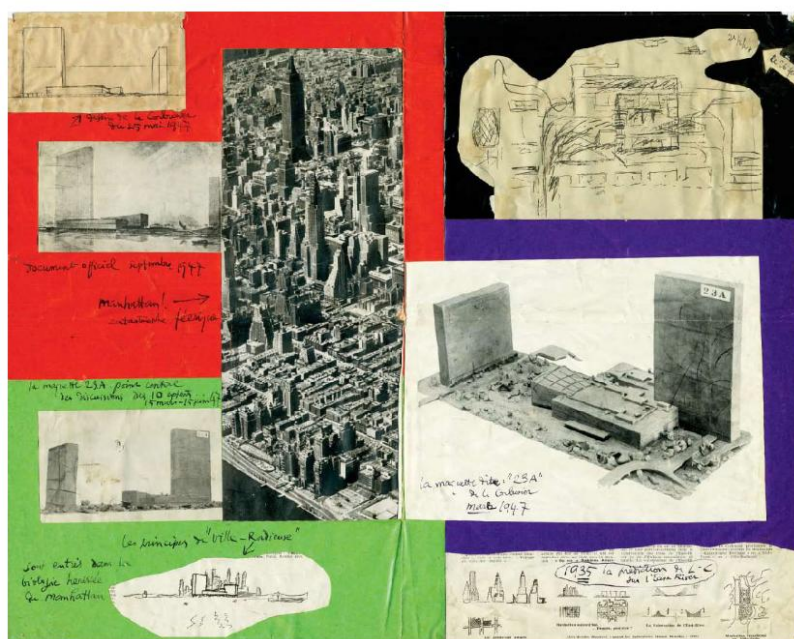
2.4.2 UNITED NATIONS HEADQUARTERS: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Το 1947 ξεκινάνε οι διαδικασίες σύστασης επιτροπής για προμελέτη του διοικητικού κτιρίου των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Headquarters) στο Μανχάταν της Νέας Υόρκης, οι οποίες ολοκληρώνονται το 1953.⁴⁶ Επρόκειτο για μια εξαιρετικά επίπονη διαδικασία συνεργασίας πολλών αρχιτεκτόνων, με πιο προβεβλημένους τους Wallace Harrison, LeCorbusier και Oscar Niemeyer, προέκυψε μια σύνθετη διαδικασία αναγνώρισης των πνευματικών δικαιωμάτων των σχεδίων και των κεντρικών ιδεών που άφησε μια πικρή εντύπωση στον αρχιτέκτονα LeCorbusier. Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως σύμφωνα με τον σχολιασμό του Jean Louis Cohen για την διαδικασία αυτή, ο σχεδιασμός του LeCorbusier περιλάμβανε, εκτός από μια προσπάθεια ενσωμάτωσης των Πέντε

⁴⁶ (Sharp, 1991)

σημείων του για την αρχιτεκτονική, και την ιδέα του υαλοπετάσματος (curtain wall) ενσωματωμένη μαζί με διαφορετικού ρυθμού μεγάλα οριζόντια ανοίγματα.⁴⁷

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Πρόκειται για μια ιδέα εξαιρετικά δημοφιλή στην αμερικανική αρχιτεκτονική και ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική των ουρανοξυστών. Πέρα από εφαρμογή μιας βασικής μοντέρνας τεχνολογίας του curtain wall, σε αυτό το σημείο η αρχιτεκτονική του LeCorbusier συναντά την αρχιτεκτονική του Mies Van der Rohe.

Εικόνα: Κολάζ από την διαδικασία αρχιτεκτονικών ιδεών LeCorbusier για την μελέτη των κτιρίων για τα United Nations Headquarters, Manhattan, New York, 1947, πηγή: (Phaidon Editors, 2023)

2.4.3 SAINTE MARIE DE LA TOURETTE: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Το 1953 γίνεται η κατασκευή του μοναστηριού της Sainte-Marie de la Tourette, στην περιοχή Eveux-sur-l'Arbresle της Γαλλίας από τον LeCorbusier.⁴⁸ Πρόκειται για ένα έργο όψιμου μοντερνισμού, με μπρουταλιστικό ιδίωμα που ακολουθεί την κατασκευή της Unité d'habitation στην Μασσαλία το 1945. Το χαρακτηριστικό στοιχείο όμως του κτιρίου από την άποψη της καινοτομίας με την χρήση του μετάλλου είναι τα κυματοειδή υαλοστάσια της Tourette, κάτω από τα κελιά των μοναχών. Σύμφωνα με τον Έλληνα Ιάννη Ξενάκη που σχεδίασε την

⁴⁷ (Phaidon Editors, 2023)

⁴⁸ (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2023)

όψη για τον LeCorbusier, δουλεύοντας στο γραφείο του, οι όψεις των κελιών είναι ένα αντίγραφο της Unite d' Habitation, ενώ τα υαλοστάσια κάτω από τα κελιά είναι μια γεωμετρική κατασκευή που έχει στόχο να συλλέγει το ηλιακό φως κατά την διάρκεια της ηλιακής ισημερίας.⁴⁹

Εικόνα: Δυτική όψη με την μεταλλική κατασκευή για τα υαλοστάσια της Couvent de Saint- Marie de la Tourette, LeCorbusier, Γαλλία 1953. Η μεταλλική κατασκευή ακολουθεί τις ιδέες του LeCorbusier για το Modulor και την χρυσή τομή, αλλά και τις ιδέες του σχεδιαστή- αρχιτέκτονα Ιάννη Ξενάκη για την σχέση αρχιτεκτονικής και μουσικής, πηγή: (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2016)

_ΚΡΙΤΙΚΗ: Πρόκειται για μια καινοτομία σύμφωνη με τις αρχές του LeCorbusier για τις αναλογίες του Modulor και για την χρυσή τομή.⁵⁰ Είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση όπου στην κατασκευή υαλοστασίων και μεταλλικών κατασκευών παρατηρούμε σχεδιαστικές αρχές και μορφολογικές απαιτήσεις.

⁴⁹ (Varga, 1996)

⁵⁰ (Kanach, 2008)

Εικόνα: Εσωτερική άποψη από την Tourette. Μεταλλικός σκελετός σε ελεύθερη όψη, με κάποια πλαϊνά πτερύγια από μπετόν, πηγή: (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2016)

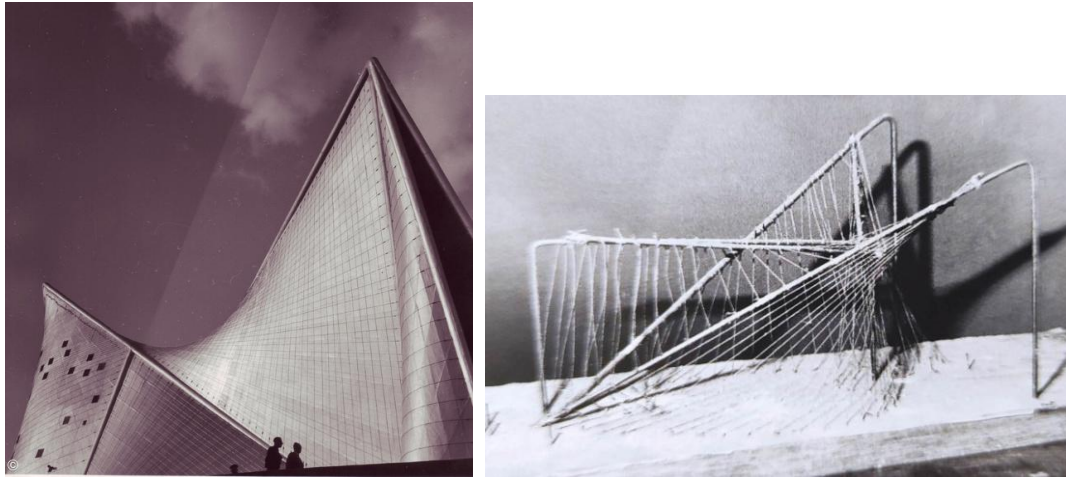
2.4.4 PAVILION PHILIPS: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Το 1958 ο Ιάννης Ξενάκης σχεδιάζει για τον LeCorbusier και την έκθεση των Βρυξελλών το Pavillon Philips, με λειτουργική χρήση να στεγάσει ένα οπτικοακουστικό θέαμα και σημειολογική αξία να δείξει την μεταπολεμική τεχνολογική πρόοδο. Το περίπτερο από σπλισμένο σκυρόδεμα συντίθεται από λεπτά κελύφη – πανέλα από μπετόν με σχήμα υπερβολικού παραβολοειδούς, τα οποία πήραν το σχήμα τους και στηρίζονταν από ένα σύστημα προέντασης με μεταλλικά καλώδια.⁵¹

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Έκτός από την προκατασκευή σε άλλα έργα, ο LeCorbusier εφαρμόζει εδώ και την κατασκευαστική καινοτομία της προέντασης. Οι σχεδιαστικές αρχές για τα πανέλα από μπετόν φεύγουν μακριά από την λογική του Κυβισμού που πιστά εφάρμοζε προπολεμικά και ίσως πρόκειται για ένα έργο το οποίο, παρότι έχει σχεδιαστεί από τον Ιάννη Ξενάκη, έχει μεγαλύτερη σχέση με την μεταπολεμική

⁵¹ (Lopez, 2011)

πρωτοπορία των Jean Prouvé και Frei Otto , που αποτέλεσαν υπόβαθρο για το high tech.

Εικόνες: Philips Pavillion, Ιάωνης Ξενάκης, LeCorbusier, 1958, πηγή: (Lopez, 2011)

2.4.5 CENTRE LECORBUSIER: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Μεταξύ της δεκαετίας του 1960, το διάστημα 1963-1967, ο LeCorbusier συλλαμβάνει την ιδέα ενός σύμμεικτου κτιρίου, το οποίο τελικά ολοκληρώνεται το 2007, χρόνια μετά τον θάνατό του.⁵² Πρόκειται για το Centre Le Corbusier στην Ζυρίχη της Ελβετίας, το οποίο προοριζόταν τόσο για κατοικία του Heidi Weber, σχεδιαστή εσωτερικών χώρων και σταθερού συνεργάτη του αρχιτέκτονα, αλλά και ως χώρος που θα στέγαζε το καλλιτεχνικό έργο του αρχιτέκτονα. Η αρχική κεντρική ιδέα ήταν για ένα κτίριο από μπετόν, όμως το 1962 ο LeCorbusier αλλάζει το σχέδιο σε κτίριο κατεχοχόν μεταλλικό.⁵³ Στην τελική του μορφή επιλέχθηκε μπετόν μόνο για τις ενότητες κατακόρυφης κίνησης, δηλαδή την δώροφη σκάλα του εσωτερικού χώρου και την ράμπα ανάβασης του εξωτερικού

⁵² (Sharp, 1991)

⁵³ (Molloy, 2021)

χώρου από το επίπεδο του ισογείου ως το roof garden, ενώ το υπόλοιπο διατηρήθηκε μεταλλικό.⁵⁴

Πρόκειται για σύνθεση δυο όγκων. Από την μια πλευρά μια μεταλλική κατασκευή οροφής με αμβλυγώνια σχήματα που παραπέμπουν σε ομπρέλα-στέγαστρο, διαφοροποιημένη και με αίσθηση της αιώρησης σε σχέση με τον δεύτερο όγκο που είναι ένα διώροφο ορθογώνιο το οποίο εδράζεται σε βάση από μπετόν. Κύβοι από τυποποιημένο μεταλλικό σκελετό με επαναλαμβανόμενη διάσταση των 226 εκ X 226εκ X 226εκ συγκροτούν τον δεύτερο ορθογώνιο όγκο. Δύο επαναλαμβανόμενοι κύβοι που τοποθετούνται ο ένας πάνω από τον άλλον δημιουργούν τον διώροφο όγκο και όλα τα δομικά στοιχεία όπως τοίχοι, παράθυρα, πόρτες, εντάσσονται αρμονικά μέσα στον σκελετό.

Εικόνα: Η οροφή στο Centre LeCorbusier/ LeCorbusier Pavillion, Ζυρίχη, Ελβετία, 2007(κατόπιν ολοκλήρωσης των αρχικών σχεδίων του 1967). Η όψη αναδεικνύει την μεταλλική οροφή στο αρχικό σχήμα που οραματίστηκε ο LeCorbusier, με τέσσερις κεκλιμένες επιφάνειες, να διαμορφώνουν ένα σχήμα που προσομοιάζει «ομπρέλα» (Sharp, 1991). Πηγή: (Molloy, 2021)

Η οροφή, η οποία στηρίζεται σε τέσσερις ακραίες στηρίξεις, συγκροτείται από δυο συγκολλημένα μεταλλικά ελάσματα τετραγώνων 12μ με δυο μέρη, όπου το ένα έχει

⁵⁴ (Molloy, 2021)

κλίση προς τα κάτω και το άλλο προς τα πάνω , δίνοντας την γενική εντύπωση του σχήματος της ομπρέλας (parasol). Πρόκειται για προκατασκευασμένα μεταλλικά στοιχεία, τα οποία εκτός από κάλυψη λειτουργικών αναγκών οροφής, δίνουν και την κατευθυντήριο της αισθητικής για το κτίριο με τον τρόπο που αιωρούνται από πάνω του.⁵⁵ Κάτωθεν του σκεπάστρου διαμορφώνεται ένα ιδιότυπο roof garden, που ακολουθεί την φιλοσοφία του LeCorbusier έτσι όπως αναπτύχθηκε στα πέντε σημεία για την αρχιτεκτονική. Πανέλα από υαλώδες σμάλτο σε διάσταση ένα τρίτου του τυποποιημένου κύβου και σε χρώματα που παραπέμπουν οπτικά στο ρεύμα Avant Garde τοποθετούνται εναλλάξ με τα υαλοστάσια, σε σχεδιασμένο ρυθμό και αναλογίες.

Εικόνα: Άποψη εξωτερική του διώροφου χώρου Centre LeCorbusier/ LeCorbusier Pavillion, Ζυρίχη, Ελβετία. Διακρίνεται ο μεταλλικός σκελετός του κτιρίου και τα μεταλλικά στηρίγματα της οροφής, Πηγη: (Molloy, 2021)

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Η κεντρική ιδέα ήταν για ένα κτίριο που από μόνο του θα ήταν μια έκφραση τέχνης, και είναι αξιοσημείωτο ότι για τον σκοπό αυτό σχεδιάστηκε εξ αρχής μια σύμμεικτη κατασκευή. Το πλεονέκτημα αυτού του ελαφριού μεταλλικού σκελετού ο οποίος χρησιμοποιήθηκε είναι ότι δημιουργεί έναν ισόγειο χώρο ανοιχτής κάτοψης, ιδανικό για τις ευέλικτες λειτουργίες των εκθέσεων και του εργαστηρίου που το προορίζαν οι δημιουργοί του.⁵⁶ Όπως εύστοχα παρατήρησε ο

⁵⁵ (Molloy, 2021)

⁵⁶ (Molloy, 2021)

αρχιτέκτονας Jorn Utzon, ο LeCorbusier «χρησιμοποίησε τυποποιημένα μέρη για να δημιουργήσει ανεξάρτητους και αυτόνομους χώρους, αντι για να σχεδιάσει μορφολογικές επαναλήψεις με ενιαίο χώρο από ένα υλικό, όπως το μπετό.»⁵⁷

2.5 LE CORBUSIER: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ

2.5.1 ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: VILLA SAVOYE ΚΑΙ ΠΡΟΗΓΜΕΝΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

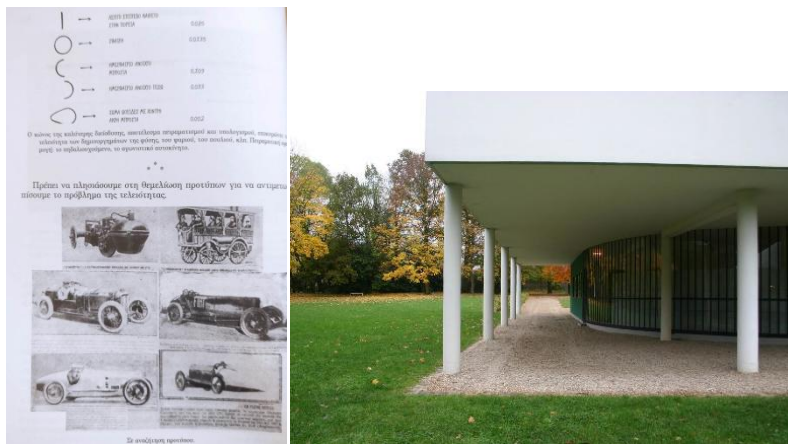
_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η Villa Savoye πρόκειται απλά για μια πρακτική εφαρμογή των ιδεών του αρχιτέκτονα για την τεχνολογία της εποχής του, έτσι όπως αυτή οριζόταν από τα κύρια επιτεύγματα του 20^{ου} αιώνα, το αυτοκίνητο αλλά και το αεροπλάνο. Ο LeCorbusier στο βιβλίο του «Για μια αρχιτεκτονική» αναφέρει πως «το αυτοκίνητο είναι ένα αντικείμενο με μια απλή λειτουργία(να ταξιδέψει) που εξυπηρετεί όμως πολλαπλούς σκοπούς (άνεση, αντοχή , εμφάνιση) το οποίο ώθησε την βαριά βιομηχανία στην προτυποποίηση.... (...) ... Έτσι γεννιέται το στυλ, δηλαδή εκείνη η κατάσταση τελειότητας που την αναγνωρίζουν και την αντιλαμβάνονται όλοι»⁵⁸ Όσο για το αεροπλάνο, συγκρίνει την πορεία τοποθέτησης του ζητήματος της πτήσης με την πορεία τοποθέτησης του ορισμού της μοντέρνας κατοικίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως «Το αεροπλάνο αποδεικνύει ότι ένα πρόβλημα που έχει τεθεί σωστά βρίσκει την λύση του. Να επιθυμείς να πετάξεις σαν πουλί ήταν μια λανθασμένη τοποθέτηση του προβλήματος, και έτσι η νυχτερίδα του Ader δεν απογειώθηκε. Όταν εφευρίσκεις μια μηχανή πτήσης χωρίς να επηρεάζεσαι από οτιδήποτε ξένο στην καθαρή μηχανική ... τοποθετείς σωστά το πρόβλημα».⁵⁹ Στο πλαίσιο μάλιστα της σωστής τοποθέτησης του ζητήματος της κατοικίας, συνέταξε

⁵⁷ (Molloy, 2021)

⁵⁸ (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923, σσ. 108-109)

⁵⁹ (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923, σ. 89)

ένα μικρό εγχειρίδιο κατοικίας που αφορά προδιαγραφές σχεδιασμού εσωτερικού χώρου μιας κατοικίας.⁶⁰

Εικόνες: Α) Μελέτη του αμαξίου ως τεχνολογικό επίτευγμα με σχεδιαστικά κριτήρια, πηγή: (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923)

Β) Η πορεία του αμαξίου δημιουργεί την κάτοψη. Όψη του αυτοκινητοδρόμου για το παρκάρισμα της Villa Savoye, LeCorbusier, Γαλλία, πηγή: <https://www.flickr.com/photos/markhogan/4121211901>

Η νέα ορθολογιστική αντίληψη σχεδιασμού στην Villa Savoye παρατηρείται ήδη στο ισόγειο, όπου οι λεπτές κολώνες από σκυρόδεμα σχηματίζουν την πυλωτή. Η κατοικία δίνει οριακά την ψευδαίσθηση ότι αιωρείται, στην πραγματικότητα όμως υπάρχουν αρκετές λειτουργίες στο ισόγειο. Μεταξύ των κολωνών και των τοίχων του ισογείου, υπάρχει η ράμπα στάθμευσης, η οποία, στα αρχικά μελετητικά σχέδια⁶¹, ερχόταν απευθείας από τον κύριο δρόμο πρόσβασης, περιτύλιγε την κατοικία με μια χαρακτηριστική καμπύλη και ξαναβγαίνει προς τον δρόμο. Επομένως, έχουμε να κάνουμε με έναν σχεδιασμό κατοικίας που θεωρεί ως βάση υπαρξης της κατοικίας αυτής την πρόσβασή της από το αυτοκίνητο, το μεγάλο τεχνολογικό επίτευγμα του 20^{ου} αιώνα.⁶²

ΚΡΙΤΙΚΗ: Δύσκολα θα μπορούσαμε να φανταστούμε την υλοποίηση της Villa Savoye του 1928, χωρίς την προηγμένη τεχνολογία της εποχής για την

⁶⁰ (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923, σ. 96)

⁶¹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 19)

⁶² Ο σχεδιασμός της κατοικίας έγινε με τον σχεδιασμό ενός αυτοκινήτου υπόψη. Η αίσθηση της κινητικότητας του αυτοκινήτου μεταφράστηκε στην ποιότητα της αένιας κίνησης της κατοικίας. Ακόμα και η καμπύλη επιφάνεια του εξωτερικού τοίχου του ισογείου αποφασίστηκε με βάση την απαιτούμενη διάσταση για την κίνηση του αυτοκινήτου κάτω από το κτίριο. (Wikipedia, 2022)

κατασκευαστική της σύλληψη και τα επιμέρους οικοδομικά στοιχεία, όπως τα επιμήκη οριζόντια υαλοστάσια της. Είναι όμως η αρχική μελέτη των τεχνολογικών επιτευγμάτων της εποχής αυτή που οδηγεί σε συγκριτικές σχεδιαστικές αρχές αλλά και σε καινοτόμο ορθολογικό σχεδιασμό. Παραδόξως, ο LeCorbusier δεν ακολούθησε το νήμα των τεχνολογικών επιτευγμάτων και μεταπολεμικά, εντάσσοντας νέες σχεδιαστικές αρχές παράλληλα με την πρόοδο της τεχνολογίας.

2.5.2 ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ- ΜΗΧΑΝΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ: “LA MAISON EST UNE MACHINE A HABITER”: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Άλλη μια ενδιαφέρουσα οπτική όσον αφορά τα τεχνολογικά ιδεώδη του Le Corbusier ήταν η συνολική τοποθέτηση του απέναντι στις προκλήσεις του νέου αιώνα και το νέο αφήγημα για την καθημερινότητα του ανθρώπου ως χρήστη των χώρων του. Μέχρι την στιγμή που η εξέλιξη του 20^{ου} αιώνα είχε προχωρήσει, οι αλλαγές που ο αιώνας αυτός είχε επιφέρει στις ζωές των ανθρώπων άργησαν να γίνουν συνειδητές στην μεγαλύτερη μερίδα των ανθρώπων, όχι όμως και στους αρχιτέκτονες., ιδιαίτερα στο πεδίο του σχεδιασμού της κατοικίας και της οργάνωσής της. Στοιχεία όπως ο οικογενειακός προγραμματισμός που καθόριζε ορισμένο αριθμό ατόμων ανά οικογένεια ή η έλλειψη προσωπικού και η αντικατάστασή του με βοηθητικούς χώρους εξοπλισμένους με τις κατάλληλες ηλεκτρικές συσκευές ή η χρήση, αρκετές φορές, των κοινόχρηστων χώρων και του γραφείου για επέκταση της εργασίας και στο σπίτι από τα μέλη της, ήταν όλα στοιχεία εκσυγχρονισμού της ιδιοκατοίκησης.

Η τοποθέτηση του Le Corbusier πάνω σε αυτές τις αλλαγές ήταν «το σπίτι- μηχανή κατοίκησης», ένα ριζοσπαστικό μότο με λειτουργικές και τεχνολογικές προεκτάσεις.⁶³ Από την μια αφορά σε μια κατοικία με κριτήρια αξιολόγησης παρόμοια με αυτά μιας μηχανής, οικονομική, τυποποιημένη, καλά εξοπλισμένη και αυτοεξυπηρετούμενη στις λειτουργίες της, όπως ένα αμάξι μαζικής παραγωγής- ο

⁶³ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 18)

Le Corbusier έκανε συχνή αναφορά στην κατοικία Citrohan με το λογοπαίγνιο ονόματος αυτοκινήτου.⁶⁴

_ΚΡΙΤΙΚΗ: Η πραγματική αξία του μότο, πέρα από τρόπο παρουσίασης μιας αρχιτεκτονικής ιδέας, είναι η αντίληψη σχεδιασμού της- μια προσεκτική αξιολόγηση των λειτουργικών αναγκών και κατόπιν ο ορθολογικός σχεδιασμός που στοχεύει στην βέλτιστη ικανοποίηση των αναγκών αυτών, παράλληλα με την αξιοποίηση των πιο προηγμένων κατασκευαστικών τεχνικών.

2.5.3. ΠΗΓΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΡΟΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ- MAISON DOMINO ΚΑΙ MAISON CITROHAN: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Το νήμα αυτών των ιδεών ξεκινά από την μελέτη του Maison Domino το 1914. Η βασική ιδέα είναι η κατάτμηση της ενότητας κατοικίας σε στοιχεία που είναι δυνατόν να παραχθούν βιομηχανικά σε μεγάλο βαθμό και που διαθέτουν κοινές λεπτομέρειες συνδεσμολογίας. Χαρακτηριστικά ο LeCorbusier παραθέτει στο έργο του Ouvre Complètes τα εξής αποσπάσματα, τα οποία είναι ενδεικτικά της φιλοσοφίας σχεδιασμού του και μας παραθέτουν μια ιδέα για την διεπιστημονική ολιστική προσέγγιση μέσα από την οποία προσέγγιζε την καινοτομία στον μοντερνισμό:

«Ταξινόμηση, τυποποίηση, καθορισμός του κυττάρου(κατοικίας) και των στοιχείων του Οικονομία. Αποτελεσματικότητα. Αρχιτεκτονική.»⁶⁵

«Ο στόχος, η οικονομική κατασκευή. Τα μέσα, το σπλισμένο σκυρόδεμα. Η μέθοδος, η τυποποίηση, η βιομηχανοποίηση, ο ταιλορισμός»⁶⁶

Οι ιδέες του LeCorbusier για την βιομηχανική τυποποίηση , εκτός από τις κατασκευαστικές καινοτομίες της προκατασκευής, κορυφώνονται και με την προτυποποίηση με στόχευση τις μαζικά παραγόμενες κατοικίες. Αναφορές του για τις μαζικά παραγόμενες κατοικίες βρίσκουμε ήδη στο βιβλίο του «Για μια

⁶⁴ (Banham, Age of the masters, 1975)

⁶⁵ (Le Corbusier, 1960)

⁶⁶ (Le Corbusier, 1960)

Αρχιτεκτονική» το 1923.⁶⁷ Ήδη όμως το 1920 παρουσιάζεται το σχέδιο για την βίλα Citrohan. Η προοπτική όψη δείχνει δυο πανομοιότυπες μονοκατοικίες τοποθετημένες με διαφορετικό προσανατολισμό που αναδεικνύει το ύψωμα της τοποθεσίας, ενώ το όνομα- λογοπαίγνιο δημιουργεί συνειρμούς με προϊόντα βιομηχανικά μαζικά παραγόμενα.

Εικόνα: Προοπτικό σκίτσο Maison Citrohan, LeCorbusier, 1920. Πηγή: (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923, σ. 200)

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Ο Παπαλεξόπουλος στα Αρχιτεκτονικά Θέματα το 1987⁶⁸ σημειώνει πως πρόκειται ουσιαστικά για μια εφαρμογή της μεθόδου του Taylor στον αρχιτεκτονικό λόγο, δηλαδή αναλύεται το όλο στις μικρότερες δυνατές επαναλαμβανόμενες ενότητες και ανασυντίθεται σε νέα μορφή, όχι μόνο αντικειμένου αλλά και διαδικασίας παραγωγής. Η επιρροή των ιδεών αυτών διατρέχει το έργο του αρχιτέκτονα, όπως στην βίλα La Roche, στην βίλα Cook, και στην βίλα Savoye, καθώς και στην Unite d' Habitation.

2.5.4 ΟΡΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ-ΤΟ MODULOR: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Μια πραγματική καινοτομία είναι η σύνδεση του Le Corbusier με τον άνθρωπο, μια παράμετρος που συχνά οι οραματιστές της τεχνολογίας παραβλέπουν. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλές μελέτες με βάση κατευθύνσεων την καινοτομία μπορεί να υπερέβαλλαν πολύ σε σχέση με την

⁶⁷ (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923)

⁶⁸ (Παπαλεξόπουλος, ΤΕΕ, Taylor και LeCorbusier, 1987)

ανθρώπινη κλίμακα, όπως είναι τα παραδείγματα των φουτουριστών και των αρχιτεκτόνων των μεγακατασκευών με πρωτοπόρους τους Archigram. Η επιστροφή του Le Corbusier στην μελέτη του ανθρώπου και της σωματομετρίας αποτελεί στην πραγματικότητα μια γεφύρωση του ανθρώπου με την τεχνολογία, η οποία συχνά στη συλλογική μνήμη καταγράφεται ως απρόσωπη και απόμακρη από τις ιδιαίτερες απαιτήσεις και προδιαγραφές της ανθρώπινης διάστασης.⁶⁹

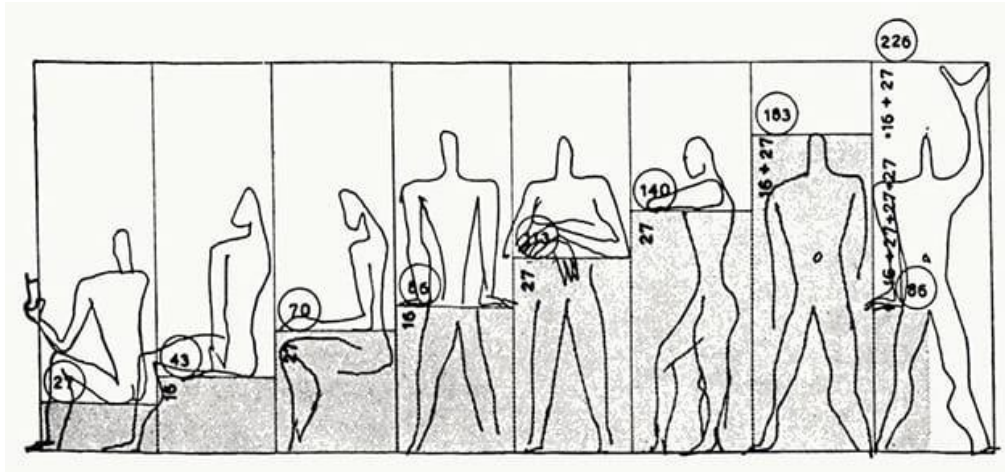
Έτσι, οι προβληματισμοί αυτοί οδηγούν τον Le Corbusier στο να παραθέτει στο πλάι των σχεδίων του σκίτσα σωματομετρίας του ανθρώπου, οι οποίοι συστηματοποιούνται το 1952 ως το Modulor, με στέρεο έδαφος στο αρχιτεκτονικό υπόβαθρο του αιώνα. Ήδη ένας ένθερμος υποστηρικτής των ιδεών για την Μηχανική Εποχή και φιλόσοφος του Bauhaus, ο Laszlo- Moholy-Nagy, επιμένει να υπενθυμίζει στους αναγνώστες του ότι «ο άνθρωπος, όχι το προϊόν, είναι στο τέλος κάθε διαδρομής»⁷⁰ και πως «ο βιολογικός παράγοντας είναι ο οδηγός- κανόνας για τα πάντα»⁷¹

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι ο LeCorbusier ουσιαστικά με το Modulor αποκρυστάλλωσε χωρικά μια μελέτη για τις βιολογικές ανάγκες του ανθρώπου. Από αυτήν την άποψη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τυποποίηση των αναγκών του ανθρώπου, η διαστασιολόγηση τους μέσω της σωματομετρίας και η προσπάθεια προσέγγισης του βιολογικά μέσου ανθρώπου (του ανθρώπου με το μέσο ύψος και χωρικό αποτύπωμα) δείχνει από τον αρχιτέκτονα μια θεώρηση του ίδιου του ανθρώπου ως ένα ιδεώδες βιολογικής μηχανής.

⁶⁹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 22)

⁷⁰ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 22)

⁷¹ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 22)

Εικόνα: 'Modulor' με διαστάσεις, 1952, πηγή: (LeCorbusier, Le Modulor, 1983(1950))

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι αποτελεί και μια απόλυτα ασφαλή ρεαλιστική προσέγγιση του ανθρώπου στις μελέτες χώρου, καθώς παραβλέπεται η ποικιλία των ανθρώπινων σωματικών τύπων- ανθρώπινων αναγκών προς χάρη της τυποποίησης, με κίνδυνο να δημιουργούνται αποκλεισμοί στην χρήση του χώρου από ανθρώπους που διαφοροποιούνται από τον τυποποιημένο μέσο άνθρωπο. Όμως, η ιδέα ότι μια πρωτοποριακή αρχιτεκτονική ιδέα μπορεί να προδιαγράψει τους εν προκειμένω χρήστες και τις ανάγκες τους μέσω της σωματομετρίας ή μέσω της ορθολογικής ανάλυσης των λειτουργικών αναγκών τους επιτρέπει στην πρωτοπορία μια πιο ρεαλιστική εξειδίκευση και μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση.

2.5.5 ΟΡΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΥ: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ/ ΚΡΙΤΙΚΗ

_ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Είναι δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς τα τεχνολογικά ιδεώδη του LeCorbusier από το ιστορικό υπόβαθρο που παρουσίαζε η πρώτη περίοδος των μοντερνιστών αρχιτεκτόνων σε σχέση με τα ζητήματα της τεχνολογίας και της μηχανικής.

Μπορεί θεωρητικοί όπως ο Herman Muthesius και ο Sigfried Giedion με το βιβλίο του *Bauen in Frankreich* να τονίσαν την ανασκόπηση του προμοντερνιστικού και πρώιμου μοντέρνου παρελθόντος μέσα από τον μεγεθυντικό φακό των μηχανικών επιτευγμάτων με φιλόδοξες κατασκευές από σκυρόδεμα και μέταλλο, ιδιαίτερα

στην περίπτωση του Giedion.⁷² Όμως το μοντέρνο κίνημα είχε ήδη αποκτήσει, πέρα από την ιστορική ανασκόπηση της αρχιτεκτονικής, τις δικές του βάσεις σε σχέση με την αξία και την πρακτική των μηχανικών. Αρχικά ήταν το κίνημα του Φουτουρισμού με τον «μεσσιανικό ενθουσιασμό για την μηχανή ως ιδεώδες».⁷³ Η αγάπη για την αιχμή, για την μηχανή, για την καινοτομία και για την μηχανική ως επιστήμη είναι ιδέες που ξεπερνάνε το επίπεδο των ιδεών για την πρακτική ενός αρχιτέκτονα και εισχωρούν στην αισθητική, στην επιλογή των υλικών και στις κατευθύνσεις σχεδιασμού. Οι μηχανικοί, σύμφωνα με τον οραματισμό του φουτουριστή Marinetti, γίνονταν πλέον αντιληπτοί ως «ευγενείς άγριοι», «άνθρωποι χωρίς κουλτούρα ή εκπαίδευση» σε ένα αέναο κυνηγητό για την υλοποίηση της τεχνολογικής καινοτομίας. Το βασικό όπλο των μηχανικών στο όραμα του Φουτουρισμού δεν είναι η γνώση της ιστορίας, η εκπαίδευση πάνω στην αισθητική και τις μορφές, αλλά « το δώρο της μηχανικής προφητείας» και «το ταλέντο –κλίση στην δεξιότητα του χειρισμού των μετάλλων»⁷⁴

Όσον αφορά στον Le Corbusier, το πιο προβεβλημένο βιβλίο του, «Για μια Αρχιτεκτονική» προτείνει την αναφορά στο όραμα του μέλλοντος ως σκοπό μελέτης, αλλά αντιπαραβάλλει την τεχνολογία της Πρώτης Μηχανικής Εποχής (First machine Age) που αφορά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1880 με 1945, με την αρχιτεκτονική της Αρχαίας Ελλάδας.⁷⁵ Το επιχείρημα είναι απλό και θεμελιώδες- αν όλα τα φιλόδοξα και εξέχοντα αρχιτεκτονικά στυλ ήταν ισότιμα των συγχρονών τους τεχνολογιών, τότε και όταν η αρχιτεκτονική της εποχής μας ανέρχεται στο ύψος των περιστάσεων της τεχνολογίας μας θα έχουμε αρχιτεκτονική ισάξια του Παρθενώνα.⁷⁶

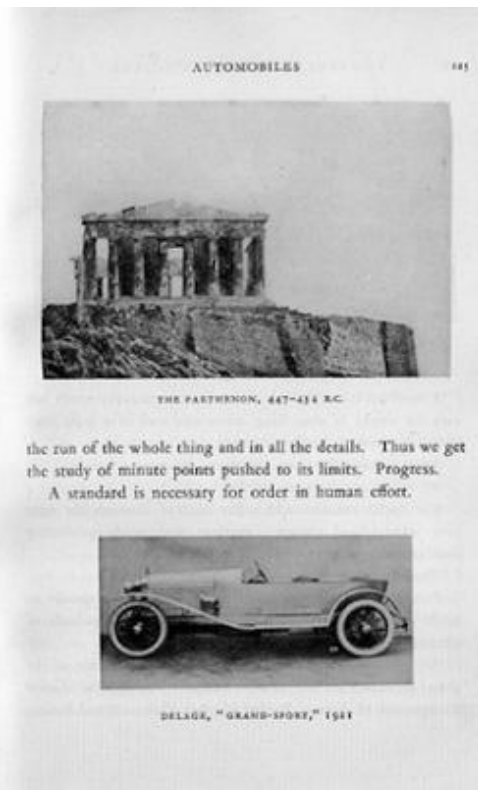
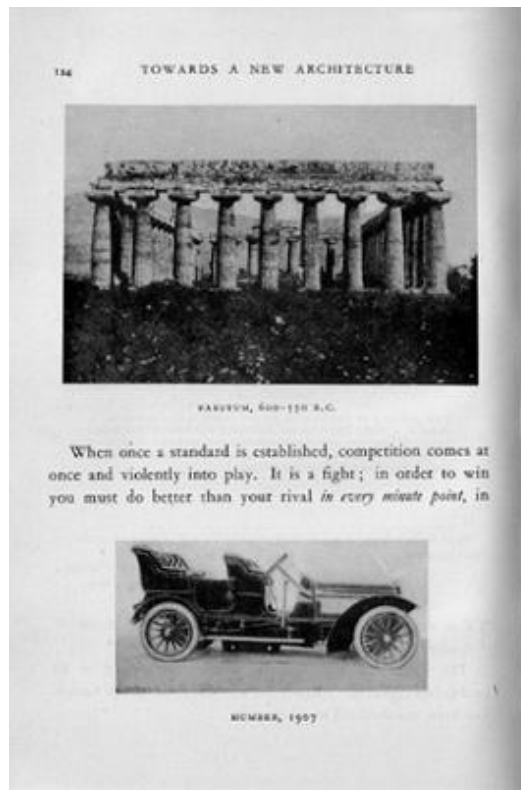
⁷² (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 43)

⁷³ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 31)

⁷⁴ Σύμφωνα με το μανιφέστο του Marinetti για τον Φουτουρισμό, όπως σημειώθηκε από τον Reyner Banham (Banham, A complete Atlantis, 1989, p. 204)

⁷⁵ (Banham, Θεωρία και σχεδιασμός την πρώτη Μηχανική εποχή, 2008)

⁷⁶ (Banham, Age of the masters, 1975, p. 14)

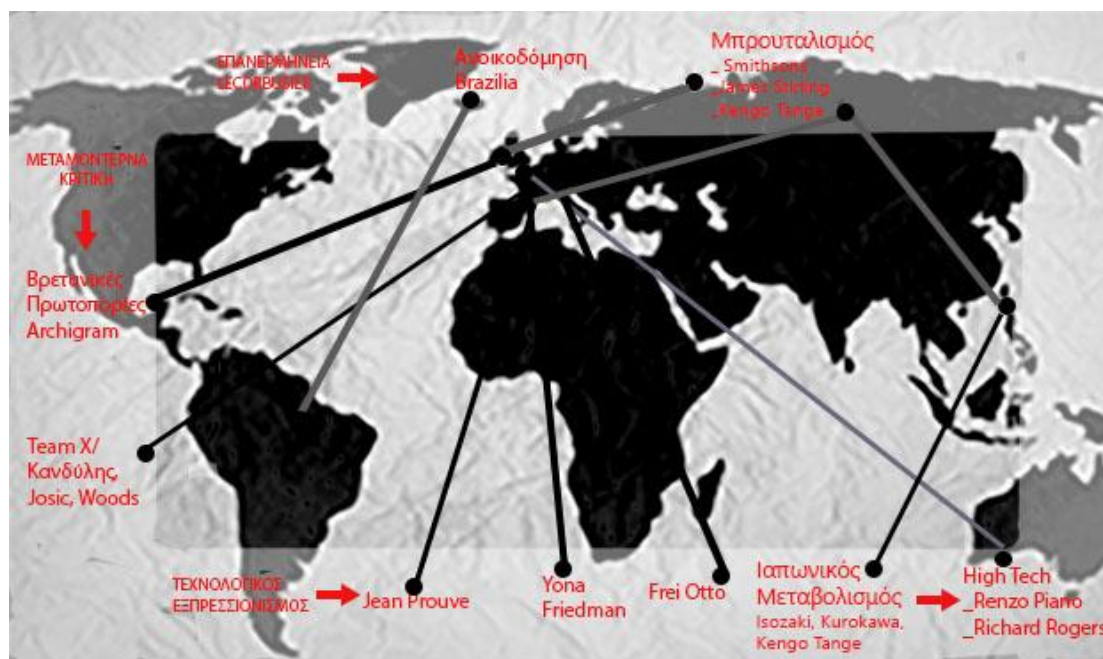

Εικόνα: Η σύγκριση αρχαιοελληνικών αρχιτεκτονικών επιτευγμάτων όπως ο Παρθενώνας με μοντέλα αυτοκινήτων της εποχής των αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπως την βρίσκουμε στο βιβλίο «Για μια Αρχιτεκτονική», σελ106-107 Πηγη: (LeCorbusier, Για μια Αρχιτεκτονική, 1923)

_ ΚΡΙΤΙΚΗ: Κρίνουμε ότι ίσως το όραμα του φουτουρισμού για την τεχνολογική πρόοδο να πρόκειται για ένα δυσοίωνο όραμα από την αρχιτεκτονική οπτική, καθώς στερείται της κρίσιμης παιδείας του αρχιτέκτονα πάνω στην ιστορία της αρχιτεκτονικής και της μηχανικής . Υποβαθμίζεται έτσι η αξία της μελέτης της ιστορίας, την μελέτη των ιστορικών μορφών και της ιδιαίτερης μηχανικής τους. Είναι αξιοσημείωτο όμως ότι ο Le Corbusier, παρότι καινοτόμος και ριζοσπαστικός μοντερνιστής, όπως αποδεικνύουν οι καινοτομίες των έργων του, δεν χρησιμοποίησε την τεχνολογική καινοτομία ως το απόλυτο μέτρο σύγκρισης και απόρριψης του παρελθόντος. Πρόκειται για μια καινοτομία λοιπόν που δεν έρχεται σε σύγκρουση με αρχιτεκτονική σε μέρη όπου το πλούσιο ιστορικό παρελθόν θέτει το δίλημμα της αρχιτεκτονικής ένταξης, όπως είναι η περίπτωση της Ελλάδας.

2.6 ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η μελέτη του μεταπολεμικού έργου του LeCorbusier έγινε σημείο αναφοράς στην παγκόσμια αρχιτεκτονική, ειδικότερα στην Ευρώπη, στην Βραζιλία και την Ιαπωνία, με συχνές επανερμηνείες. Στον παρακάτω χάρτη, δημιουργημένο από την γράφουσα, γίνεται μια προσπάθεια να ταξινομηθούν οι κύριες επιδράσεις του LeCorbusier στην διεθνή αρχιτεκτονική με βάση τρεις βασικές κατηγοριοποιήσεις: πρώτον τις βασικές προσπάθειες επανερμηνείας του LeCorbusier, δεύτερον τις βασικές προτάσεις οι οποίες του άσκησαν μεταμοντέρνα κριτική και τρίτον τις προτάσεις τεχνολογικού εξπρεσιονισμού (μέχρι τα επιτεύγματα του High Tech), οι οποίες αντικρούουν την αρχιτεκτονική του LeCorbusier.

Εικόνα: Χάρτης δημιουργημένος από την γράφουσα. Παρουσιάζει την επιρροή του LeCorbusier στην διεθνή αρχιτεκτονική, από τα ρεύματα επανερμηνείας του, στους πόλους της κριτικής του, μέχρι την διαφορετική κατεύθυνση του τεχνολογικών πρωτοποριών με αποκορύφωμα το High Tech.

Σε πολλές περιπτώσεις οι προπολεμικές του καινοτομίες σε συνδυασμό με το ακατέργαστο μετόν δημιούργησαν κτίρια με «κορμπουζιανές αναφορές», όπως το κτίριο της UNESCO, του Marcel Breuer. Χαρακτηριστική είναι και η επιρροή στο

σχέδιο της Μπραζιλία από τον Lucio Costa. Σε άλλες περιπτώσεις, διατηρήθηκαν οι κατασκευαστικές πρωτοπορίες με κριτική στις πολεοδομικές θέσεις, όπως στην περίπτωση του Park Hill στο Shetffield το 1953-1961 του Lewis Womersley⁷⁷ ή στο Le Mirail το 1962-1972 στην Τουλούζη των Κανδύλη, Josic, Woods.

Η πιο δυνατή επανερμηνεία του Le Corbusier είναι ο αγγλικός μπρουταλισμός, ένα κίνημα που βασίστηκε στην χρήση βιομηχανικών υλικών, στην απουσία επιχρισμάτων και στην επίδειξη των ξυλοτύπων από χυτό μπετόν. Οι πρωταγωνιστές του αγγλικού μπρουταλισμού ήταν οι Peter και Alison Smithson, με το λύκειο Hunstanton το 1949- 1954 ,ο James Stirling, με τις κατοικίες στο Ham Common το 1955-1958, και ο Colin St John Wilson με την επέκταση του πανεπιστημίου του Cambridge το 1957-1959.

Υπήρξαν όμως και καινοτόμοι τεχνολογικά αρχιτέκτονες που ανέπτυξαν κριτική στον Ελβετό αρχιτέκτονα. Οι Archigram χαράξαν την δική τους πορεία με προτάσεις – υπερκατασκευές, οραματικού χαρακτήρα και συχνά μεταλλικές, όπως η Plug-in-City το 1962-1964. Ο Yona Fiedman απομακρύνθηκε από τις πολεοδομικές προτάσεις του Le Corbusier και πρότεινε την δική του «χωρική πολεοδομία» το 1958-1965 με εναέριες πόλεις σε μόνιμη κινητικότητα και ευελιξία. Ο Jean Prouvé συνέχισε την πορεία του και μετά τον Le Corbusier και οραματίστηκε ελαφριές κατοικίες από μέταλλο, ενώ ο Frei Otto άνοιξε το 1964 το Ινστιτούτο για ελαφρές φέρουσες κατασκευές. Είναι το υπόβαθρο πάνω στο οποίο βασίστηκε το High Tech την δεκαετία του 1970, που απέρριψε εξαρχής τον Le Corbusier και αναζήτησε την πρωτοπορία στην αρχιτεκτονική του μετάλλου, με χαρακτηριστικό το Κέντρο Georges Pompidou το 1971-1977 από τους Renzo Piano και Richard Rogers.

Στην Ιαπωνία, ο ιαπωνικός μεταβολισμός, σε ρήξη με τον μοντερνισμό του Le Corbusier, εμπνεύστηκε από βιολογικά πρότυπα και τις ιδέες του Friedman, με χαρακτηριστικό έργο την Cluster City του Arata Isozaki το 1960-1962. Μόνο ο Kengo Tange επηρεάστηκε από την αρχιτεκτονική του Le Corbusier δίνοντας περισσότερο έμφαση και σε πρωτοπορίες σύμμεικτης κατασκευής, όπως έγινε στην Yoyogi Olympic Arena το 1964.

⁷⁷ (Cohen, Η αρχιτεκτονική μετά το 1889, 2019)

2.7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥ LECORBUSIER

Όσον αφορά στην επιρροή των ιδεών της τυποποίησης με στόχο την παραγωγή προτύπων, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από τα γραπτά του Le Corbusier, κυρίως στο «Για μία αρχιτεκτονική», δημιουργούν ένα νέο σκεπτικό προσέγγισης της πρωτοπορίας. Αυτό βασίζεται στον εξορθολογισμό του σχεδιασμού, την συγκριτική μελέτη των άλλων τεχνολογικών καινοτομιών της εποχής μας που μπορεί να οδηγήσει σε συμπεράσματα για την αρχιτεκτονική, την ένταξη του ανθρώπινου παράγοντα στον λειτουργικό σχεδιασμό. Κυρίως όμως, το τεκμηριωμένο επιχείρημα της ανάγκης τυποποίησης του σχεδιασμού, με στόχο να παραχθούν κατασκευαστικές πρωτοπορίες και προηγμένες μορφές με νέες τεχνικές.

Ο Reyner Banham μας προτείνει ένα νοητικό πείραμα.⁷⁸ Στο υποθετικό σενάριο κατασκευής μιας λειτουργικής εκκλησίας, οι αναμενόμενες δοκιμές της πρώτης εποχής του μοντερνισμού θα ήταν ένας κύβος με διαφάνειες από γυαλί με την αγία τράπεζα στο τελείωμα. Παρόλα αυτά., αυτό είναι το σχέδιο για μια φονξιοναλιστική εκκλησία, η οποία μιμείται την φόρμα και τις προδιαγραφές άλλων φονξιοναλιστικών κτιρίων όπως τα εργοστάσια. Στην σύγχρονη εποχή, θα εννοούσαμε ένα κτίριο με συστηματική μελέτη της χωρικής αποτύπωσης των τελετουργικών που διαδραματίζονται εκεί- των αναγκών του χώρου του, του φωτισμού του, των οπτικών φυγής και θέας, μορφολογικές απαιτήσεις που προκύπτουν από τους συμβολισμούς και την πνευματικότητα που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος που μετέχει της συγκεκριμένης θρησκείας, διαδικασίες των τελετουργικών και άλλους τύπους προσβάσεων και κυκλοφορίας γύρω από την έννοια του 'λειτουργικού χώρου'. Ένας αρχιτέκτονας με κατεύθυνση την καινοτομία έχει να συμβαδίσει την φιλοδοξία του με τις άνωθεν λειτουργικές απαιτήσεις, κατασκευάζοντας ταυτόχρονα ένα πειστικό κτίριο. Στην περίπτωση του Le Corbusier το αποτέλεσμα μεταφράζεται σε ένα κτίριο με πρωτοποριακές καμπύλες οροφής, φονξιοναλιστικό σχεδιασμό λειτουργιών και επιλεκτικές διαφάνειες από βιτρό γυαλί ως υπόμνηση της ιστορικότητας. Όπως και έγινε παρεκκλήσι της Ronchamp, ένα μη αναμενόμενο κτίριο- από άποψη χρήσης- για πρωτοπορία.

⁷⁸ (Banham, Age of the masters, 1975, σ. 22)

Εικόνα: Εσωτερικό της Ronchamp, Γαλλία, Le Corbusier, 1950-1955. Η φιλοσοφία σχεδιασμού του αρχιτέκτονα τον οδηγεί σε πειραματισμούς οικοδομικών λεπτομερειών με στόχο το φως, ώστε να διέρχεται με μυστικιστικό τρόπο από τα παράθυρα με τις λοξοτμήσεις, από σχισμές της οροφής και από κατακόρυφες σχισμές. Ταυτόχρονα σχεδιάζεται ένας πρόβολος- άμβωνας, για τις λειτουργικές ανάγκες του ιερού. Πηγή: (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2023)

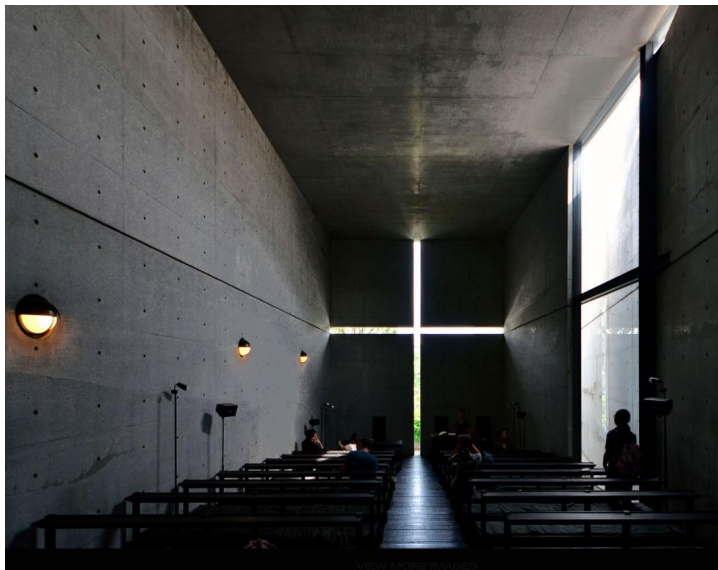
Ως προς την πρωτοπορία της τεχνολογίας, ο Ελβετός αρχιτέκτονας ισορροπεί περισσότερο σε έναν τεχνολογικό ορθολογισμό, καθώς από την μια παρουσιάζει οραματισμό για τυποποίηση/ βιομηχανοποίηση, ασχολείται με την σχεδιαστική σύνδεση των τεχνολογικών επιτευγμάτων με την αρχιτεκτονική και αντιμετωπίζει το ίδιο το κτίριο-κατοικία ως μηχανή. Από την άλλη πλευρά όμως, διαθέτει κάποια όρια στον οραματισμό τα οποία είναι η συμφιλίωση με την ιστορία και τον άνθρωπο ως χωρική αποτύπωση. Αυτό είναι το σημείο τριβής του με μεταπολεμικά κινήματα τα οποία δεν δέχθηκαν όρια στον τεχνολογικό οραματισμό, όπως οι βρετανικές και ιαπωνικές πρωτοπορίες ή το High Tech.

Συνολικά, ο LeCorbusier κατάφερε να συγκροτήσει ένα σύστημα αρχιτεκτονικών αξιών και ιδεών σε παγκόσμιο επίπεδο, να εφεύρει μια νέα αρχιτεκτονική γλώσσα, να εκμοντερνήσει τις αρχιτεκτονικές τεχνικές και να ανταπεξέλθει στις κοινωνικές και ανθρώπινες ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου⁷⁹, πάντα διατηρώντας μια προσήλωση προς τις κατασκευαστικές καινοτομίες. Προπολεμικές, οι οποίες είναι πρώτον ο εξορθολογισμός των κατασκευαστικών του προτάσεων με τις σχεδιαστικές αρχές, όπως αποκρυσταλλώθηκαν στην Villa Savoye, το Domino.

⁷⁹ (The Architectural Work of LeCorbusier, 2015)

Δεύτερον η προκατασκευή και μια από τις πρώτες μεταλλικές κατασκευές σε κατοικία (στο Immeuble Clarté). Μεταπολεμικές είναι οι μπρουταλιστικές αρχιτεκτονικές εκφράσεις της Unite d'habitation και τα αρχιτεκτονικά επιτεύγματα των Couvent Sainte-Marie de La Tourette και Ronchamp, τα οποία διαθέτουν μια μεταλλική κατασκευή το μεν, μια προηγμένη οροφή το δε, με κοινό άξονα το μπρουταλιστικό αρχιτεκτονικό ιδίωμα.⁸⁰ Τέλος, το εξολοκλήρου μεταλλικό κτίριο του CentreLeCorbusier και η προένταση στο περίπτερο της Philips . Πρόκειται για κατασκευαστικά στοιχεία τα οποία μελετήθηκαν εντατικά από πολλούς μεταπολεμικούς αρχιτέκτονες και υπήρξαν επιρροές.

Επίσης, η τοποθέτηση του LeCorbusier στο ζήτημα της ειλικρίνειας της κατασκευής ήταν απόλυτη, με μεθόδευση μάλιστα μεταπολεμικά της εμφανούς κατασκευής σε αρχιτεκτονικό μπρουταλιστικό ιδίωμα. Από το σημείο αυτό μεταπολεμικά, η κατασκευαστική πρωτοπορία του Ελβετού αρχιτέκτονα συνδέεται άμεσα με τις πρωτοποριακές μορφολογίες. Η μεταπολεμική παρακαταθήκη του ως προς αυτό το ζήτημα είναι ακριβώς αυτή η άρρηκτη σχέση κατασκευαστικού οραματισμού με πρωτοποριακές μορφές και οικοδομικές λεπτομέρειες οι οποίες επιδεικνύουν το υλικό το οποίο τις έπλασε, δηλαδή το σκυρόδεμα.

Εικόνα: Εσωτερικό Church of the Light, Ιαπωνία, Tadao Ando 1989. Η μεταμοντέρνα λιτότητα των οικοδομικών λεπτομερειών του Tadao Ando μας οδηγεί σε ανάλογους μυστικιστικούς παιχνιδισμούς

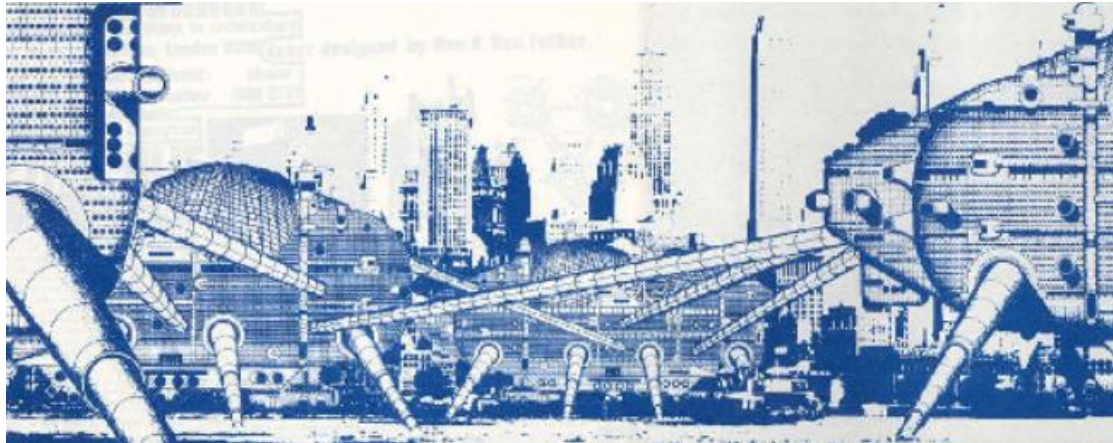
⁸⁰ (The Architectural Work of LeCorbusier, 2015)

με το φώς, ως σχισμή μέσα από έναν σταυρό και ως έμμεσο φωτισμό από μεγάλη γυάλινη επιφάνεια που καλύπτεται από λοξό τοίχιο από μπετόν. Ο λειτουργικός σχεδιασμός μένει ο ελάχιστος απαιτούμενος. Η κληρονομιά του LeCorbusier είναι ο εξορθολογισμός των λειτουργιών και των χωρικών- υλικών και άυλων- απαιτήσεων, με στόχο μορφές που εκφράζονται μέσα από πρωτοποριακές οικοδομικές λεπτομέρειες. Πηγή: <https://www.metalocus.es/en/news/shaping-light-church-light-tadao-ando>

Η κληρονομιά όμως την οποία μεταλαμπαδεύει η μελέτη του συνόλου του έργου του είναι ο τεχνολογικός ορθολογισμός της αρχιτεκτονικής του. Πρόκειται για μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στον οραματισμό και τους περιορισμούς τους οποίους επιβάλλει ο εξορθολογισμός των περιορισμών του σχεδιασμού.

Για τον LeCorbusier, ο οραματισμός βρίσκεται στην τυποποίηση και την αντίστιξη με την βιομηχανική παραγωγή, στον ταιηλορισμό της σχεδιαστικής διαδικασίας με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρχει βιομηχανική προτυποποίηση η οποία να τελειοποιεί τα σχεδιαστικά πρότυπα ενός αρχιτέκτονα. Ο χώρος για την έμπνευση και την δημιουργικότητα παραμένει, όπως μας αποδεικνύει ο ίδιος ο LeCorbusier, ο οποίος στα περισσότερα έργα του ενέταξε τις αισθητικές αρχές οι οποίες καλλιέργησαν το ιδίωμα του.

Οι περιορισμοί όμως ήταν ο αφενός ο σεβασμός της ιστορικότητας και αφετέρου ο σεβασμός της κλίμακας του ανθρώπου ως χωρική αποτύπωση. Μπορεί η ιστορικότητα για τον LeCorbusier να μην μορφοποιείται σε ενσωμάτωση ιστορικών ρυθμών στα έργα του. Όμως τα έργα του δεν είναι άχρονα, ούτε βασίζονται αποκλειστικά σε έναν οραματικό μελλοντικό τόπο όπως των βρετανικών πρωτοποριών Archigram. Αποτελούν «προϊόντα της εποχής τους» με όλη την μελέτη που σημαίνει αυτό για το προϋπάρχον ιστορικό υπόβαθρο, την επιλεκτική υιοθέτηση κάποιων αρχών του αλλά και την απόρριψη και ρήξη με κάποιες άλλες αξίες. Ως προς την ανθρώπινη διάσταση, η σύγκριση της κλίμακας σχεδιασμού του έργου του με τα έργα του ιαπωνικού μεταβολισμού ή των βρετανικών πρωτοποριών αποδεικνύουν την διαφοροποίηση των απόψεων του LeCorbusier σε σχέση με τον μέσο άνθρωπο, τις διαστάσεις του, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτός θέλει να κινείται στους χώρους οι οποίοι τον περιβάλλουν, όσο τεχνολογικά πρωτοποριακοί κι αν είναι αυτοί.

Εικόνα: Η γιγάντωση της πόλης και η υπερκατασκευή που «καταβροχθίζει» την μητροπολιτική κλίμακα. Archigram, *Walking City*, Herron and Harvey, 1964, πηγή: Researchgate. 2022

3. ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ

Ας δούμε πώς η αρχιτεκτονική του LeCorbusier έγινε αντιληπτή στην Ελλάδα, μέσα από τις θεωρητικές αναζητήσεις- συζητήσεις οι οποίες αποτυπώνονται στα αρχιτεκτονικά περιοδικά και τις κριτικές οι οποίες παρουσιάζονται στην βιβλιογραφία. Ο σκοπός είναι έτσι να πλαισιώσουμε το κλίμα της υποδοχής του πριν εξετάσουμε τα υλοποιημένα έργα 1950-2000 τα οποία επηρεάστηκαν από την αρχιτεκτονική του. Πρόκειται για μεμονωμένα έργα μοντερνισμού/ μπρουταλισμού από διαφορετικούς αρχιτέκτονες, τα οποία σταχυολογούμε κυρίως μέσω της μελέτης των ιστορικών Φεσσά- Εμμανουήλ, Φιλιππίδη, Τσακόπουλου στα κείμενα τους για την μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική.

3.1 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΟ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ: ΚΡΙΤΙΚΗ, ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ

3.1.1 ΠΟΛΟΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER: ΠΙΚΙΩΝΗΣ ΚΑΙ ΜΙΧΕΛΗΣ

Στο θεωρητικό επίπεδο, οι συγγένειες και οι συσχετίσεις με τον Le Corbusier παραμένουν, για το μεγαλύτερο μέρος των αρχιτεκτόνων ιστορικά ασθενείς για την προπολεμική και πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Καταρχάς η κυρίαρχη θέση για την τυποποίηση της κατοικίας δεν ακολουθεί την πορεία συλλογιστικής του αρχιτέκτονα και η κατοικία- μηχανή κατοίκησης στην Ελλάδα δεν υλοποιείται στην πλειοψηφία με αυτά τα κριτήρια. Έπειτα, στα μεταπολεμικά έργα του αρχιτέκτονα όπως στα μεγάλα έργα της Μασσαλίας, στην Chandigarh, στην Ronchamp, και στην Tourette γίνεται η σύνθεση των τεχνών με στόχο το αρχιτεκτονικό έργο, σε μια διαδικασία

που αποκτά συμβολικό χαρακτήρα και εκλείπει από την μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική.

Το ζήτημα ξεκινά με τον τρόπο ερμηνείας της φράσης «Η κατοικία είναι μια μηχανή κατοίκησης» («La maison est une machine a habiter»). Ο Le Corbusier διατυπώνει μια πουριστική θεωρία για την παραγωγή αντικειμένων –τύπων που καθορίζονται από τις ανάγκες- τύπους και το τεκμηριώνει με το παράδειγμα του Παρθενώνα και του αυτοκινήτου Delage⁸¹. Αυτό προϋποθέτει μια αυστηρά προγραμματισμένη οικονομία στα χέρια του κράτους αλλά και της βιομηχανίας μέσα στα πλαίσια της οποίας οι σχεδιαστές στοχεύουν στην τελειότητα εφεύρεσης και παραγωγής στον σχεδιασμό τους. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη του Πικιώνη για μια μορφή που «είναι αντικειμενική», για τα σχήματα που παραδίδει ο λαός «ως άλλες λέξεις της πλαστικής μιας γλώσσας» και για τα έργα που έχουν μια φυσική αρμονία και μια αληθινή έκφραση γιατί ακριβώς είναι «δουλεμένα στο χέρι». Με άλλα λόγια η κοινώς παραδεχόμενη αντίληψη του Πικιώνη είναι μια αντίληψη που απέχει πολύ από την ιδέα της βιομηχανικής τυποποίησης.⁸² Υπάρχουν κάποιες ομοιότητες, όπως η αναζήτηση της ποίησης στην καθημερινή ζωή, η αναζήτηση του συμβόλου όμως η βασική διαφορά πέρα από αισθητική αφορά και μια διαφορά ανάμεσα στην αντίληψη για τον ορθολογισμό, γεγονός που επηρεάζει την πορεία μετάβασης του ορθολογισμού σε πρωτοπορία.

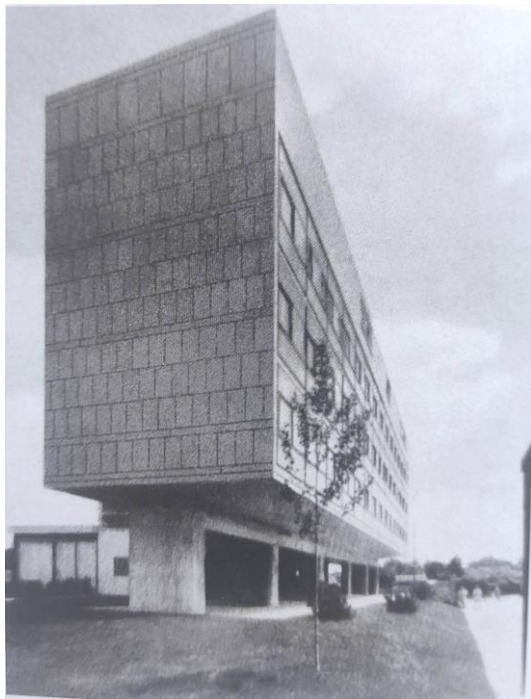
Μια άλλη επιρροή σκέψης είναι η αντίληψη του Μιχελή περί ορθολογισμού που από ότι φαίνεται στα γραπτά του Μιχελή, έρχεται σε αντίθεση με τον Le Corbusier.⁸³ Το 1940, ο Μιχελής γράφει στην Αρχιτεκτονική ως Τέχνη ότι η Νέα Αρχιτεκτονική « εδιχάσθη. Από την μια πλευρά, ως αρχιτεκτονική επιστήμη, μελέτησε σε βάθος την τεχνική των κατόψεων, τις σωματικές ανάγκες του ανθρώπου και δημιούργησε με ορθολογισμό την «κατοικία- μηχανή» για να εξυπηρετήσει τις ουσιαστικές χαρές της ζωής όπως τον ήλιο και το φως και τον αέρα, παραβλέποντας όμως τις ψυχικές χαρές του ανθρώπου. Από την άλλη πλευρά, προκειμένου να φαντάξει ως τέχνη κατέληξε να γίνει μια «τεχνική των

⁸¹ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

⁸² (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

⁸³ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

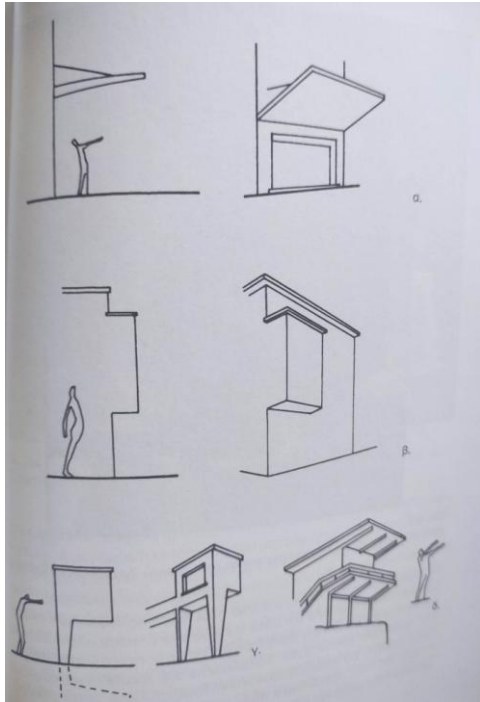
εντυπώσεων» αφού απέβλεψε στο να αποτυπώσει κατασκευαστικές μόνο δυνατότητες. Εξέπεσε έτσι σε μια σύγχρονο μορφοκρατία τεχνικού μοντερνισμού»⁸⁴ Η κριτική που υπαινίσσεται ο Μιχελής ήδη από το 1938 στο άρθρο του "Αισθητικές παρατηρήσεις στη Νέα Αρχιτεκτονική"⁸⁵ είναι ότι αυτή η νέα αρχιτεκτονική αρνείται την πλαστικότητα των μορφών εφόσον εμπιστεύεται το παιχνίδι του φωτός στους όγκους και στο υλικό επένδυσης των επιφανειών, χάνοντας με τον τρόπο αυτόν τις διαβαθμίσεις της φωτοσκίασης. Για τον Μιχελή το ζήτημα είναι πώς θα υπάρχει ταυτόχρονα η ιδέα του όλου αλλά και η διαφοροποίηση των μερών χωρίς να χάνεται η συνοχή του όλου σε κάθε έργο. Γι αυτό κατά την γνώμη του η επαγωγική σχεδιαστική πορεία σχεδιασμού που εφαρμόζει η μοντέρνα Αρχιτεκτονική με πρώτο τον Le Corbusier αποτυγχάνει σε ακριβώς αυτό το σημείο, καθώς ακολουθούν τις επιμέρους σκοπιμότητες των αναγκών και έτσι από τα μέρη συνθέτουν το όλο.

Εικόνα: Το Ελβετικό περίπτερο, πανεπιστημιούπολη Παρισιού, Le Corbusier, πηγή: (Μιχελής, 1940, σ. 486)

⁸⁴ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

⁸⁵ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

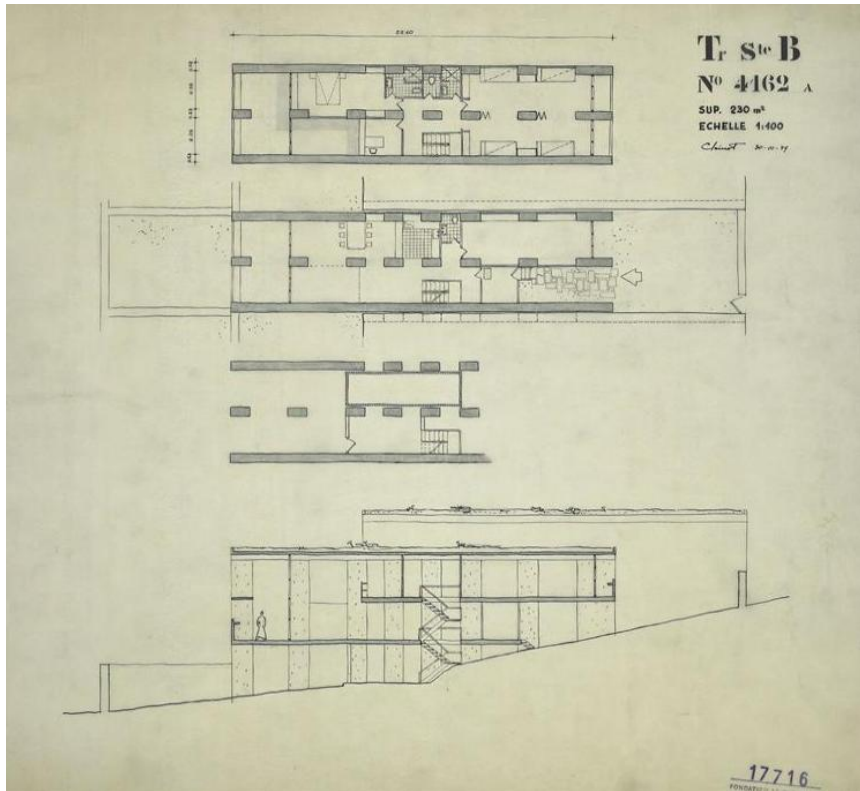

Εικόνα: Σκίτσα του Μιχελή από το βιβλίο «Η Αρχιτεκτονική Ως Τέχνη» για να επιχειρηματολογήσει για τις πιθανές αισθητικές αδυναμίες των πρωτοποριών του Διεθνούς Στυλ, όταν ο σχεδιασμός ακολουθεί επαγωγική λογική. «Για να πεισθείτε, συγκρίνετε τις στάσεις του σώματος με τις δυνατές στάσεις σύγχρονων έργων του μπετόν αρμέ και θα ιδήτε ότι μοιάζουν με κινήσεις γυμναστικής. Είναι βασανισμένες και δίνουν την εντύπωση ότι το σώμα στέκει με προσπάθεια» Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αναφέρει το Ελβετικό Περίπτερο του Le Corbusier, αλλά και την έπαυλη Kauffmann του Frank Lloyd Wright. Πηγή: (Μιχελής, 1940, σ. 484)

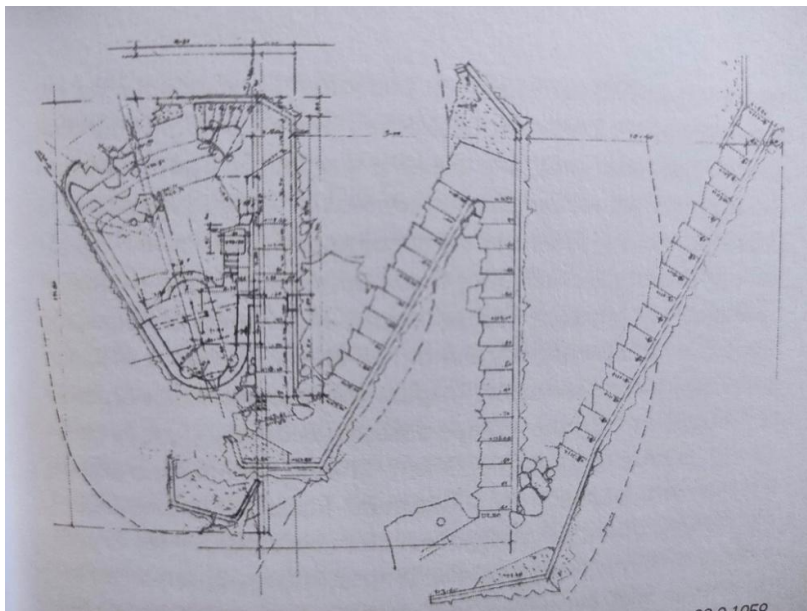
Το 1954 ο Μιχελής στην Αισθητική της αρχιτεκτονικής του Μπετόν Αρμέ⁸⁶ αναφέρεται στις μονολιθικές κατασκευές της Σαντορίνης και τις συγκρίνει με τα σχέδια του οικισμού St Baume του LeCorbusier σχολιάζοντας ότι «ενώ τα έργα της λαϊκής αρχιτεκτονικής έχουν γίνει με ελεύθερο χέρι, χωρίς προθέσεις λειτουργικότητας, ορθολογισμού και άλλων δογμάτων, τα έργα της επίσημης αρχιτεκτονικής έχουν γίνει στο σχεδιαστήριο και με αρχές στενά λογικές της αφαιρετικής διάνοιας»⁸⁷ καταλήγοντας ότι η χάρη των σπιτιών της Σαντορίνης είναι μεγαλύτερη και έχει μια ποιητική ποιότητα στους χώρους και την πλαστικότητα που λείπει από τον Ελβετό αρχιτέκτονα.

⁸⁶ (Μιχελής, 1954)

⁸⁷ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

Εικόνα: Basilique, La Sainte-Baume, France, LeCorbusier 1948,πηγή:
<http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/>

Εικόνα: Κ. Δεκαβάλλας, Άγιος Παγκράτιος, Θήρα, προσχέδιο κάτοψης για τα σχέδια ανοικοδόμησης της Σαντορίνης μετά από τον σεισμό. Μια μελέτη που ακολούθησε με οργανικό τρόπο τις ανάγκες του τοπίου και βρήκε τα δικά της πλαστικά μονοπάτια. Ο Δεκαβάλλας μεταπολεμικά για την ανοικοδόμηση με σχεδιαστικό κριτήριο την φυσική ένταξη στο αρχιτεκτονικό περιβάλλον της Σαντορίνης, δέχθηκε επιρροή από τον LeCorbusier, 1958, πηγή: (Κονταράτος Μ. Μ., 2017)

Χρειάστηκαν λοιπόν σχεδόν 20 χρόνια για να συγκλίνουν οι θέσεις του Πικιώνη και του Μιχελή απέναντι στην κριτική του έργου του Le Corbusier, μέχρι του σημείου ο Πικιώνης να ερμηνεύει στους μαθητές του αποσπάσματα από το *Vers une architecture*.⁸⁸ Αυτό αποτελεί και τον κύριο κορμό της ελληνικής κριτικής απέναντι στον ευρωπαϊκό ορθολογισμό του μοντέρνου κινήματος. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι κριτικές αυτές σίγουρα έφεραν αντιστάσεις ανάμεσα στους Έλληνες αρχιτέκτονες.

«Η ελικρίνεια στην αρχιτεκτονική δεν αποβλέπει στο ξεγύμνωμα της κατασκευής, αλλά στην υπόδειξη της υπάρξεως της και της ιδιοτυπίας της. Η υπόδειξη αυτή μπορεί να γίνει χωρίς επίδειξη, όπως γίνεται στο ανθρώπινο σώμα η υπόδειξη του σκελετού κάτω από την σάρκα. Τον τρόπο αυτό ακολούθησε η κλασική ελληνική τέχνη, ενώ η γοθτική προτίμησε να ξεγυμνώσει όλον τον σκελετό» (Μιχελής, 1954)

Εικόνα: Haute Cour, Chandigarh, LeCorbusier, India, 1952, πηγή: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/>

⁸⁸ (Κονταράτος Σ. , 1987)

3.1.2 ΠΟΛΟΙ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER

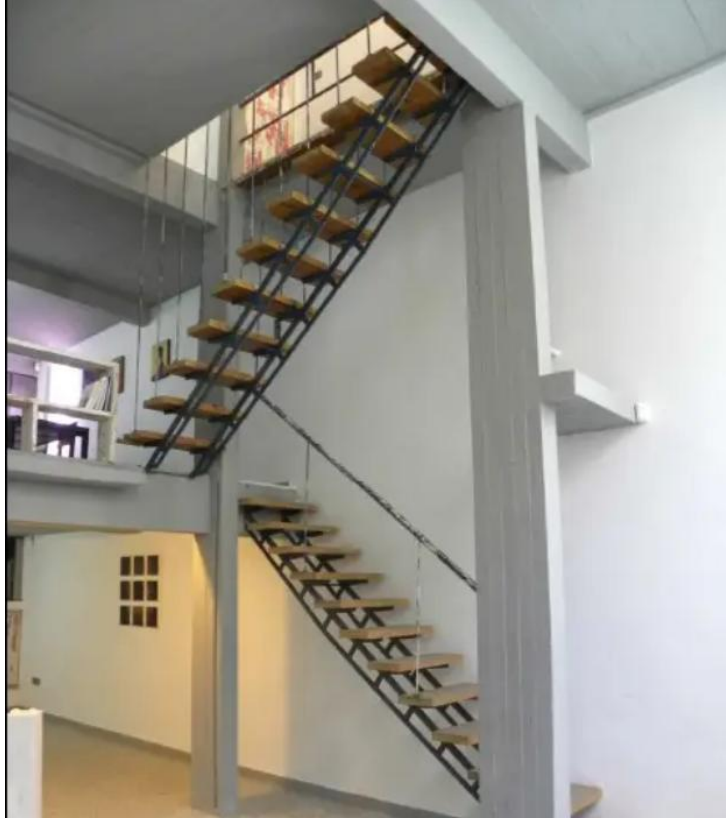
Διατρέχοντας την βιβλιογραφία, τα Αρχιτεκτονικά Θέματα, τα Θέματα Χώρων και Τέχνης και τα Πρακτικά του ΤΕΕ εντοπίζουμε επιμέρους προσπάθειες πρωτοπορίας μέσα στο χρονικό πλαίσιο 1955 με 2000 για την πρωτοπορία, που πιθανότατα να έχουν επηρεαστεί από τον Le Corbusier και την διεθνή μοντέρνα αρχιτεκτονική στην πιο οραματική της διάσταση. Ιστοριογραφικά, η προσπάθεια αναγνώρισης των οδών μέσα από τις οποίες φιλτραρίστηκε το έργο του Le Corbusier συνάδει με τις αναζητήσεις της ελληνικής αρχιτεκτονικής για καινοτομία και πρωτοπορία και έχουν ένα στέρεο ιστορικό υπόβαθρο προ του Le Corbusier, ήδη από την περίοδο του μεσοπολέμου με τα βραχύβια περιοδικά 20^{ος} αιώνας (1933-1934), το 3^ο μάτι (1935-1937) και Voyage en Grece (1934-1939)⁸⁹. Γύρω από αυτά τα περιοδικά συγκεντρώνονται αρχιτέκτονες, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι μέλη της ελληνικής ομάδας των CIAM, καλλιτέχνες και διανοούμενοι, όπως οι Πικιώνης Η. Ιωαννίδης, Ν Χατζηκυριάκος –Γκίκας, Ζερβός, Ι. Δεσποτόπουλος, Β. Δούρας, Γ. Καλύβας, Σ. Παπαδάκης, Π. Καραντινός, Ι. Σαπόρτα, Π. Παρασκευόπουλος, Κ. Λάσκαρης. Η ίδια πορεία για πρωτοπορία ακολουθείται και την μεταπολεμική περίοδο, με την ομάδα «Κύκλος» γύρω από τον Προβελέγγιο, ο οποίος μεσολαβεί ως μαθητής και συνεργάτης του Le Corbusier σε ορισμένους νεότερους Έλληνες αρχιτέκτονες με κατεύθυνση την προοδευτική αρχιτεκτονική.

Το χάσμα των προπολεμικών θεωρητικών αμφισβητήσεων μπορούσαν να γεφυρώσουν καλύτερα οι Έλληνες μεταπολεμικοί μαθητές και συνεργάτες του Le Corbusier, ο Κανδύλης, ο Ξενάκης και ο Προβελέγγιος μεταξύ άλλων. Παρόλα αυτά το πλαίσιο συνέχειας της διδασκαλίας όσων συνέβαιναν στο atelier του Le Corbusier παραμένει αδύναμο.⁹⁰ Ο Κανδύλης μοιάζει να απομακρύνεται από το έργο του ακολουθώντας την προβληματική και τις θέσεις του Team X. Ο Ξενάκης μεταθέτει το ενδιαφέρον του στην μουσική δραστηριότητα παρά την 12χρονη συνεργασία του με τον Le Corbusier και την προσωπική του ενασχόληση με καινοτομίες όπως τα υαλοστάσια της Tourette. Το βάρος της διδασκαλίας του Le Corbusier στην Ελλάδα μεταφέρεται στον Προβελέγγιο. Το διάστημα 1956-1965 επιστρέφει στην Ελλάδα

⁸⁹ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

⁹⁰ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

και μεταφέρει συνειδητά και περισσότερο οργανωμένα κάτι από την εμπειρία της συνεργασίας του, λίγο από την θεωρία, κυρίως στην πολεοδομία αλλά και από τους συμβολισμούς και την προσπάθεια για ποιητική του χώρου, στο δικό του έργο.

Εικόνα: Κατοικία της οδού Κυκλάδων, Αριστομένης Προβελέγγιος, 1955. Ο Προβελέγγιος έδωσε έμφαση στη σωματομετρία και στο Modulor, με στόχο την αρχιτεκτονική ελαχίστου χώρου, ιδιαίτερα ως προς τα ύψη των ορόφων. Πηγή: Προσωπική φωτογράφιση, λήψη φωτογραφίας στις 2/10/2010

3.1.3 ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΓΙΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σιγά σιγά η απόσταση του παρελθόντος αναθεωρεί τις απόψεις του Μιχελή ιδιαίτερα και του Πικιώνη λιγότερο ως πιο παραδοσιοκρατικές, όπου πια η σύγκριση του Le Corbusier με την παράδοση δεν στοχεύει απαραίτητα στο να διερευνηθούν συγκριτικές ποιότητες προς την αναζήτηση προσωπικών ιδιωμάτων αλλά είναι μια άνιση μάχη για την πρωτοπορία, καθώς εξ ορισμού η παράδοση τοποθετείται σε ένα ιδανικό βάθρο. Σε μια οικονομική και τεχνολογική συνθήκη που συνεχώς εξελίσσεται και καθώς τα μοντέλα παραγωγής αγαθών – επομένως και του αρχιτεκτονικού αγαθού- γίνονται ολοένα και περισσότερο τυποποιημένα και

βιομηχανικά, η πλήρης εξιδανίκευση της χειρωνακτικής εργασίας στον χώρο των κατασκευών δεν είναι μακροπρόθεσμα μακροβιοτική αντίληψη.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να συνυπολογίσουμε τον αργό ρυθμό αφομοίωσης των τεχνολογικών καινοτομιών από τις συνθήκες στον χώρο των κατασκευών στην Ελλάδα και με δεδομένο το υπάρχον ιστορικό αρχιτεκτονικό απόθεμα κτιρίων- με το οποίο ένας αρχιτέκτονας πάντα βρίσκεται σε δίλημμα σε σχέση με το βαθμό ένταξης σε αυτό ή απόρριψής του. Με τα δεδομένα αυτά, η ελληνική κριτική στον LeCorbusier παίρνει περισσότερο αισθητικό χαρακτήρα και λιγότερο φιλοσοφικό και ηθικό χαρακτήρα. Δεν απορρίπτονται πλέον μεταπολεμικά οι θετικές αξίες της βιομηχανικής παραγωγής και τυποποίησης, πόσο μάλλον των τυποποιημένων κατασκευαστικών τεχνικών και διαδικασιών. Περισσότερο αναζητούνται αισθητικές και ποιότητες που να μιμούνται την παράδοση της χειρωνακτικής εργασίας. Σε αυτό το πεδίο, η πλαστιμότητα των έργων του LeCorbusier, τόσο μέσω της επεξεργασίας των όγκων και των ανοιγμάτων όσο και με την επιλογή του πιο κοινά βιομηχανικά παραγόμενου υλικού, του μπετόν, με αισθητικό αποτέλεσμα που να αναδεικνύει την υφή και τις ποιότητές του, λειτουργεί ως μια δικλείδα ασφαλείας της Μοντέρνας αρχιτεκτονικής με την γεφύρωση της παράδοσης ως αισθητικής ποιότητας, όχι ως μορφών ή τεχνικών.

Στο μεταπολεμικό κλίμα των αρχιτεκτονικών σπουδών , έτσι όπως αυτό αποτυπώνεται μέσα από τα Αρχιτεκτονικά Θέματα⁹¹, οι προβληματισμοί που αναπτύσσονται παραμένουν μορφολογικοί, με αναφορές στην «ελληνικότητα» και τον «μοντερνισμό». Μέσα από το δίπολο αυτό οι στυλιστικοί ιδιωματισμοί του LeCorbusier και τα κείμενά του που συνδέουν αξίες της ελληνικότητας όπως οι αρμονικές χαράξεις και οι αναλογίες, κυρίως μέσα από το *Vers une architecture*, ανανεώνουν το ενδιαφέρον για το έργο του αρχιτέκτονα. Στη δεκαετία του '60, κάποιιοι παλαιότεροι δάσκαλοι αποχωρούν, οι καθαρά αισθητικοί προβληματισμοί ατονούν για να υποκατασταθούν σιγά σιγά από πιο κοινωνικούς.⁹² Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τώρα οι κριτικές στις πολεοδομικές θέσεις του LeCorbusier.

⁹¹ (Κονταράτος Σ. , 1987)

⁹² (Κονταράτος Σ. , 1987)

Το αποτέλεσμα είναι μεταπολεμικά να παρατηρούμε στην ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής ολοένα και περισσότεροι αρχιτέκτονες να υιοθετούν τις ιδέες του Le Corbusier στο προσωπικό τους ταξίδι για την απόκτηση των στυλιστικών ιδιωμάτων και πεποιθήσεων. Στη δεκαετία του 1960 από την μια πλευρά πληθαίνουν οι αναφορές στο όνομα αλλά και το έργο του Le Corbusier, μεταφράζεται το Modulor, ενώ από την άλλη εμφανίζονται γνώριμα στοιχεία της αρχιτεκτονικής του τόσο στην μεγάλη κλίμακα με τους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς όσο και στην μικρή κλίμακα με επαύλεις και μονοκατοικίες.⁹³

Επισης σιγά σιγά προβάλλονται και άλλα πρότυπα από τον ώριμο μοντερνισμό, καθώς και αρχιτέκτονες με διεθνείς σπουδές, όπως ο Ζενέτος με τις σπουδές στην Γαλλία στην *Beaux-Arts*. Τα έργα που χτίζονται πλέον είναι συχνά εμπνευσμένα από το κορμπουζιανό ιδίωμα, αλλά το ιδίωμα αυτό παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο να διαμεσολαβείται από την βραζιλιάνικη και την γιαπωνέζικη αρχιτεκτονική, από τον αγγλικό μπρουταλισμό⁹⁴ και από τις ευρωπαϊκές πρωτοπορίες.

3.1.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΟΥ LECORBUSIER ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΕΔΙΟ

Σύντομα πάντως η επιρροή του Le Corbusier στους Έλληνες αρχιτέκτονες οδήγησε όχι τόσο στην αυστηρή υιοθέτηση κορμπουζιανών ιδιωμάτων ως στυλιστικών ιδιωμάτων αλλά σε έναν οδηγό κατανόησης της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και των μοντέρνων ρευμάτων που εκφράστηκαν μέσα από τις διεθνείς πρωτοπορίες, ένα συντακτικό μοντέρνας σκέψης στον σχεδιασμό, έτσι όπως αποτυπώνεται στο αφιέρωμα για τον Le Corbusier στην Ελλάδα στα Αρχιτεκτονικά Θέματα του 1987.

Συχνά στα αφιερώματα αυτής της περιόδου υπάρχουν αναφορές για το πώς ο LeCorbusier υλοποίησε μια αρχιτεκτονική φιλική προς την μεσογειακή αρχιτεκτονική, με αφορμή τις βιωματικές συνδέσεις του Ελβετού αρχιτέκτονα μέσω των ταξιδιών του στην Μεσόγειο, ειδικά το ταξίδι της Ανατολής στην Ελλάδα και την

⁹³ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

⁹⁴ (Κονταράτος Σ., 1987)

Κωνσταντινούπολη. Ο όρος «μεσογειακή» όμως, μπορεί να δημιουργεί συνειρμούς τόσο ιστορικούς, για την αρχιτεκτονική παράδοση των μεσογειακών λαών, όσο και κλιματικούς, για την προσαρμογή στο μεσογειακό κλίμα.

Μέσα από το πρίσμα της τεχνολογικής πρωτοπορίας, όπως συναντούμε μεταπολεμικούς Έλληνες αρχιτέκτονες όπως ο Τομπάζης ή και περιστασιακά ο Ζενέτος που προσπάθησαν να εξορθολογήσουν την έννοια του μεσογειακού κλίματος μιλώντας για βιοκλιματική αρχιτεκτονική (Τομπάζης) ή για κλιματική προσαρμογή (Ζενέτος), κρίνουμε ότι αυτό το φίλτρο απουσιάζει στην αρχιτεκτονική του LeCorbusier. Επομένως η σύνδεση της αρχιτεκτονικής του με την Μεσόγειο αιτιολογείται περισσότερο στην βάση της μελέτης της ιστορικότητας της μεσογειακής αρχιτεκτονικής.

Είναι χαρακτηριστικό ότι θεωρήθηκε πως ο μοντερνισμός του Le Corbusier δεν είναι ένας καθολικά αντι-ιστορικός νεωτερισμός, αλλά θεμελιώνεται πάνω σε μια προσεκτική σπουδή, σε μια «συμπάθεια» όπως ο ίδιος ομολογούσε της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος.⁹⁵ Προσφέρει λοιπόν ένα πρόσφορο έδαφος η μελέτη του Le Corbusier στους αρχιτέκτονες του μοντερνισμού της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα ώστε να τοποθετηθούν εύστοχα πάνω στην χρονικότητα: Από την παραδοσιακή του Πικιώνη και του Μιχελή μέχρι τις πρωτοπορίες των Ρώσων Κονστρουκτιβιστών και των Βρετανών που φαίνονται να πατούν αποκλειστικά στο μέλλον, ο Le Corbusier συνεχίζει να προσφέρει μια μετα-ανάγνωση του παρελθόντος, ενώ πατά στέρεα στο παρόν και τις προσδοκίες του μοντερνισμού για το μέλλον.

Παράλληλα, το εντυπωσιακό αποτέλεσμα αναβάθμισης του κτιριακού αποθέματος της Chandigarh στην Ινδία με τις ιδέες και αρχιτεκτονικό συντακτικό του LeCorbusier αποτελεί μια σιωπηλή υπόσχεση ότι κάθε χώρα, όσους τεχνικούς περιορισμούς κι αν διαθέτει στην αναζήτηση της κατασκευαστικής πρωτοπορίας, μπορεί να ακολουθήσει τα χνάρια του LeCorbusier ως μια ασφαλή οδό προς την τεχνολογική πρόοδο.

⁹⁵ (Γιώργος Σημαιοφορίδης, 1987)

3.1.5 ΑΚΑΡΠΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ-Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ DOMINO ΣΤΗΝ «ΑΝΩΝΥΜΗ» ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Μια ιδιαίτερη επιρροή του LeCorbusier στην Ελλάδα αποτυπώθηκε στη μετάβαση των ιδεών για το Domino στο ελληνικό τοπίο, τόσο σε έργα Ελλήνων αρχιτεκτόνων όσο και κατασκευών πολιτικών μηχανικών ή εμπειροτεχνών. Αποτυπώνεται στα Αρχιτεκτονικά Θέματα ιστορικά η τεκμηρίωση του πώς το Domino είχε επηρεάσει τις κατασκευές στην Ελλάδα το 1987 μέσω της παρατήρησης της μέσης κατασκευής κατοικίας στον ελληνικό χώρο.⁹⁶ Σύμφωνα με αυτήν την παρατήρηση, τα υποστυλώματα τοποθετούνταν συνήθως στην περίμετρο της κάτοψης, αποφεύγοντας αυτά που θα έπεφταν στην μέση της, ώστε να ενταχθούν στον περιμετρικό τοίχο από τουβλοδομή. Τα υποστυλώματα δεν ακολουθούσαν τυποποιημένες διαστάσεις στην επαναληψη τους γιατί δεν χρησιμοποιούνταν βιομηχανικά παραγόμενα στοιχεία και αποφευγόταν συνήθως η δοκιδωτή πλάκα στις κοινές κατασκευές, λόγω του κόστους της και της ειδικής τεχνολογίας της, ενώ η απλή πλάκα στηριζόταν σε δοκούς που ενσωματώνονταν στους τοίχους. Τα θεμέλια επίσης του Domino με το αφαιρετικό επαναλαμβανόμενο κυβικό σχήμα τους δεν υιοθετήθηκαν στις ιδιαίτερες απαιτήσεις του ελληνικού τοπίου. Οι λόγοι για τις παραπάνω διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στις ιδιαιτερότητες των ελληνικών κατασκευών, όπως οι οικονομικοί περιορισμοί που συχνά οδηγούν σε συμβατικές κατασκευές, η έλλειψη φιλοσοφίας τυποποίησης στην Ελλάδα και το κυριότερο μια «ενσυνείδητη επιδίωξη για ομοιομορφία στις κατασκευές αυτού του τύπου»⁹⁷.

Αυτό είναι ένα στοιχείο που ίσως θα έπρεπε να μας προβληματίσει ότι, στην ουσία, το ίδιο το όραμα του LeCorbusier για βιομηχανοποίηση και τυποποίηση, μεταφρασμένο σε όρους της ελεύθερης αγοράς όπου οι κατασκευές υλοποιούνται τόσο από μηχανικούς όσο και από εμπειροτέχνες, δεν πυροδότησε απαραίτητα και έναν οραματισμό και καινοτομία και πρωτοτυπία στην αρχιτεκτονική τεχνολογία, αλλά αντίθετα σε έναν συντηρητισμό, όπου η τυποποίηση μετατρέπεται σε στείρα επανάληψη οικιστικών μονάδων και σε αποστέρηση του στόχου των αρχιτεκτόνων για δημιουργικότητα και πρωτοτυπία.

⁹⁶ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

⁹⁷ (Καλογερας, 1987)

3.2 ΠΡΩΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ- ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟ ΤΟΥ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΠΡΟΥΤΑΛΙΣΜΟ

Ανεξάρτητα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις προς το το έργο του, η επιρροή ήδη από την δεκαετία του 1950 με πληθώρα αρχιτεκτονικών έργων ή προτάσεων στην Ελλάδα που δέχονται μορφολογικές επιρροές από τον LeCorbusier είναι εμφανής. Η πορεία της υποδοχής του όμως από τους μεταπολεμικούς Έλληνες αρχιτέκτονες πέρασε από το φίλτρο του μπρουταλισμού της διεθνούς αρχιτεκτονικής. Η ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε όχι απλά στο beton brut, αλλά και στην πλαστιμότητα στον σχεδιασμό των όψεων ως μια μέθοδο σχεδιασμού που χρησιμοποιεί ως βάση της την ειλικρίνεια της κατασκευής και την επαυξάνει με μορφολογίες από μπετό οι οποίες αποτυπώνουν εσωτερικούς ρυθμούς, συχνά επινοούν εξωτερικούς ρυθμούς και σύνθετα πλέγματα από μπετόν στις όψεις. Η αφετηρία αυτής της ανάγνωσης του μπρουταλισμού είναι η Unite d' Habitation και τα κτίρια της Chandigarh.

Σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθετήθηκαν μορφολογίες με συμβολισμούς στον πουρισμό του LeCorbusier, όπως θόλοι και ημικυκλικές χαράξεις, περισσότερο σε επίπεδο οικοδομικών λεπτομερειών. Άλλες φορές, οι πειραματισμοί επέλεξαν ορισμένους συνθετικούς χειρισμούς του Ελβετού αρχιτέκτονα, όπως στην περίπτωση των έντονων στεγάστρων που κυριαρχούν σε κατά τα άλλα κυβιστικές συνθέσεις, όπως στα έργα του LeCorbusier- την Ronchamp, το Palais de l'Assemblée στην Chandigarh.

Παρότι πρόκειται κατά βάση για επιλογές αρχιτεκτονικού ιδιώματος, συχνά ο απώτερος στόχος ήταν η κατασκευαστική πρωτοπορία με την χρήση του μπετόν, βελτιώνοντας κατά πολύ το κτιριακό απόθεμα με κατασκευαστικές φιλοδοξίες στην μεταπολεμική Ελλάδα.

Για λόγους ερευνητικούς, χωρίζονται τα κτίρια αφενώς σε κτίρια με έντονες και με συμπληρωματικές κορμπυζιανές αναφορές, όσον αφορά τον εντοπισμό των κτιρίων στην ελληνική αρχιτεκτονική ιστοριογραφία που χαρακτηρίζονται ως τέτοια. Στην δεύτερη υποενότητα εντάσσονται τα πιο χαρακτηριστικά κτίρια του ελληνικού

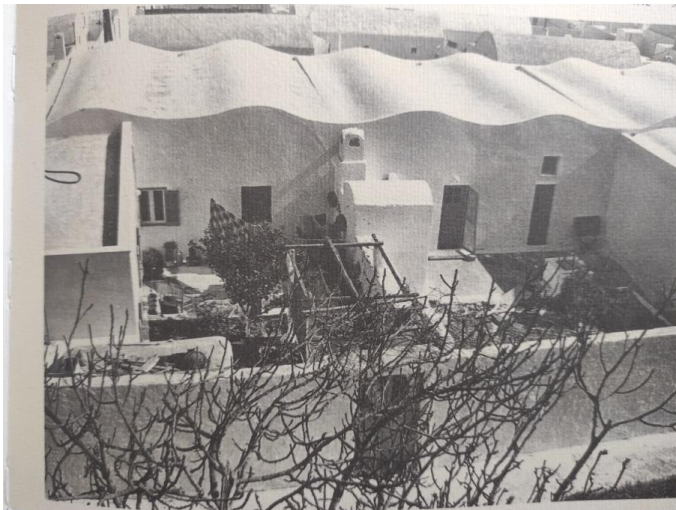
μπρουταλισμού, τα οποία αποτελούν περισσότερο ανάγνωση του προσωπικού μπρουταλιστικού ιδιώματος του LeCorbusier.

3.3 ΥΛΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ 1950-2000 ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER

3.3.1 ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΕΝΤΟΝΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER

Χαρακτηριστικές περιπτώσεις έργων με πρώιμες κορμπυζιανές αναφορές σύμφωνα με τους ιστορικούς Φιλιππίδη⁹⁸ και Φεσσά – Εμμανουήλ⁹⁹ αποτελούν οι εξής:

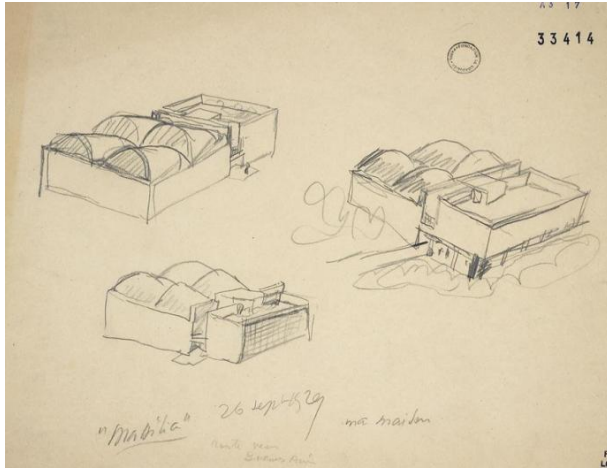
3.3.1.1. Συγκροτήματα Σαντορίνης, Δεκαβάλλας 1956

Εικόνα: Συγκροτήματα της Σαντορίνης, Δεκαβάλλας, 1956, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

⁹⁸ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987) και (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

⁹⁹ (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

Εικόνα: Σκίτσο "Ma maison", από το Ouvre Completes, LeCorbusier. Πηγή: (Le Corbusier, 1960)

Στην ανοικοδόμηση της Σαντορίνης ο Δεκαβάλλας όρισε συγκρίσεις ανάμεσα στον πουρισμό του LeCorbusier με ημικυκλικές μορφές και στους θόλους ως παράδοση της αρχιτεκτονικής της Σαντορίνης. Το αποτέλεσμα είναι ένας μοντερνισμός με καμπύλες γεωμετρίες που έχουν και μορφολογικές αναφορές στον Ελβετό αρχιτέκτονα¹⁰⁰.

3.3.1.2 Σπίτι-εργαστήριο Σπιτέρη, Προβελέγγιος 1958

Εικόνα: Κατοικία Σπητέρη, Αρ. Προβελέγγιος, 1958, πηγή: www.efsyn.gr

¹⁰⁰ (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

Ο Αριστομένης Προβελέγγιος σχεδίασε την κατοικία από ανεπίχριστο σκυρόδεμα έχοντας υπόψη του την έρευνα της σωματομετρίας του Modulor, ώστε να διαμορφώσει την ελάχιστη φονξιοναλιστική κατοίκηση σε ύψη ορόφων και τετραγωνικά, με την συνθετική λογική του split-level. Δεν αποτελεί μπρουταλιστικό κτίριο, αλλά περισσότερο μια μεταπολεμική ανάγνωση της προπολεμικής αρχιτεκτονικής του LeCorbusier¹⁰¹.

3.3.1.3 Πολυκατοικία Φιλοθέης, Βαλσαμάκης 1958

Εικόνα: Πολυκατοικία στην Φιλοθέη, Βαλσαμάκης, 1958. Μια χαρακτηριστική περίπτωση του έργου του Βαλσαμάκη που αποδίδεται συχνά επιρροή από το Domino του LeCorbusier. Πηγή: (Γιόκαρη Λυδία, 2014)

¹⁰¹ (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

Εικόνα: Ο LeCorbusier με το αυτοκίνητό του μπροστά από την πολυκατοικία της έκθεσης Welssenhof, πηγή: (Γιόκαρη Λυδία, 2014)

Πολλές αναφορές έχουν γίνει για το πώς πολλές κατοικίες του Βαλσαμάκη επηρεάστηκαν, κυρίως από το Domíno, όπως η πολυκατοικία στην Φιλοθέη, χωρίς να παραλείπεται και η επιρροή από το πολυκατοικία του Mies van der Rohe, για την έκθεση Welssenhofstedlung.¹⁰² Η συγκεκριμένη πολυκατοικία χρησιμοποιεί τις αρχές του Domíno στην συνθετική της λογική καθώς και την pilotis, αλλά και μια από τις πρώτες προσπάθειες σε πολυκατοικία για την πρόσβαση για τα αυτοκίνητα στο ισόγειο. Ο ίδιος ο Βαλσαμάκης φωτογραφίζει την πολυκατοικία με το αυτοκίνητό του, κατά τον τρόπο του Ελβετού αρχιτέκτονα. Μικρές σημειολογίες-αναφορές κορμπυζιανές παρατηρούνται, όπως τα κλωστρά στις όψεις, υλοποιημένες όμως με εξωτερικό σκελετό με σύστημα brise –soleil, αντι για πλαστική επεξεργασία της παρειάς των όψεων που συνήθιζε ο LeCorbusier.

3.3.2. ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER

3.3.2.1. Παγόδα ΟΛΠ Πειραιά, Λιάπης- Σκρούμπελος 1962-1967

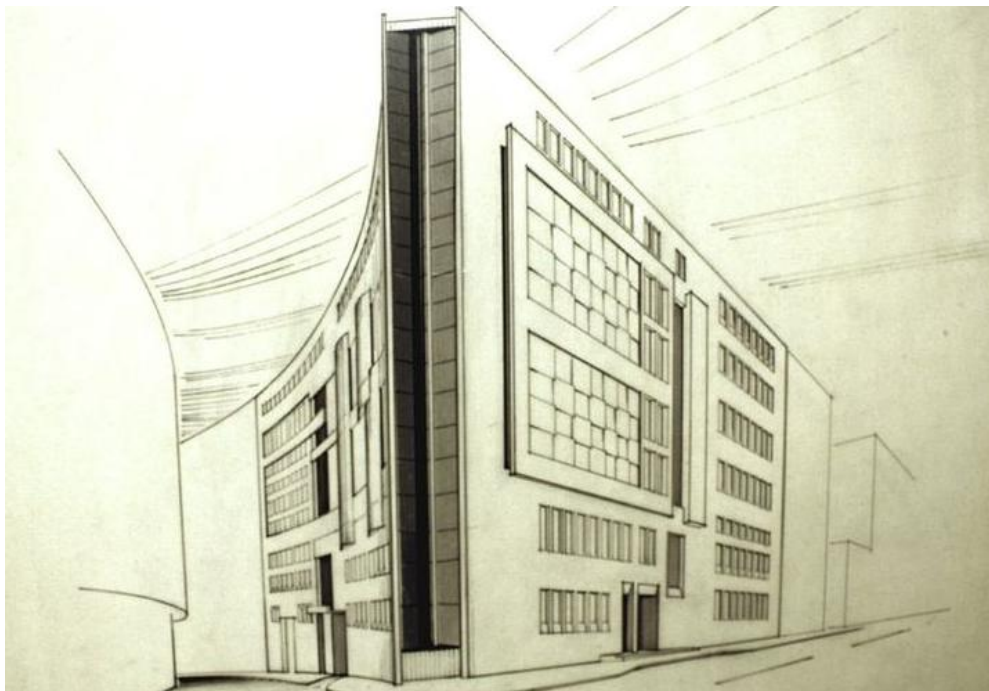

Εικόνα: Κτίριο Παγόδας ΟΛΠ Πειραιά, Ι. Λιάπης και Ηλ.Σκρούμπελος, 1962-1967, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

¹⁰² (Γιόκαρη Λυδία, 2014)

Ένα κτίριο με χαρακτηριστική στέγη με καμπυλόμορφη ανεστραμμένη οροφή από ανεπίχριστο σκυρόδεμα, όπως στην Palais de l'Assemblée, Chandigarh του LeCorbusier. Η διαφοροποίηση εδώ είναι ότι η οροφή αναρτάται από καλώδια από τα κεντρικά σε κάναβο υποστυλώματα, ενώ οι προεξέχουσες πλάκες από την όψη σε τολμηρούς προβόλους δημιουργούν την οπτική εντύπωση της παγόδας.¹⁰³ Πρόκειται για μια καίρια διαφοροποίηση από το μπρουταλιστικό ύφος της Palais de l'Assemblée, με την πρωτοπορία του κτιρίου να ισορροπεί σε λεπτή γραμμή.

3.3.2.2. Κτίριο της ΔΕΗ, Κραντονέλλης 1973-1977

Εικόνα: Κτίριο ΔΕΗ, Κραντονέλλης, 1973-1977, πηγή: (Αδάμη, 1998)

Αξίζει να αναφερθεί η επιλογή της οξείας γωνίας του Κλέονα Κραντονέλλη στο κτίριο γραφείων και κατανεμητών της ΔΕΗ στην οδό Γ' Σεπτεμβρίου και Ρίζου, ένα αυστηρό πρίσμα από ανεπίχριστο σκυρόδεμα με ελάχιστα ανοίγματα για να στεγάσει το βαρύ φορτίο του μηχανολογικού εξοπλισμού του κτιρίου. Υιοθετούνται τριγωνικές εξοχές στο σημείο που η όψη σχηματίζει μια εγκοπή, καθώς και δυο πτυχωτές εξάρσεις- με την βοήθεια υαλοπετάσματος, που δίνουν μια πρωτότυπη αίσθηση καθετότητας.¹⁰⁴ Υπάρχουν τρεις σειρές μη συνεχόμενων, ωστόσο ρυθμικών

¹⁰³ (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

¹⁰⁴ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

παραθύρων που εντείνουν την αίσθηση της οριζοντιότητας, καθώς σε αυτό τον σκοπό συμβάλλουν και οι οριζόντιες βαθιές σκοτίες που διατρέχουν το κτίριο σε κάθε όροφο. Εδώ όμως αντί για το οριζόντιο άνοιγμα των Πέντε σημείων, έχουμε κατακόρυφα ανοίγματα, παρότι παραμένει ένα κτίριο με πολλές επιμέρους μορφολογικές επιρροές από τον LeCorbusier, όπως οι τριγωνικές του εξοχές. Από την άποψη της κεντρικής του σύνθεσης όμως με την οξεία γωνία απομακρύνεται από τις κυβιστικές, ορθογωνικές συνθέσεις του Ελβετού αρχιτέκτονα, ενώ απομένει ο χειρισμός των όψεων με ανεπίχριστο μπετόν, σύμφωνα με τον μπρουταλιστικό τρόπο. Παρουσιάζει ως κτίριο ιδιαίτερη καινοτομία στον τρόπο χειρισμού του μετάλλου και των υαλοπετασμάτων και στον χειρισμό της οξείας γωνίας. Οι επιμέρους επιρροές του Κραντονέλλη προέρχονται και από πολλούς άλλους μοντέρνους αρχιτέκτονες, όπως από τον Louis Kahn και τον Richard Neutra.

3.4 ΚΤΙΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΜΠΡΟΥΤΑΛΙΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΩΝ ΑΠΟ LECORBUSIER

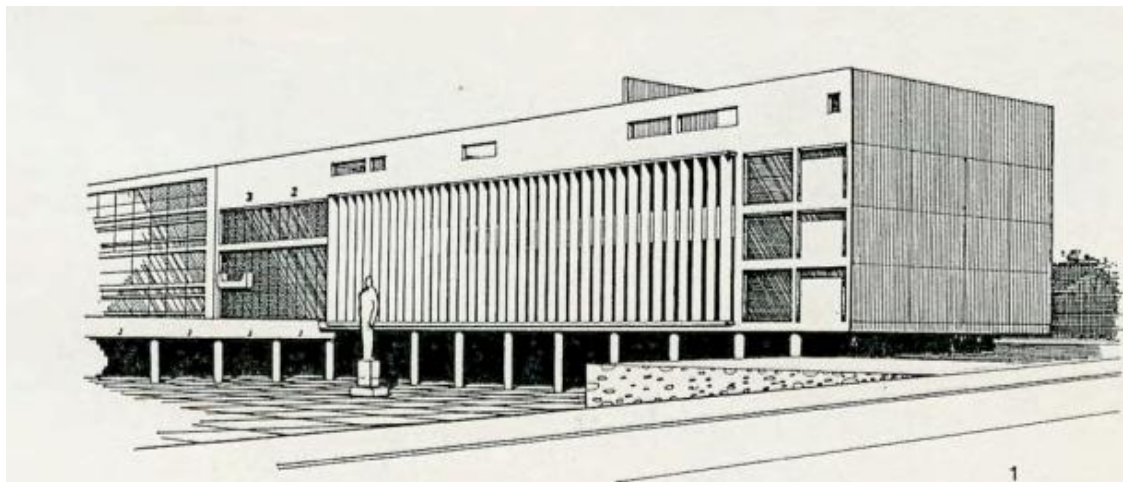
Στην ελληνική ιστοριογραφία μέσω των έργων των ιστορικών Φεσσά- Εμμανουήλ, Τσακόπουλου και Φιλιππίδη αναφέρονται αρκετά κτίσματα ως μπρουταλιστικά ή με μπρουταλιστικές επιρροές. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, πρόκειται για μια επιλεκτική υιοθέτηση κάποιων από τις αρχές του μπρουταλισμού, όπως το ανεπίχριστο σκυρόδεμα *beton brut*, η χρήση βιομηχανικών υλικών και μορφολογίες στις όψεις που τονίζουν την πλαστιμότητα της χρήσης του μπετόν. Δεν πρόκειται συνήθως για κάποια επανερμηνεία ή μεταγραφή του παγκόσμιου μεταμοντέρνου κινήματος του μπρουταλισμού με επίκεντρο την Αγγλία, αλλά περισσότερο μια άμεση επανερμηνεία του μπρουταλιστικού μεταπολεμικού ιδιώματος του LeCorbusier. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις προτάσεων και έργων ελληνικού μπρουταλισμού, τα οποία ενίοτε εντάσσουν και κατασκευαστικές καινοτομίες, σύμφωνα με τους ιστορικούς Φιλιππίδη¹⁰⁵ και Φεσσά – Εμμανουήλ¹⁰⁶ αποτελούν οι εξής:

¹⁰⁵ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987) και (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

¹⁰⁶ (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

3.4.1 Νομική Σχολή, Παπαϊωάννου -Φινές

1960, 1961-1968

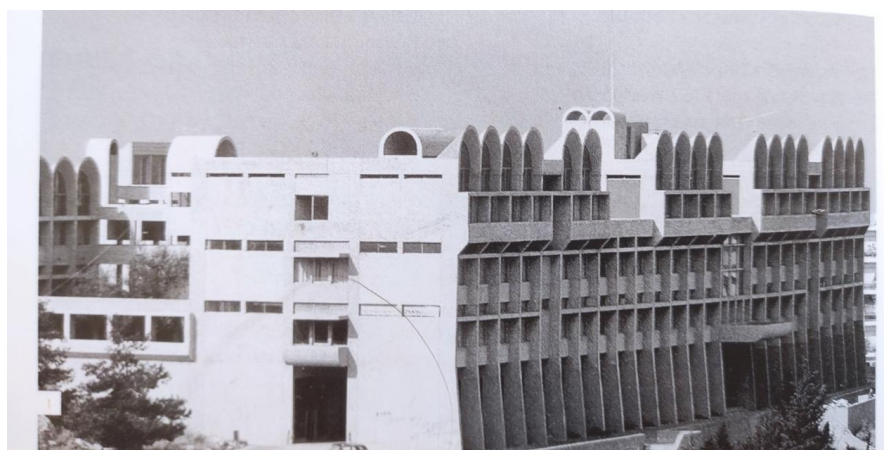

Εικόνα: Κτίριο Νομικής Σχολής, Παπαϊωάννου- Φινές, 1960, πηγή: (wikipedia, 2023)

Ένα από τα κτίρια του κεντρικού πανεπιστημιακού συγκροτήματος που ανέλαβαν οι Φινές- Παπαϊωάννου το 1960. Το κτίριο έχει ένα μπρουταλιστικό συντακτικό στην όψη, με πτερύγια από μπετόν που σχηματίζουν περσίδες με σκυροδέτηση στην όψη στο ένα τμήμα, ενώ στο άλλο είναι εμφανής η επιρροή του πλέγματος όψης από την Unité d' Habitation.¹⁰⁷

3.4.2 Θεολογική Σχολή, Καλυβίτης- Λεονάρδος

1965, 1973-1976

Εικόνα: Θεολογική Σχολή, Καλυβίτης- Λεονάρδος, 1^ο βραβείο διαγωνισμού, 1965, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁰⁷ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Ένα πανεπιστημιακό κτίριο με ανεπίχριστο μπετόν και επάλληλους θόλους στον τελευταίο όροφο. Οι θόλοι από μπετόν αποτελούν επιρροή πρωταρχικά από τον πουρισμό του LeCorbusier, αλλά αποτελούν και μια κατασκευαστική καινοτομία με επιρροές από την βυζαντινή τυπολογία και την μπρουταλιστική μορφολογία του Kengo Tange¹⁰⁸.

3.4.3 Φοιτητική Εστία ΕΜΠ, Παπαϊωάννου –Φινές 1967-1970

Εικόνα: Φοιτητική εστία ΕΜΠ, Παπαϊωάννου, Φινέ, 1967-1970, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Ένα πανεπιστημιακό κτίριο με πλέγμα χωρισμάτων από μπετόν στις όψεις, με έντονη επιρροή από την Unité d' Habitation και την κατοικία Jaoul του LeCorbusier . Ακολουθεί την λογική του roof garden στο δώμα και μιας υποχώρησης των εξωτερικών τοίχων για την δημιουργία μιας ιδιότυπης pilotis¹⁰⁹, η οποία ενοποιείται χωρικά με την υπερυψωμένη πλατεία του κτιρίου- η οποία με την σειρά της δημιουργείται από το υπερυψωμένο ημιυπόγειο σε σχέση με τον δρόμο.

¹⁰⁸ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁰⁹ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

3.4.4 Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Μουτσόπουλος

1969

Εικόνα: Θόλοι και εξώστες στο Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1969, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Μια προσθήκη στο μοναστήρι των Βλατάδων το 1969 από τον Μουτσόπουλο¹¹⁰, με θόλους στην όψη και εξώστες από ανεπίχριστο σκυρόδεμα, σημειολογία στον πουρισμό του LeCorbusier. Πρόκειται για κατασκευαστική καινοτομία της εποχής, καθώς όλο το σύστημα θόλων και εξωστών στέκεται τολμηρά εν προβόλω από την όψη.

¹¹⁰ (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

3.4.5 Κτίριο Γραφείων, Κυριακίδης 1972-1974

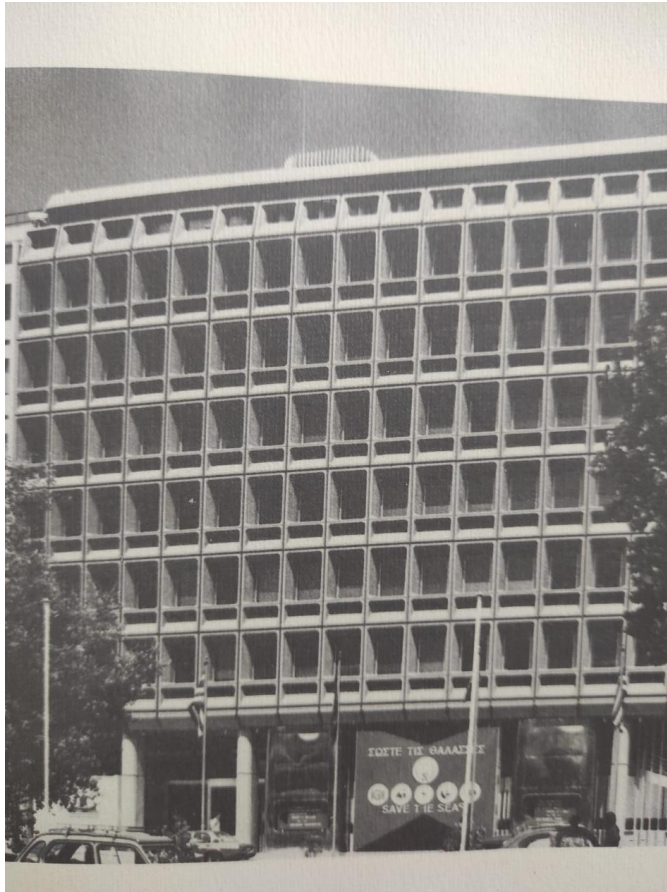
Εικόνα: Κτίριο γραφείων Κολωνακί, Κυριάκος Κυριακίδης, 1972-1974, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Το πιο χαρακτηριστικό μπρουταλιστικό δείγμα του τρόπου δουλειάς του Κυριάκου Κυριακίδη είναι το κτίριο γραφείων στην αρχή της οδού Πατριάρχου Ιωακείμ στην πλατεία Κολωνακίου του 1972-1974, που θεωρήθηκε ξεχωριστό και ασυνήθιστο.¹¹¹ Εδώ μάλιστα η ελεύθερη όψη συνδυάζει ποικιλία τεχνοτροπιών, καθώς σε δυο κεντρικούς ορόφους του κτιρίου διακρίνονται τα οριζόντια παράθυρα σύμφωνα με τις Πέντε αρχές για την Νέα Αρχιτεκτονική, τα οποία «τρέχουν» σαν ταινία σε όλες τις όψεις του κτιρίου, μάλιστα η μια οριζόντια λωρίδα σηματοδοτείται απλά στην πλαϊνή όψη με αρμολόγημα. Αυτές οι δυο οριζόντιες διάφανες λωρίδες δείχνουν να

¹¹¹ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

εγκυβωτίζουν την κατασκευή με τα οριζόντια και τα κατακόρυφα πτερύγια που έρχονται πρόσωπο με την όψη.

3.4.6 Κτίριο Γραφείων, Βουρέκας 1973-1975

Εικόνα: Κτίριο γραφείων Βουρέκας- Πεταλάς, 1973-1975, πηγή: (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

Πρόκειται για ένα πρότυπο «ήπιου μπρουταλισμού», όπως το αναφέρει η ιστορικός Φεσσά –Εμμανουήλ.¹¹² Υπάρχει μια ελεύθερη όψη πάνω στην οποία διαμορφώνεται ένα πλέγμα από μπετόν που διαμορφώνει τον επαναλαμβανόμενο ρυθμό των παραθύρων.

¹¹² (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

3.4.7 Τράπεζα Πειραιώς, Basil Spence

1977

Εικόνα: Τράπεζα Πειραιώς, Basil Spence, 1977, πηγή: (Φεσσά-Εμμανουήλ, 2001)

Χαρακτηριστική για τις προσπάθειες που έγιναν την δεκαετία του 1970 στην προκατασκευή είναι η μπρουταλιστική Τράπεζα Πειραιώς του 1977 του Basil Spence¹¹³, στην οποία χρησιμοποιούνται λεία τμήματα σκυροδέματος ως κατακόρυφα πτερύγια στην όψη, διαμορφώνοντας τους ρυθμούς των ανοιγμάτων στην κύρια και την πλαϊνή όψη. Εδώ τα προκατασκευασμένα στοιχεία σε συνδυασμό με τις προεξέχουσες πλάκες στην πλαϊνή τυφλή όψη δίνουν μια εντύπωση ένθετου σηματοδοτούμενου κανάβου στις όψεις, παρότι ο ρυθμός των ανοιγμάτων ακολουθεί μια ποικιλία αποστάσεων.

¹¹³ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

3.4.8 Τράπεζα Κρήτης, Δεκαβάλλας

1975-1978

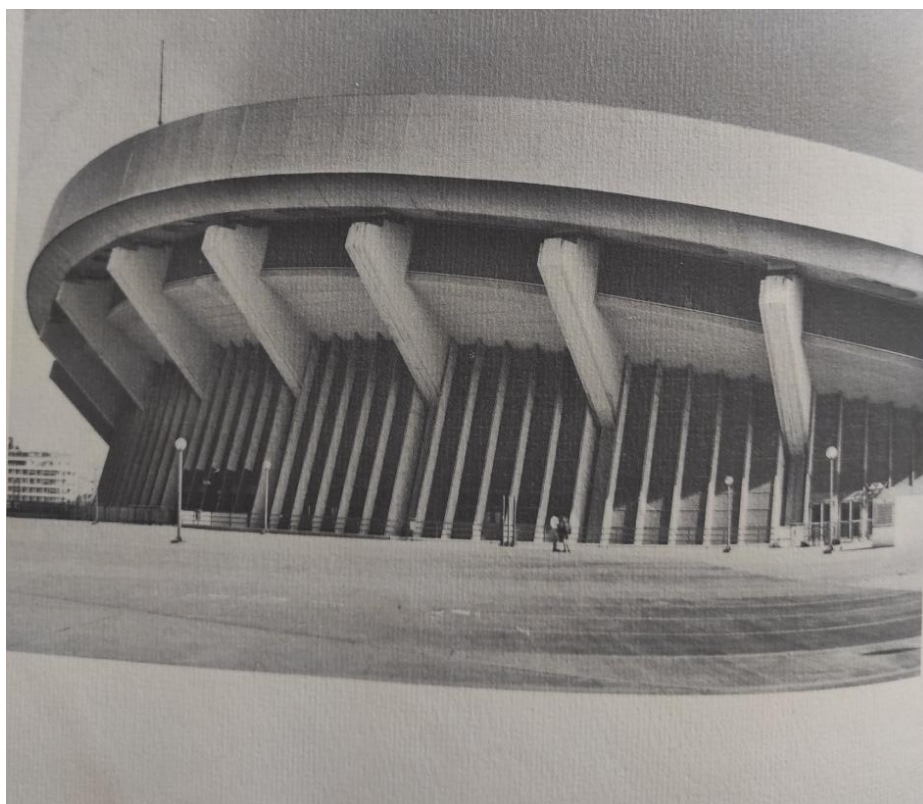
Εικόνα: Τράπεζα Κρήτης, γωνία Βουκουρεστίου και Βαλαωρίτου, Δεκαβάλλας, 1975-1978, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Μια άλλη εφαρμογή των πτερυγίων εξίσου «ήπια μπρουταλιστική» βρίσκουμε στο έργο του Κ. Δεκαβάλλα, , στο κτίριο Τραπέζης Κρήτης, γωνία Βουκουρεστίου και Βαλαωρίτου του 1975-1978, περισσότερο συγγενικής λογικής με τον χωροκάναβο όψης του Κυριακίδη, με την διαφορά ότι εδώ προεξέχουν ισόποσα ολόκληρα τμήματα της όψης ως τμήματα του χωροκανάβου, αφήνοντας κενά μεταξύ τους και εγκυβωτίζοντας τους προβόλους των πλακών¹¹⁴, ενώ τα ανοίγματα βρίσκονται πότε σε υποχώρηση, πότε πρόσωπο στην όψη σε ένα παιχνίδισμα στους ορόφους. Στα κενά των πτερυγίων εντοπίζουμε τον κατακόρυφο φέροντα οργανισμό, σε μια πρωτότυπη εφαρμογή του αξιώματος του ειλικρίνειας της κατασκευής.

¹¹⁴ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

3.4.9 Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, Παπαγιάννης

1977-1985

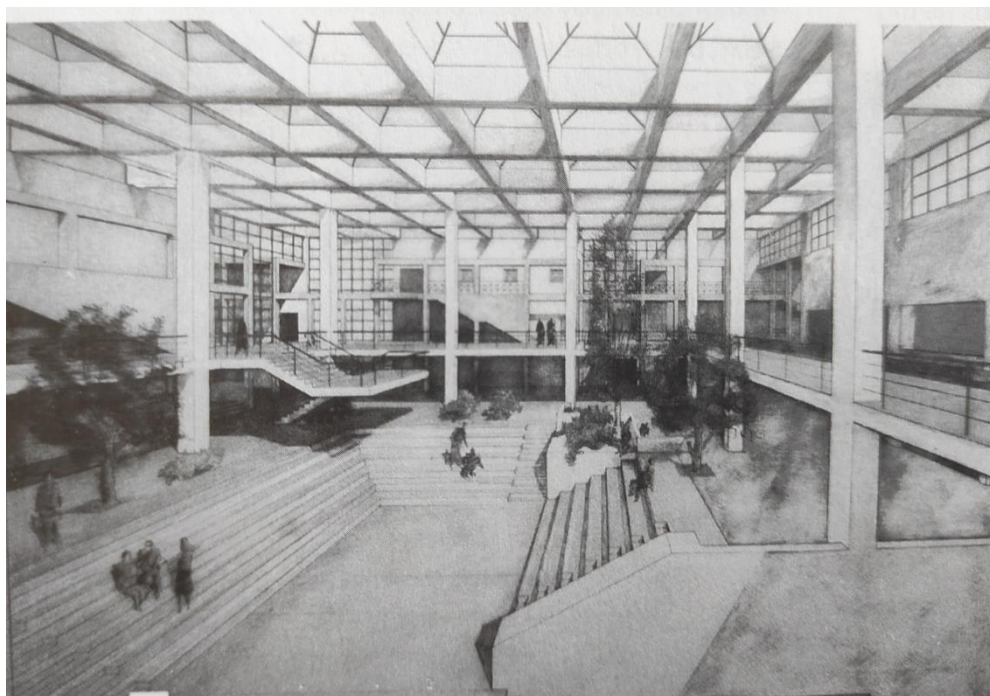
Εικόνα: Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, Θύμιος Παπαγιάννης, 1977-1985, πηγή: (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

Η τεχνολογία της προέντασης, παρότι παλιά, δείχνει τα πρώτα φιλόδοξα σχεδιαστικά δείγματα της την δεκαετία του '70. Το πιο χαρακτηριστικό είναι το αθλητικό κέντρο του Πειραιά Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, ένα κτίριο με αρκετές επιρροές από τον ιαπωνικό μπρουταλισμό του Kengo Tange και λιγότερο από τον LeCorbusier . Οι εμφανείς προεντεταμένοι δοκοί στήνουν ένα μορφολογικό πλέγμα, ένα καλάθι νευρώσεων που ενσωματώνει το κοίλο του σταδίου, τονίζοντας την δομή και την κατασκευή εις βάρος της δύναμης της μορφής του κοίλου του σταδίου. Τα προεντεταμένα στοιχεία- τοιχεία στηρίζουν τον περιμετρικό δακτύλιο του σταδίου σε ένα σχήμα υπερβολικού παραβολοειδούς. Ο δακτύλιος με την σειρά του είναι και αυτός ένα προεντεταμένο συμπαγές στοιχείο από μπετόν.¹¹⁵

¹¹⁵ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

3.4.10 Νομικό τμήμα ΔΠΘ Καλυβίτης

1986

Εικόνα: Φεγγίτες στο Νομικό Τμήμα Κομοτηνής, 1986, Καλυβίτης, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Πρόκειται για ένα μπρουταλιστικό κτίριο με έντονα αρμολογήματα στο ανεπίχριστο σκυρόδεμα, το οποίο εντάσσει στην οροφή του φεγγίτες εγκυβωτισμένους σε κάρναβο και με πρισματικές μεταλλικές κατασκευές. Είναι αρκετά πιθανή η επιρροή από τον Louis Kahn, ενώ η παραλλαγή των φεγγιτών με μεταλλικά χωροδικτυώματα αντί για μορφές από μπετόν όπως στην Tourette, αποτελεί μια καινοτομία για τον αρχιτέκτονα που επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τον LeCorbusier.

3.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΤΙΡΙΑ ΜΕ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΤΟΥΣ

Θεωρώντας ότι τα παραπάνω κτίρια χαρακτηρίζονται από την ιστορική κριτική τους σε σχέση με την επιρροή από τον Le Corbusier, αξίζει να εξετάσουμε το είδος αυτής της επιρροής αλλά και τον πιθανό συσχετισμό της με την πρωτοπορία. Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε μια κατηγοριοποίηση των κτιρίων με βάση τρία

κριτήρια. Ποιες κατασκευαστικές πρωτοπορίες του LeCorbusier υιοθετούν, ποιες είναι οι μορφικές επιρροές από αυτόν τον αρχιτέκτονα, αλλά και ποιο είναι το ιδιαίτερο στοιχείο ελληνικής καινοτομίας για τα ελληνικά δεδομένα το οποίο παρουσιάζουν.

ΚΤΙΡΙΟ	ΕΠΙΡΡΟΗ LECORBUSIE R ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣ ΤΙΚΗ	ΕΠΙΡΡΟΗ LECORBUSIER ΜΟΡΦΙΚΗ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ 1950- 2000	Χρον	Δεκ.
Σαντορίνη, Δεκαβάλλας		Καμπύλες γεωμετρίες	Καμπύλες γεωμετρίες	1956	1950
Οικία Σπιτέρη, Προβελέγγιος	Modulor		Modulor Split Level	1958	
Πολυκατοικία Φιλοθέη Βαλσαμάκης	Domino Pilotis Αυτοκίνητο	Brise soleil	Pilotis Αυτοκίνητο	1958	
Παγόδα ΟΛΠ Λιάπης Σκρούμπελος		Καμπυλόμορφη ανεστραμμένη οροφή	Οροφή Αναρτηση καλώδια Παγόδα	1967	
Νομική Σχολή, Φινές Παπαϊωάννου		Πτερύγια Unité d' Habitation		1968	1960
Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Μουτσοπουλος		Θόλοι	Θόλοι και εξώστες προβολος	1969	
Φοιτητική εστία ΕΜΠ, Φινές/ Παπαϊωάννου	Pilotis	Πτερύγια Unité d' Habitation		1970	
					1970

Γραφεία Κυριακίδης	Οριζόντιο άνοιγμα παραθύρου			1974	
Γραφεία, Βουρέκας-Πεταλάς		Πτερύγια Unite d' Habitation		1975	
Θεολογική Σχολή, Καλυβίτης Λεονάρδος		Θόλοι	Θόλοι	1976	
ΔΕΗ Κραντονέλλης		Τρίγωνες προεξοχές	Οξεία γωνία Καμπυλα υαλοπετ/τα	1977	
Τράπεζα, Basil Spence		Πτερύγια Unité d' Habitation	προκατασκευή	1977	
Τράπεζα Δεκαβάλλας		Πτερύγια Unité d' Habitation		1978	
Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, Παπαγιάννης			Υπερβολικό παραβολ/δές Προένταση	1985	1980
Νομικό Τμήμα Κομοτηνής, Καλυβίτης		Πτερύγια Unité d' Habitation	Φεγγίτες με μεταλλικές κατασκευές	1986	

Στις κατασκευαστικές πρωτοπορίες εντάσσονται όλα τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής του LeCorbusier όπως ήδη αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, με βάση πάντα και την φιλοσοφία του αρχιτέκτονα για την ειλικρίνεια του beton brut, για την τεχνολογία και την χρήση της στην αρχιτεκτονική. Στις μορφικές εντάσσονται πολλές επιμέρους μορφολογίες και οικοδομικές λεπτομέρειες- υπομνήσεις στην αρχιτεκτονική του, που μπορούν ίσως να αναγνωριστούν και ως ένας «φόρος τιμής» στην μελέτη ενός «δασκάλου». Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, πίσω από αυτές τις επιλογές κρύβεται μια κατασκευαστική φιλοδοξία στην χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος.

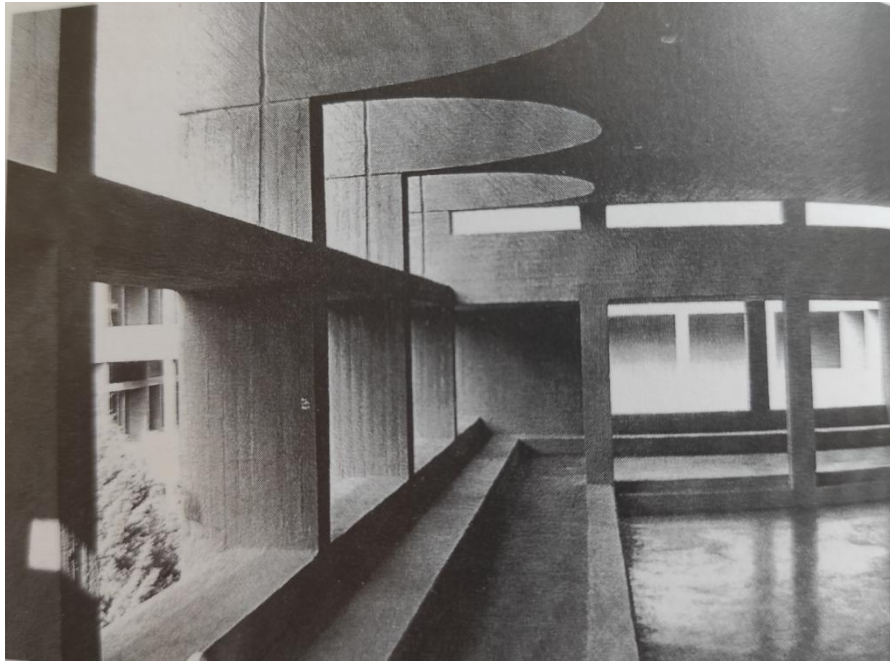
Εικόνα: Δεκαβάλλας, επεξεργασία της όψης στην Τράπεζα Κρήτης, 1978, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Από τα κτίρια με τις κορμπυζιανές αναφορές και από τα μπρουταλιστικά κτίρια παρατηρούμε ότι οι κύριες επιρροές σε κατασκευαστικές πρωτοπορίες αφορούν τον προπολεμικό κυρίως LeCorbusier, το Domino και το Modulor τα οποία αφορούν την κατοικία Σπητέρη του Προβελέγγιου και την πολυκατοικία στην Φιλοθέη του Βαλσαμάκη. Από τα Πέντε σημεία και την Villa Savoye ισχυρό αντίκτυπο έχει η pilotis, όπως στην πολυκατοικία του Βαλσαμάκη και στην φοιτητική εστία του Φινέ, λιγότερο τα οριζόντια ανοίγματα για τα παράθυρα στο κτίριο γραφείων του Κυριακίδη. Από την φιλοσοφία σχεδιασμού του Ελβετού αρχιτέκτονα, κυρίως τονίζεται η χρήση του αυτοκινήτου ως τεχνολογικού επιτεύγματος στον Βαλσαμάκη και ο πουρισμός ως αισθητική από τον Δεκαβάλλα.

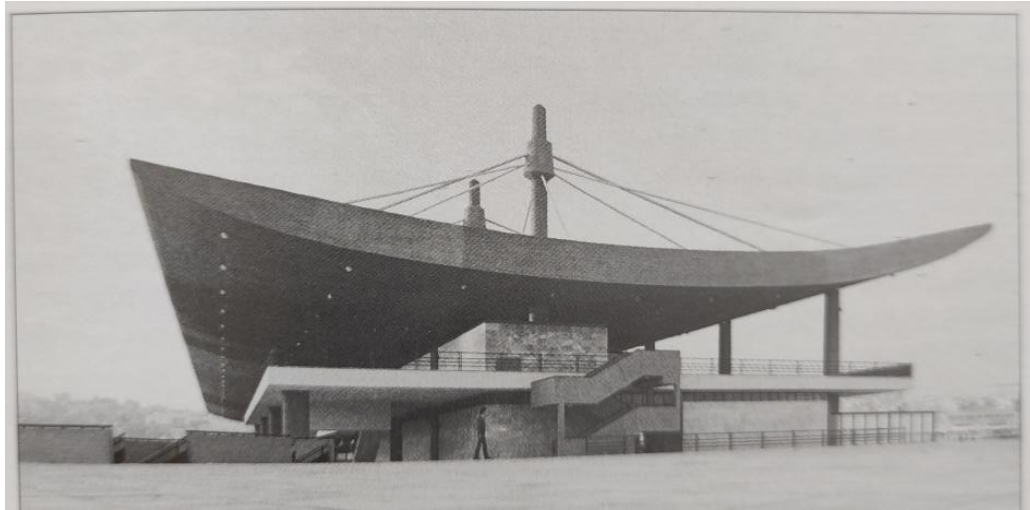
Εικόνα: Πολυκατοικία στην Φιλοθέη, Βαλσαμάκης, 1958, πηγή: (Γιόκαρη Λυδία, 2014)

Κυρίως όμως η επιρροή αφορά τον χειρισμό σύμφωνα με την μεταπολεμική πρωτοπορία του *beton brut* και περισσότερο σε μορφικό επίπεδο, με χαρακτηριστικές οροφές, τυπολογίες στις όψεις με πτερύγια ή πλέγμα αλλά και η καμπύλη με την αισθητική του πουρισμού του Ελβετού αρχιτέκτονα όπως αποδώθηκε μεταπολεμικά. Όπως είναι αναμενόμενο, στην συντριπτική πλειοψηφία των μπρουταλιστικών κτιρίων η επιρροή είναι η *Unité d'habitation*, λιγότερο η κατοικία *Jaoul* και η *Tourette*. Διαφοροποιούνται οι θόλοι στις οροφές στην Θεολογική σχολή του Καλυβίτη και στο Ίδρυμα Πατερικών μελετών του Μουτσόπουλου. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν τα κλωστρά στις όψεις της πολυκατοικίας του Βαλσαμάκη, οι τριγωνικές προεξοχές στη ΔΕΗ του Κραντονέλλη και η καμπυλόμορφη ανεστραμμένη οροφή στην παγόδα του Λιάπη, η οποία έχει και κάποιες ομοιότητες με την *Palais de l'Assemblée* του LeCorbusier στην Ινδία.

Εικόνα: Θεολογική Σχολή, Καλυβίτης-Λεονάρδος, 1965, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Ως προς την ελληνική καινοτομία, αξίζει να σημειωθεί η πρώτη πολυκατοικία με πρόβλεψη για αυτοκίνητο των ενοίκων του Βαλσαμάκη, η ανάρτηση της οροφής με καλώδια στην Παγόδα του Λιάπη σε μια κατασκευή πολύ μεγαλύτερη από το περίπτερο της Philips του Ιάννη Ξενάκη αλλά και οι καινοτομίες του Κραντονέλλη με την οξεία γωνία στη ΔΕΗ και το μεταλλικό καμπύλο υαλοπέτασμα. Από τα μπρουταλιστικά κτίρια, ξεχωρίζει η προένταση και το σχήμα υπερβολικού παραβολοειδούς που χρησιμοποιούνται στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας του Παπαγιάννη, αλλά και οι φεγγίτες με μεταλλικά χωροδικτυώματα στην πρόταση για Νομικό Τμήμα της Κομοτηνής του Καλυβίτη. Όλες οι παραπάνω καινοτομίες υπερβαίνουν την αρχιτεκτονική του LeCorbusier και με αυτόν τον τρόπο συμβάλλουν στην τεχνολογική εξέλιξη της ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Εικόνα: Παγόδα ΟΛΠ, Λιάπης-Σκρούμπελος, 1962-1967, πηγή: (Φιλίππιδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα από τα κτίρια του ελληνικού μπρουταλισμού, πέρα από την φιλοδοξία για μορφολογίες, δεν υπερβαίνουν το τεχνολογικό επίπεδο μέσα στο οποίο και ο ίδιος ο LeCorbusier προπολεμικά-μεταπολεμικά. Για τα κτίρια που ενσωματώνουν καινοτομίες, μπορούμε να βρούμε και συμπληρωματικές επιρροές εκτός από τον Ελβετό αρχιτέκτονα, όπως τον Mies van der Rohe για τον Βαλσαμάκη, τον Louis Kahn και τον Richard Neutra για τον Κραντονέλλη. Συνεπώς, σε αυτήν την ενότητα των κτιρίων η αρχιτεκτονική του LeCorbusier δεν αποτέλεσε εφιαλτήριο τεχνολογικής πρωτοπορίας, όπως οι θεωρητικές αναζητήσεις των αρχιτεκτόνων το 1940-1960 δημιούργησαν ως προσδοκία. Περισσότερο όμως έδωσε την βάση για μια πρωτοπορία πειραματισμού με ένα νέο αρχιτεκτονικό ιδίωμα.

4. ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER

Στην ιστορία της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής από το 1950 ως το 2000 μπορούμε να εντοπίσουμε Έλληνες αρχιτέκτονες που τόλμησαν να οραματιστούν μια αρχιτεκτονική με τεχνολογική πρωτοπορία και εισήγαγαν κατασκευαστικές καινοτομίες στα έργα τους. Η πρωτοπορία πήρε την ταυτότητα της σχεδιαστικής στόχευσης και έγινε χαρακτηριστικό του συνόλου των έργων τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αφορμή για αυτόν τον οραματισμό ήταν η μελέτη της διεθνούς αρχιτεκτονικής, τόσο του προπολεμικού μοντερνισμού όσο και των μεταπολεμικών πρωτοποριών. Μέσα από την ελληνική ιστοριογραφία και με άξονα την συγκριτική μελέτη με τον LeCorbusier ξεχωρίζουμε δυο κατηγορίες αρχιτεκτόνων. Στην πρώτη κατηγορία συναντούμε αυτούς που προσπάθησαν να μεταφράσουν διεθνείς τάσεις και επιρροές, οπότε ο LeCorbusier αποτελούσε μια από τις πολλαπλές πτυχές των αναζητήσεών τους. Αυτοί είναι ο Τάκης Ζενέτος και ο Αλέξανδρος Τομπάζης. Στην δεύτερη κατηγορία συναντούμε τρεις αρχιτέκτονες για τους οποίους, σύμφωνα με τους ιστορικούς, ο LeCorbusier αποτέλεσε την αρχική βάση των αναζητήσεων τους. Αυτοί είναι ο Νίκος Καλογεράς, το γραφείο Μπίρη και ο Δημήτρης Κατζουράκης.

4.1 ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΜΠΑΖΗΣ

4.1.1 ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ

Η περίπτωση του αρχιτέκτονα Τάκη Ζενέτου είναι αξιοσημείωτη, καθώς η αρχιτεκτονική του αποτελεί ορόσημο στον αρχιτεκτονικό οραματισμό, καθώς και στην αρχιτεκτονική τεχνολογική καινοτομία.

Ο ίδιος πραγματοποίησε υλοποιημένα έργα με ιδιαίτερες κατασκευαστικές προκλήσεις, υποστηρίζοντας την αρχιτεκτονική τόσο του ανεπίχριστου σκυροδέματος, όσο και τις φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές. Σταθερές της

αρχιτεκτονικής του αποτελούν οι ιδέες της ευελιξίας της κάτοψης, με παράδειγμα την πολυκατοικία στην Ηρώδου Αττικού, της κινητικότητας στοιχείων της όψης με σκοπό την κλιματική προσαρμογή, με παράδειγμα την πολυκατοικία της λεωφόρου Αμαλίας και Δαιδάλου,¹¹⁶ αλλά και ο τρισδιάστατος χωρικός κάναβος που πιθανόν εντάσσει την κινητικότητα, όπως στην μελέτη για εικοσαόροφο ξενοδοχείο χιλίων κλινών στην λεωφόρο Κηφισίας το 1966 και στην πολεοδομική μελέτη για την Αγία Γαλήνη της Κρήτης.¹¹⁷ Ως προς την κατασκευαστική καινοτομία, επιχείρησε τολμηρούς σύμμεικτους προβόλους, όπως στην κατοικία στο Καβούρι, για να πετύχει την αίσθηση της αιώρησης. Επίσης, σχεδίασε φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές, όπως στο θέατρο του Λυκαβηττού και στο σχολείο στον Άγιο Δημήτριο.¹¹⁸

Εικόνα: (Αριστερά) Τολμηροί πρόβολοι στο Καβούρι από τον Ζενέτο, 1959, πηγή: (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

(Δεξιά) Πολυκατοικία με κινητικότητα στα πανέλα της όψης στην λεωφόρο Αμαλίας, 1959, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987).

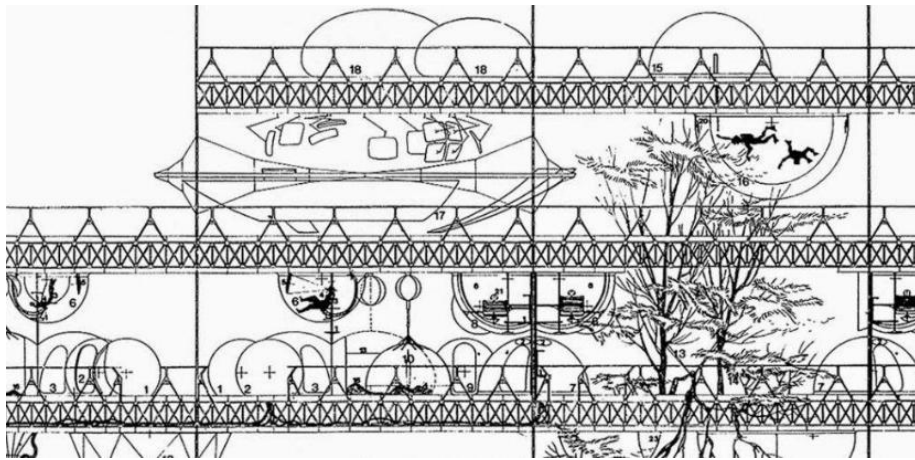
Παράλληλα, υλοποίησε ένα φουτουριστικό ερευνητικό έργο, την Ηλεκτρονική Πολεοδομία, το οποίο έχει κυρίως πρωτοποριακή πολεοδομική προσέγγιση,

¹¹⁶ (Ζενέτος, Προβλήματα δομής στην Ελλάδα- η πόλη του μέλλοντος, 1967)

¹¹⁷ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

¹¹⁸ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

εντάσσει όμως στον σχεδιασμό του φιλόδοξες υπερκατασκευές από μπετόν και από μέταλλο.¹¹⁹

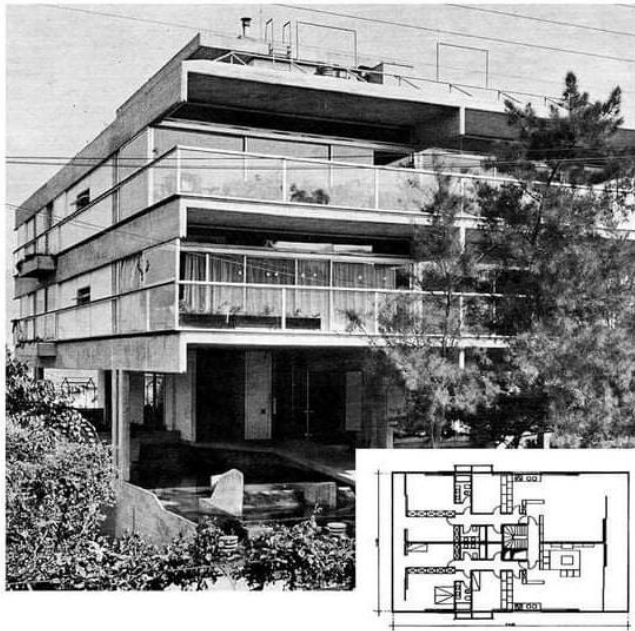

Εικόνα: Ηλεκτρονική Πολεοδομία, 1962-1974. Υπερκατασκευές με το μέταλλο να πρωταγωνιστεί.
Πηγή: (Ζενέτος, Ηλεκτρονική Πολεοδομία, 1973)

Αν επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τις επιρροές του Ζενέττου, περισσότερο θα εντοπίσουμε τις σπουδές του από την Ecole des Beaux Arts στην Γαλλία, ενώ οι αναφορές του στον LeCorbusier είναι ασθενείς, πιθανότατα λόγω ελλειπούς εξειδίκευσης του LeCorbusier στο μέταλλο, ένα υλικό που προτίμησε ο Ζενέτος στην αρχιτεκτονική του. Παρόλα αυτά, ήδη το 1987 στα Αρχιτεκτονικά Θέματα ο Νίκος Καλογεράς¹²⁰ εντοπίζει στον Ζενέτο την βάση για τον οραματικό του χαρακτήρα στο Domino, και σίγουρα αποτελεί μια πρόκληση ο εντοπισμός ομοιοτήτων μεταξύ του κορμπυζιανού αρχετύπου και της πολυκατοικίας στο Ψυχικό του Ζενέτου του 1970-1972.

¹¹⁹ (Ζενέτος, Ηλεκτρονική Πολεοδομία, 1973)

¹²⁰ (Καλογεράς, 1987)

Εικόνα: Φωτογραφία και κάτοψη από την Πολυκατοικία στο Ψυχικό, Ζενέτος, 1970-1972, πηγή: <https://dacon.gr/en/portfolio/polykatikia-sto-psychiko-2/>

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ζενέτος ήταν ο βασικότερος ένθερμος υποστηρικτής της βιομηχανικής τυποποίησης, ιδεολογία που θεωρητικοποίησε σθεναρά ο LeCorbusier. Η βασική κατασκευαστική έκφραση της βιομηχανικής τυποποίησης για τον Ζενέτο ήταν η προκατασκευή, για την οποία την δεκαετία του '60 προφήτευε ότι μελλοντικά θα επικρατούσε ακόμα και σε συμβατικές κατασκευές, αλλά και σε οραματικές προτάσεις. Μάλιστα, η προϋπόθεση της προκατασκευής είναι βασική ιδέα και στο εργοστάσιο Φιξ του 1957 στη λεωφόρο Συγγρού, το πιο διαδεδομένο έργο της αρχιτεκτονικής του Ζενέτου.

Εικόνα: Εργοστάσιο Φιξ, 1957-1963, πηγή: (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

4.1.2 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΜΠΑΖΗΣ

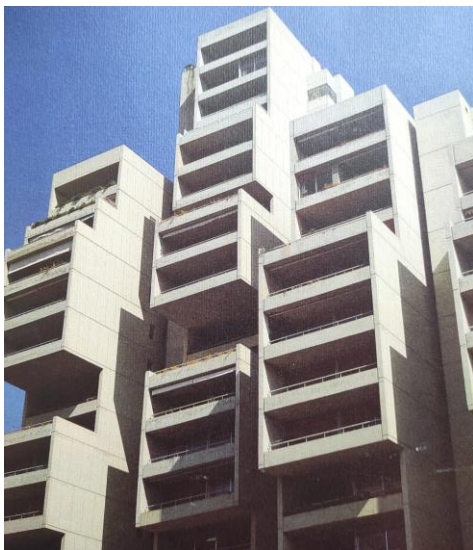
Ο Αλέξανδρος Τομπάζης είναι ένας μεταπολεμικός αρχιτέκτονας στην Ελλάδα που μελέτησε την τεχνολογική και κατασκευαστική πρωτοπορία σε ποικίλα έργα, με ιδιαίτερη έμφαση στον βιοκλιματικό σχεδιασμό. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Σχολή Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ και εργάστηκε στο γραφείο Δοξιάδη¹²¹ όπου ήρθε σε επαφή με τον διεπιστημονικό τρόπο δουλειάς του Δοξιάδη, αλλά και τις πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές μελέτες του για την Οικιστική.¹²²

Στη μεταπολεμική περίοδο και στο διάστημα μελέτης έως το 2000 η πιο χαρακτηριστική καινοτόμα πρόταση του Τομπάζη είναι ο Πύργος Δίφρος. Πρόκειται

¹²¹ (Wikipedia, 2020)

¹²² (Wikipedia, 2020)

για μια πολυώροφη πολυκατοικία επηρεασμένη έντονα από τον ιαπωνικό μεταβολισμό, που ενσωματώνει την ιδέα της προκατασκευής στα εγκάρσια τοιχία της και προτείνει τολμηρούς προβόλους με στόχο το αποτέλεσμα της αυξομείωσης της κάτοψης από όροφο σε όροφο.¹²³ Τονίζεται σε αυτό το σημείο ότι ο ιαπωνικός μεταβολισμός, συχνά με βιολογικά πρότυπα και βασιζόμενος στις προτάσεις του αρχιτέκτονα Friedman, αναπτύσσει μια ισχυρή αντίδραση προς τον μοντερνισμό του LeCorbusier.¹²⁴ Επόμενος η πρόταση του Τομπάζη αποτελεί μια από τις πιο ισχυρές μεταπολεμικές κριτικές του LeCorbusier στην Ελλάδα.

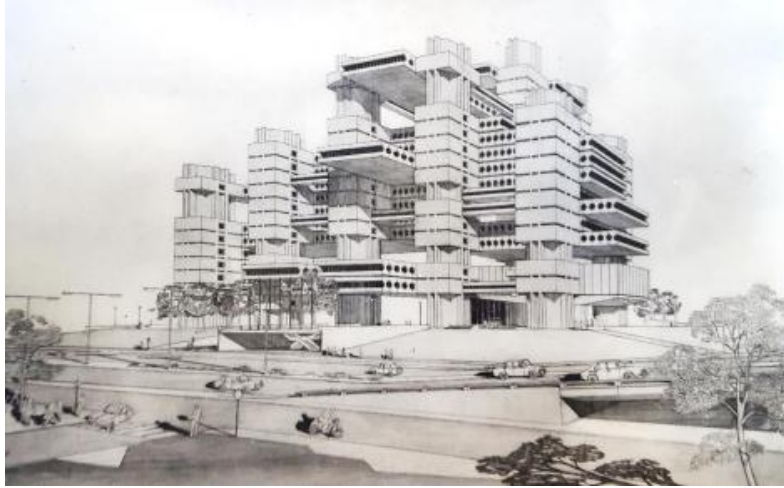
Εικόνα: Πύργος Δίφρος, 1971, πηγή: (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

Συνεχίζει με μια σειρά πρωτοποριακών κατασκευαστικά προτάσεων, όπως την πρόταση το 1972 για το Κτίριο Διοικήσεως και Κεντρικών Υπηρεσιών Δ.Ε.Η¹²⁵, επίσης επηρεασμένη από τον ιαπωνικό μπρουταλισμό και τις βρετανικές υπερκατασκευές.

¹²³ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

¹²⁴ (Cohen, Η αρχιτεκτονική μετά το 1889, 2019)

¹²⁵ (<https://unbuiltathens.wixsite.com>)

Εικόνα: Πρόταση για το Κτίριο Διοικήσεως και Κεντρικών Υπηρεσιών Δ.Ε.Η, Τομπάζης, 1972, πηγή: (Τομπάζης, 1972)

Εκεί που συγκλίνει ο Ελβετός αρχιτέκτονας με τον Τομπάζη είναι στην αναγκαιότητα της βιομηχανικής προτυποποίησης, η οποία στην αρχιτεκτονική του Τομπάζη εκφράστηκε μέσω πολλαπλών προτάσεων που ενσωματώνουν την προκατασκευή, με χαρακτηριστικά παραδείγματα, εκτός από το πύργο Δίφρος, το κτίριο της ΑΓΕΤ αλλά και το κτίριο της ΕΤΕΒΑ το 1972. Χαρακτηριστικότερο για την προκατασκευή του θεωρείται το κτίριο της ΑΓΕΤ, όπου ενώ όλες οι επιφάνειες είναι με ανεπίχριστο σκυρόδεμα, χρησιμοποιούνται πλήρη ή διατρητα προκατασκευασμένα στοιχεία, τα οποία δίνουν την εντύπωση συναρμολογήματος στην όψη, διατηρώντας ταυτόχρονα την αυτονομία τους και προσκαλώντας μια ποικιλία στοιχείων στην όψη.¹²⁶

¹²⁶ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Εικόνα: Βιομηχανική προκατασκευή στο εργοστάσιο της ΑΓΕΤ, 1971-1972, πηγή: (DOMA, 2013)

Αξιοσημείωτο είναι ότι η προσωπική τεχνολογική καινοτομία του Τομπάζη επεκτείνεται και στις φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές, συχνά με χωροδικτυώματα. Χαρακτηριστικότερες είναι οι μεταλλικές κατασκευές στο κτίριο γραφείων Τομπάζη-Αλκιβιάδη Τρίχα, στο κτίριο κατοικιών Ηλιος 3 στην Λυκόβρυση το 1990 και στο Υπερκατάστημα στο λιμάνι Ζέας Πειραιά το 1991.¹²⁷

Εικόνα: Κτίριο με μεταλλικές κατασκευές με στόχο τον βιοκλιματικό σχεδιασμό, Ηλιος 3, 1981 πηγή: (Φιλιππίδης, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Τομπάζη, 1993)

¹²⁷ (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

4.1.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΑΚΗ ΖΕΝΕΤΟ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΤΟΜΠΑΖΗ

Η αρχιτεκτονική πρωτοπορία στο έργο των Τάκη Ζενέτο και Αλέξανδρο Τομπάζη παίρνει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διάσταση οραματισμού και εντάσσει πολλές κατασκευαστικές και τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι δυο Έλληνες ήταν και είναι ένθερμοι υποστηρικτές της προκατασκευής και εν γένει της βιομηχανικής τυποποίησης, ένα σημείο σύγκλισης με τα τεχνολογικά ιδεώδη του LeCorbusier.

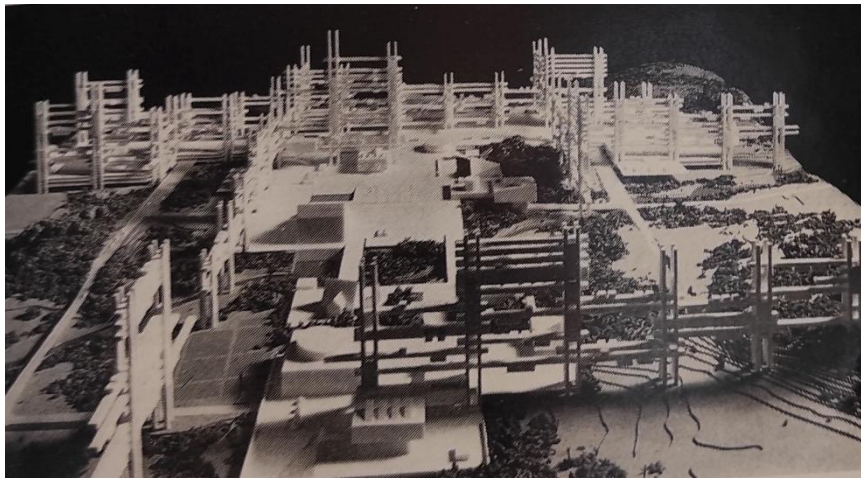
Πέρα από αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο όμως, ανέπτυξαν προσωπικές αρχιτεκτονικές που δημιουργούν νέες μορφολογίες για την προκατασκευή, γεγονός το οποίο απουσιάζει κατά κύριο λόγο από την εργογραφία του Ελβετού αρχιτέκτονα. Στην αρχιτεκτονική του μετάλλου επίσης βρίσκουμε διαφοροποιήσεις. Ο Ζενέτος ήταν περισσότερο επηρεασμένος από τις σπουδές του στην Γαλλία και απομακρύνθηκε από τον κυβιστικό τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισε ο LeCorbusier το μέταλλο όπως στο Centre LeCorbusier. Αυτό μας δείχνει και ο σχεδιασμός των εξωτερικών μεταλλικών κατασκευών στο σχολείο στον Άγιο Δημήτριο το 1969 ή το θέατρο του Λυκαβηττού το 1965. Το ίδιο ισχύει και για τα χωροδικτύωματα του Τομπάζη, τα οποία χρησιμοποιούν το μεπτόν μέταλλο με πολύ πιο καινοτόμο τρόπο από ό,τι ο Ελβετός αρχιτέκτονας.

Εικόνα: Εξωτερικές μεταλλικές κατασκευές στο στρογγυλό σχολείο στον Άγιο Δημήτριο 1969. Πηγή: (wikipedia, 2023)

Εικόνα: Μεταλλική κατασκευή στο θέατρο του Λυκαβηττού, 1964-1965, πηγή: (Μπίρης, Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα, 2007)

Εικόνα: Χωροδικτυώματα Τομπάζη- η δημιουργία ομοιογενούς οργανισμού μέσα στον οποίο υπάρχει απέραντη ποικιλία, πηγή: (Τομπάζης Α. , 1968)

Ο Ζενέτος φαίνεται να είναι ο μόνος από τους δυο Έλληνες που επηρεάστηκε από την προπολεμική κατασκευαστική καινοτομία του Domíno, ενώ αντίθετα οι πιο πρωτοποριακές κατασκευαστικές προτάσεις του Τομπάζη όπως ο Πύργος Δίφρος και η πρόταση για το κτίριο της ΔΕΗ επηρεάζονται από τον ιαπωνικό μεταβολισμό, ο οποίος αντιτίθεται στην αρχιτεκτονική του LeCorbusier.

Συνολικά, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η κατασκευαστική πρωτοπορία του LeCorbusier έδρασε εντελώς συμπληρωματικά και ελάχιστα επηρέασε την προσωπική πρωτοπορία των δυο Ελλήνων αρχιτεκτόνων.

4.2 ΑΠΟ ΤΟΝ LECORBUSIER ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ, ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ

Εκτός από τους Ζενέτο και Τομπάζη, η μελέτη της ελληνικής ιστοριογραφίας για την περίοδο 1950-2000 αναδεικνύει στον τομέα της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας και τρεις αρχιτέκτονες που μελέτησαν ήδη από τις σπουδές τους τον LeCorbusier και υιοθέτησαν την φιλοσοφία του για την ειλικρίνεια του υλικού, προσπαθώντας παράλληλα να εντάξουν στην αρχιτεκτονική τους και την πρωτοπορία των φιλόδοξων μεταλλικών κατασκευών και των διεθνών τάσεων. Για ερευνητικούς λόγους, διαλέχθηκαν τα έργα που μπορούν να σχολιαστούν σε σχέση με την αρχιτεκτονική του Ελβετού αρχιτέκτονα με βασικό γνώμονα και τον παράγοντα της καινοτομίας αλλά και την εγγύτητα με την χρονική περίοδο δράσης του. Γι αυτό τον λόγο, εντοπίζουμε διάσπαρτα έργα σε όλη την μεταπολεμική περίοδο από το 1960 για τον Νίκο Καλογερά, πιο εντοπισμένα στις δεκαετίες του 1960 και 1970 για το γραφείο Μπίρη, παρότι είναι ένα γραφείο που ενσωματώνει την καινοτομία μέχρι και σήμερα, ενώ για τον Κατζουράκη εντοπίζουμε έργα με τα παραπάνω κριτήρια στις δεκαετίες 1970 ως 1990 κυρίως.

4.2.1 ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ

Ο Νίκος Καλογεράς(Αθήνα, 1935) είναι ένας αρχιτέκτονας που έδρασε την μεταπολεμική περίοδο στην Ελληνική αρχιτεκτονική και έδωσε ιδιαίτερα το στίγμα του για την επιρροή του από τον LeCorbusier και από τον βρετανικό μπρουταλισμό, όσο και για τις ιδέες του που ενσωματώνουν κατασκευαστικές πρωτοπορίες στο μεταπολεμικό πεδίο, όπως η προκατασκευή και η ευελιξία της κάτοψης. Μεγάλο μέρος του έργου του υλοποιήθηκε στα πλαίσια της συνεργασίας με την ομάδα Σπύρου Αμούργη και Πάνου Κουλέρμου.

Ολοκληρώνει τις προπτυχιακές σπουδές του στο ΕΜΠ και τραβούν την προσοχή του οι ομιλίες του Δ. Πικιώνη, του Αν. Ορλάνδου, του Π. Μιχελή αλλά και του Κυπριανού Μπίρη.¹²⁸ Είναι αξιοσημείωτη ήδη η αμφίθυμη στάση του Μιχελή απέναντι στον

¹²⁸ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 311)

LeCorbusier, σε αντίθεση με τον Κυπριανό Μπίρη. Σε κάθε περίπτωση ο Καλογεράς εστιάζει το ενδιαφέρον του στον LeCorbusier από την άποψη ενός ευρωπαϊκού μοντερνισμού που αποστασιοποιείται από τα διδάγματα του προσκεκλημένου καθηγητή της σχολής J. Spreyer, συνεργάτη του Mies. Τα διδάγματα του J. Spreyer αφορούσαν περισσότερο τον μοντερνισμό σε μια αμερικανική και περισσότερο «κλασικιστική» εκδοχή του¹²⁹, ενώ ο LeCorbusier αντιπροσώπευε τον ευρωπαϊκό πειραματισμό.

Στην συνέχεια εστιάζει τις μεταπτυχιακές του σπουδές στις τεχνολογίες κατασκευής και ιδιαίτερα στην προκατασκευή, ενώ έρχεται σε επαφή με την αρχιτεκτονική του Jean Prouve και του Ionel Schein.¹³⁰ Τονίζεται ότι το επίκεντρο των μελετών του είναι ο γαλλικός μοντερνισμός, καθώς ο Jean Prouvé, παλιός συνεργάτης του LeCorbusier¹³¹, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τις μεταλλικές κατασκευές, ενώ ο Ionel Schein με τα συνθετικά υλικά και τις κατασκευαστικές μεθόδους τους.

Εικόνα: Κατοικία από συνθετικά υλικά, Ionel Schein, πηγή: <https://alchetron.com/Ionel-Schein>

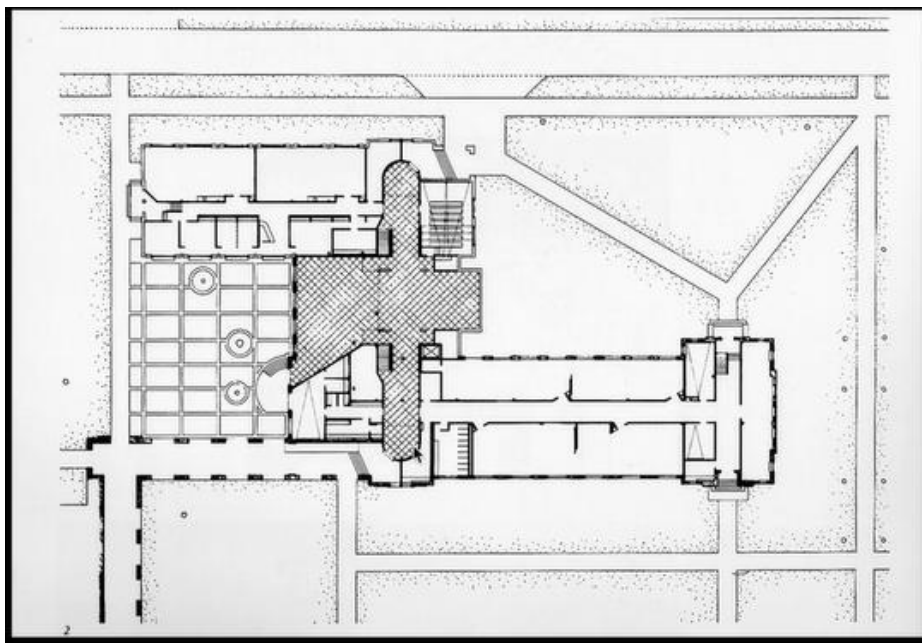
¹²⁹ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 311)

¹³⁰ (Τσακόπουλος, 2014)

¹³¹ (<https://www.docomomo.fr>, 2023)

Η επιλογή του για συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμο το 1966 φέρνει στο προσκήνιο τις αναζητήσεις του και για την κριτική που αναπτύσσει ο βρετανικός μοντερνισμός στο Διεθνές στυλ μέσω κάποιων συγκεκριμένων κατευθύνσεων. Οι Σπύρος Αμούργης και Πάνος Κουλέρμος είχαν μια πολυετή εργασία για τον Βρετανό Douglas Steven, που τους φέρνει σε επαφή με τον βρετανικό μπρουταλισμό. Αρχιτέκτονες και κριτικοί όπως ο Colin Rowe, ο James Stirling, ο Alan Colquhoun, ο Bob Maxwell, ο Kenneth Frampton¹³², εστιάζουν την προσοχή στο έργο των Peter και Alison Smith, αλλά και στον Shandrach Woods ως προς το αρχιτεκτονικό ιδίωμα, ενώ ως προς τον οραματισμό εστιάζουν στον Cendric Price και στις φουτουριστικές μελέτες της ομάδας των Archigram.

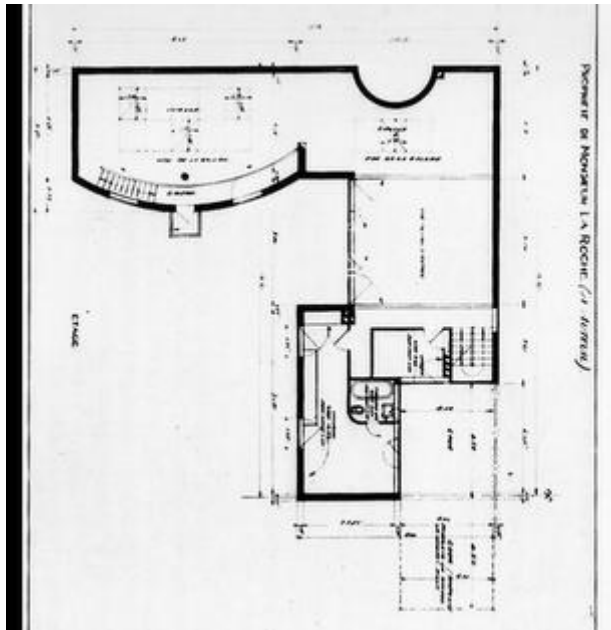
Στις προσωπικές διδακτορικές σπουδές του στην Αγγλία ο Καλογεράς γνωρίζει από κοντά το έργο του James Stirling, καθώς και τους Foster +Rogers.¹³³ Ο James Stirling αποτελεί κεντρική φιγούρα του βρετανικού μπρουταλισμού από το 1960. Αποτελεί ένα σημείο συνάντησης των μοντερνιστικών ιδεών με σημεία επιρροής από τον LeCorbusier και προσωπικό του αρχιτεκτονικό ιδίωμα στα πλαίσια του μπρουταλισμού.

Εικόνα: Επέκταση School of Architecture Rice University, Houston Texas, James Stirling 1979, Πηγή: (Boyle, 2022)

¹³² (Τσακόπουλος, 2014)

¹³³ (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνα: Villa La Roche, LeCorbusie, Παρίσι 1923. Σύμφωνα με τον Βρετανό ομιλητή- αρχιτέκτονα Philip Boyle για την ομάδα docomomo, μπορούμε να εντοπίσουμε ομοιότητες στην λογική στον χειρισμό των καμπύλων και των γωνιών με τον LeCorbusier, πιθανότατα και με την Villa Roche. Είναι μια ισχυρή ένδειξη της επιρροής του LeCorbusier στον James Stirling. Πηγή: (Boyle, 2022)

Από την άλλη πλευρά, οι Foster +Rogers κινούνται στα πιο μεταμοντέρνα βήματα του high tech στην πορεία τους. Μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι η κοινή συνιστώσα είναι η τεχνολογική καινοτομία και το αρχιτεκτονικό ιδίωμα στην χρήση του μπετόν και του μετάλλου. Ο ίδιος μετά την παραμονή του στην Αγγλία θα δηλώσει:

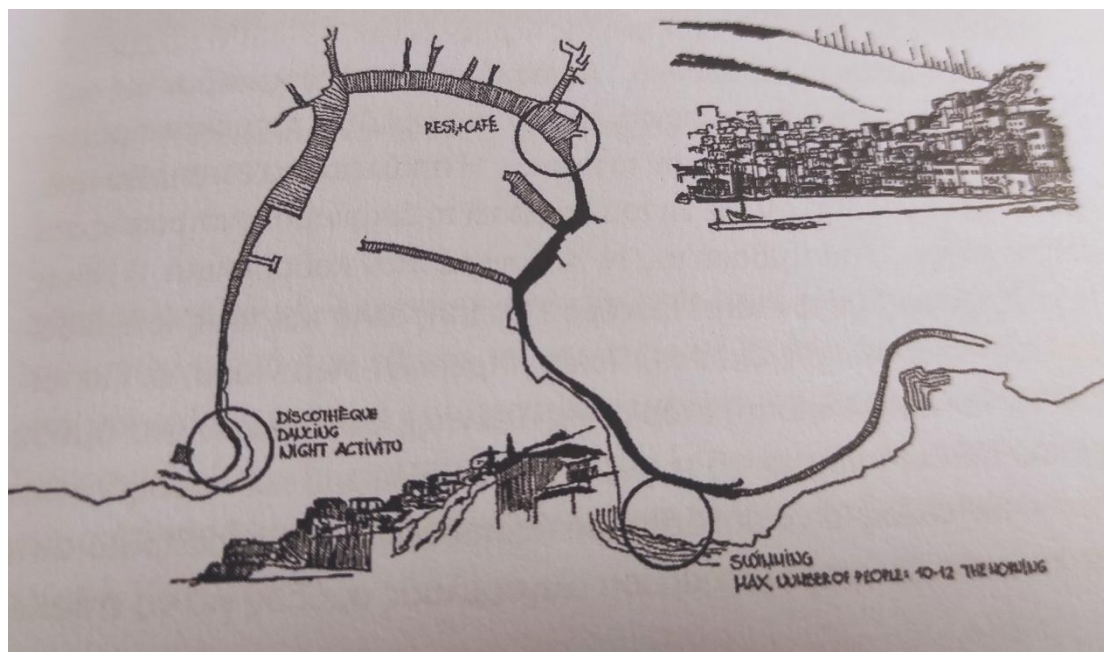
«Γυρίζω στην Αθήνα με ιδέες μεταλλικών κατασκευών»¹³⁴

4.2.1.1. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΛΟΓΕΡΑ

Η ομάδα των Καλογερά, Αμούργη και Κουλέρμου από το 1966 ως το 1973 υλοποιεί αρκετές οραματικές προτάσεις, τόσο υλοποιημένες όσο και σε διαγωνισμούς, ενώ παράλληλα ιδρύει το Εργαστήριο Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού WEDAG (Workshop of Environmental Design Athens Greece) οργανώνοντας ομιλίες και συναντήσεις με καλεσμένους γνωστούς Έλληνες και ξένους αρχιτέκτονες. Παράλληλα υλοποίησαν

¹³⁴ (Τσακόπουλος, 2014)

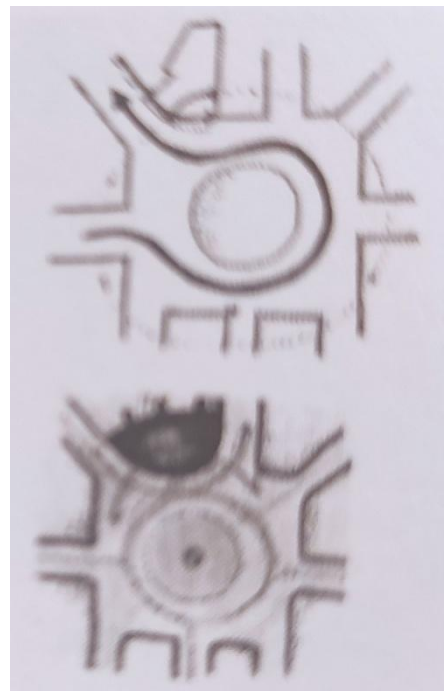
και συνεργασίες με τους Maxwell Frey και Jane Drew, από τους πρωταγωνιστές του Team X το 1968 για κλειστό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την Κύπρο.¹³⁵

Εικόνα: WEDAG (Workshop of Environmental Design Athens Greece), Ύδρα 1973

Το κοινό τους έργο, είναι σε γενικές γραμμές βαθύτατα επηρεασμένο από τις κατευθυντήριες της βρετανικής αρχιτεκτονικής και τους θεωρητικούς του μπρουταλισμού που πρωταγωνιστούσαν στο βρετανικό πεδίο. Η μελέτη του έργου τους πήρε τρεις βασικές κατευθύνσεις. Από την μια, ο ρόλος του μεμονωμένου κτιρίου μέσα στον αστικό ιστό, μια μελέτη όχι τόσο πολεοδομικής ένταξης όσο περισσότερο αρχιτεκτονικού ιδιώματος. Εκφράστηκε μέσα από τον μπρουταλισμό, έτσι όπως τον όρισαν οι Βρετανοί πρωταγωνιστές του ρεύματος, όπως ο James Stirling, ενίοτε και μέσω ρασιοναλιστικής γλώσσας- είτε με μοντερνιστικές επιρροές του LeCorbusier, ειδικότερα από τον Καλογερά είτε με πειραματισμούς προς το ρεύμα του νεορασιοναλισμού, ειδικότερα από τον Κουλέρμο. Η δεύτερη κατεύθυνση είναι η αναζήτηση της τεχνολογικής υποδομής, ενός μοντερνισμού που εκφράζει ένα τεχνολογικό ιδεώδες σε θεωρητική αναζήτηση, αλλά και με κατασκευαστικές καινοτομίες. Εδώ μπορούμε να εντοπίσουμε και τις εντατικές μελέτες του Καλογερά στα ζητήματα των κατασκευαστικών τεχνικών και ειδικότερα στην προκατασκευή και την βιομηχανοποίηση.

¹³⁵ (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνες: Κτίριο γραφείων Μετοχικού Ταμείου Στρατού, Ομόνοια, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. διαγωνισμό, 1965-1966, σε συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμο, πηγή: (Δαυίδ, 2018, σ. 14)

Στην τρίτη κατεύθυνση, βρίσκουμε μια πολεοδομική και μια κοινωνική συνιστώσα του κτιρίου. Αυτή η κατεύθυνση, που εκδηλώνεται κυρίως σε κτίρια εκπαίδευσης και έρευνας, πιθανότατα να έχει ως αφορμή την συνεργασία με την ομάδα Team X που διακρίνεται για τις πολεοδομικές μελέτες της, όμως η πορεία του Καλογερά και της ομάδας του είναι σαφώς διαφοροποιημένη. Εφευρίσκεται μια λογική του δικτύου (Web), ένας τρόπος εργασίας που εξερευνά την θέση και την διάρθρωση της κάτοψης ενός κτιρίου σε έναν αστικό ιστό.¹³⁶

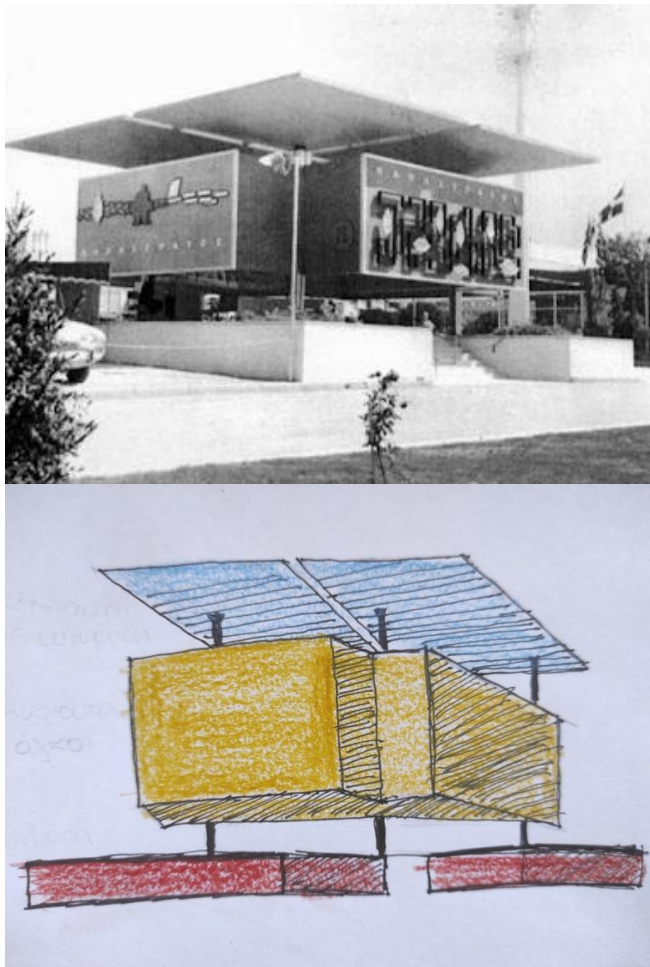
4.2.1.2. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΛΟΓΕΡΑ

4.2.1.2.Α ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΤΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗ ΔΕΘ 1962

Το περίπτερο της Παπαστράτος στη ΔΕΘ του 1962 είναι μια πειραματική κατασκευή κελυφών από μπετόν που έχουν σχήμα κυβιστικό, τα οποία βασίζονται πάνω σε

¹³⁶ (Τσακόπουλος, 2014)

υποστυλώματα από σιδερένιες γωνιές και λάμες.¹³⁷ Η ιδέα του στεγάστρου το οποίο αιωρείται από τον υπόλοιπο όγκο του κτιρίου θα μπορούσε να έχει συγγένειες με το κατεχοχόν μεταλλικό Centre LeCorbusier, με την παράλειψη του roof garden, αλλά και συγγένειες με το γερμανικό περίπτερο του Mies Van der Rohe στην Βαρκελώνη. Σε κάθε περίπτωση, βρίσκουμε ομοιότητες με το Centre LeCorbusier όσον αφορά στην στόχευση της κάτοψης του εκθεσιακού χώρου ως μιας κάτοψης που να μετατρέπεται με ευελιξία και του ελαφριού φίλτρου μεταξύ εξωτερικού και εσωτερικού χώρου ώστε να δημιουργείται η εντύπωση της διαφάνειας.

Εικόνες:1. Περίπτερο Παπαστράτου στη ΔΕΘ, 1962, πηγή: (Wikipedia, 2020)

2. Κυβιστικοί όγκοι κάτω από ένα ενιαίο στέγαστρο και πάνω σε μια ενιαία βάση. Προσωπικό σκίτσο μελέτης της γράφουσας από το περίπτερο της Παπαστράτος στη ΔΕΘ, 1962, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη,

¹³⁷ (Τσακόπουλος, 2014)

Εδώ όμως, οι στοχεύσεις υλοποιούνται διαφορετικά, καθώς δεν χρησιμοποιείται τυποποιημένος μεταλλικός σκελετός στους όγκους του κτιρίου όπως στο Centre LeCorbusier αλλά τυποποιημένων διαστάσεων μπετονένια κελύφη, που δημιουργούν μια πιο βαριά αίσθηση ενοποιημένου χώρου. Ως προς τα φίλτρα των όψεων, συναντούμε και στις δυο περιπτώσεις μεταλλικό σκελετό πάνω στον οποίο αναρτώνται εξωτερικά πετάσματα από ελαφρά υλικά.

4.2.1.2.B ΜΕΤΟΧΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ ΟΜΟΝΟΙΑ, ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

1965-1966

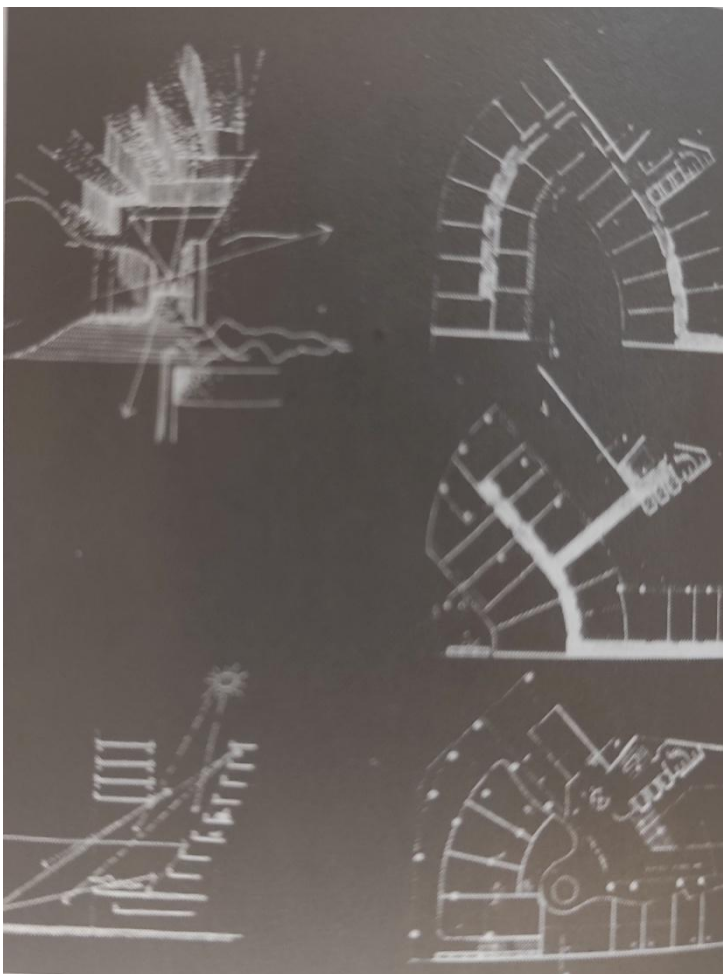

Εικόνα: Κτίριο γραφείων Μετοχικού Ταμείου Στρατού, Ομόνοια, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. διαγωνισμό, 1965-1966, σκίτσο Πάνου Κουλέρμου, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 314)

Το Μετοχικό Ταμείο Στρατού είναι μια πρόταση αρκετά τολμηρή για τα μοντερνιστικά όρια της δεκαετίας του 1960, καθώς έχει μια ιδιαίτερη τοποθέτηση στο τοπίο με μια καμπύλη διάταξη, ώστε να επιτυγχάνεται διαμπερότητα με τον περιβάλλοντα χώρο.¹³⁸ Ταυτόχρονα παρουσιάζεται μια βαθμιδωτή διάταξη των ορόφων, η οποία στόχο έχει την μέγιστη αξιοποίηση της ηλιακής προσόδου για φυσικό φωτισμό και αερισμό των κοινόχρηστων χώρων. Διάφορες ερμηνείες έχουν

¹³⁸ (Καλογεράς, 1967)

δοθεί, καθώς ο Τσακόπουλος σχολιάζει ότι πρόκειται για ένα έργο περισσότερο «φουτουριστικό, παρά στην γραμμή του διεθνούς στυλ».¹³⁹ Ο Φιλιππίδης σχολιάζει ότι πρόκειται για «τολμηρή μεταφορά των γραφείων του Ιδρύματος Φορντ στην Νέα Υόρκη»¹⁴⁰ παρότι πρόκειται για κτίριο μεταγενέστερο, καθώς εντοπίζει παρόμοιων ποιοτήτων καμπύλη χάραξη, που επικοινωνεί με την πόλη και επαναπροσδιορίζει το ιδιωτικό με το δημόσιο χώρο.

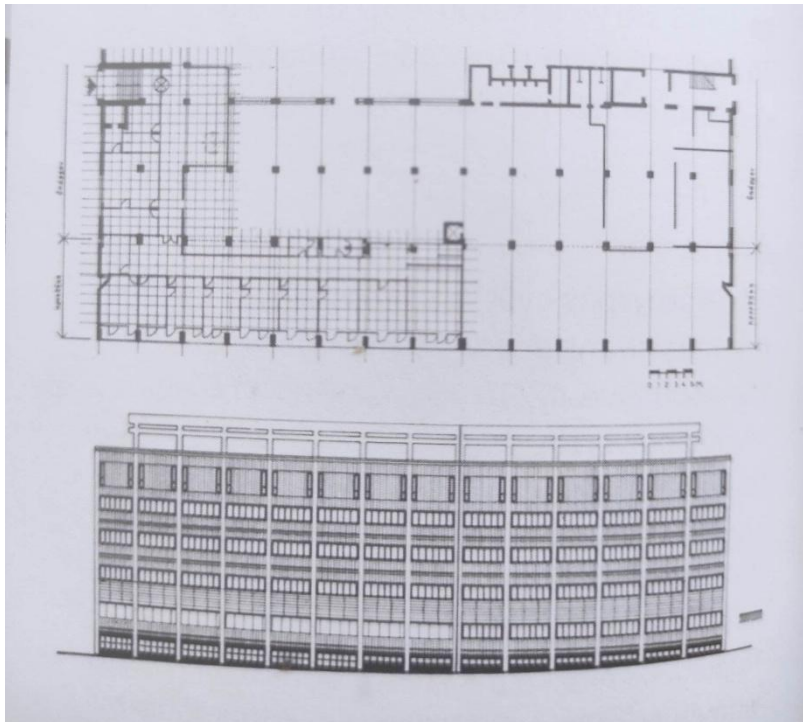
Εικόνα: Κτίριο γραφείων Μετοχικού Ταμείου Στρατού, Ομόνοια, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. διαγωνισμό, 1965-1966, κατόψεις Πάνου Κουλέρμου, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 314)

¹³⁹ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 317)

¹⁴⁰ (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984)

Ως προς το αρχιτεκτονικό ιδίωμα, σχολιάζεται από τον Kenneth Frampton ότι πρόκειται για κτίριο περισσότερο πρωτοεμπρεσιονιστικό, παρά ρασιοναλιστικό» με κάποιες ομοιότητες με την αρχιτεκτονική του Mendelsohn από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα¹⁴¹ Ως προς την αισθητική ιστορία, σίγουρα μπορούμε να εντοπίσουμε οπτικές συγγένειες με τις πουριστικές καμπύλες που αναζητούσε ο LeCorbusier, ως μια αρχιτεκτονική έκφραση της οργανικότητας της φύσης, ένα ακόμα ταξίδι προς την αρχιτεκτονική των καμπύλων σχημάτων, μεταγενέστερο των αρχών του 20^{ου} αιώνα και πιο μοντερνιστικό. Αυτό που αλλάζει όμως στην πρόταση του γραφείου του Καλογερά είναι μια επένδυση πολεοδομικής ερμηνείας της καμπύλης και η αναζήτηση του αρνητικού και θετικού χώρου που αυτή δημιουργεί.

4.2.1.2.Γ ΚΑΠΝΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ «ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ» ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1965-1968

Εικόνα: Εργοστάσιο Παπαστράτος ΑΒΕΣ Πειραιάς, 1968, σε συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμμο, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 316)

¹⁴¹Πρόκειται για άποψη που εκφράζει ο Kenneth Frampton στην ανάλυσή του για το έργο του Πάνου Κουλέρμμο ως υστερομοντέρνου νεορασιοναλιστή αρχιτέκτονα στο βιβλίο «Panos Koulermos Opera Completa», σελ 11-40 (Τσακόπουλος, 2014)

Πρόκειται για ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έργα του γραφείου του Καλογεράχρη στο οποίο αποδίδεται η ταυτότητα του νεομπρουταλισμού στην αρχιτεκτονική τους και η βρετανική επιρροή του μπρουταλισμού. Πρόκειται για κτίριο ανεπίχριστου σκυροδέματος με μια πλαστική επεξεργασία της όψης, Ο στόχος είναι αφενός να υπάρχουν κάποιες ρυθμικές εναλλαγές μάζας , καθώς και εναλλαγές κενού/φωτισμένου και σκιερού, αφετέρου κάποιες καθύψος διαφοροποιήσεις των ανοιγμάτων αλλά και ο τονισμός της οριζόντιας διάστασης στο κτίριο. Για να πετύχουν τα παραπάνω, ακολουθείται διαδικασία αφαίρεσης του όγκου από την επιφάνεια, κατά τόπους υποχωρούν τα υαλοστάσια ώστε να φανεί το βάθος των υποστυλωμάτων και ακολουθείται ένας αυστηρός κάρναβος που ορίζουν οι προκατασκευασμένες πλάκες σκυροδέματος με εμφανή αδρανή και εμφανή τα αποτυπώματα των οριζόντιων ξυλοτύπων της κατασκευής.¹⁴²

Εικόνα: Εργοστάσιο Παπαστράτος ΑΒΕΣ Πειραιάς, 1968, σε συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμο, πηγή: (Δαυίδ, 2018, σ. 14)

¹⁴² (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνα: Τρισδιάστατη τελική επιφάνεια όψης με μπετονένια στοιχεία, Unite d' Habitation, LeCorbusier, Μασσαλία 1945, πηγή: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/>

Αξιοσημείωτο είναι ότι πρόκειται για ένα χειρισμό της όψης που διαφέρει από τα κορμπυζιανά πρότυπα της Unite d' Habitation, όπου η όψη παρουσιάζεται ανάγλυφη με μπετονένια στοιχεία και τα υαλοπετάσματα τοποθετούνται από πίσω. Εδώ η τελική επιφάνεια της όψης είναι ενιαία αλλά «σκάβεται» τοπικά με σκιασμένες οπές και αρνητικά σχήματα που δημιουργούν «εσώγλυφα» ανοίγματα.¹⁴³ Είναι μια προσωπική μπρουταλιστική αναζήτηση του Καλογερά στην εξέλιξη του ύφους του μεταπολεμικού LeCorbusier.

4.2.1.2.Δ ΔΙΠΛΟΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ 1972-1974

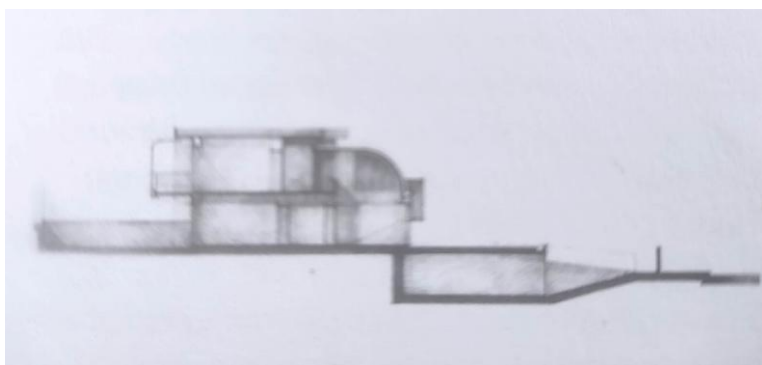
Πρόκειται για μια διπλοκατοικία που πειραματίζεται με μια τολμηρή διαγώνια τοποθέτηση στο οικόπεδο και με μια πλαστικότητα στο χειρισμό του όγκου. Εδώ το αρχιτεκτονικό ύφος είναι περισσότερο μπρουταλιστικό, με χρήση αδρών υλικών, όπως το ανεπίχριστο σκυρόδεμα, το σίδηρο, τα κεραμικά πλακίδια, αλλά και τον τονισμό του οριζόντιου άξονα.

¹⁴³ (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνα: Διπλοκατοικία στην Πολιτεία, 1972-1974, σε συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμο, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 318)

Εδώ συναντούμε επίσης ημικυλινδρικά πρίσματα και θόλους στον κεντρικό παραλληλεπίπεδο όγκο και σε καμπύλους τοίχους. Σύμφωνα με τον ιστορικό Τσακόπουλο πιθανόν να επιχειρείται «μια πολιτιστική συνέχεια με το παρελθόν μέσω ενός βυζαντινού λεξιλογίου».¹⁴⁴ Όμως μπορούμε να εντοπίσουμε και ομοιότητες με την ανάγνωση της Ronchamp του LeCorbusier από την βρετανική αρχιτεκτονική της περιόδου.¹⁴⁵

Εικόνα: Διπλοκατοικία στην Πολιτεία, τομή, 1972-1974, σε συνεργασία με τους Σπύρο Αμούργη και Πάνο Κουλέρμο, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 318)

¹⁴⁴ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 319)

¹⁴⁵ Συγκεκριμένα ο Τσακόπουλος εντοπίζει ομοιότητες ανάμεσα στο κτίριο New Hall for girls, Cambridge, όπως το σημειώνει ο ιστορικός Charles Jencks και στην διπλοκατοικία του Καλογερά, όσον αφορά στον χειρισμό των θόλων. (Τσακόπουλος, 2014, σ. 332)

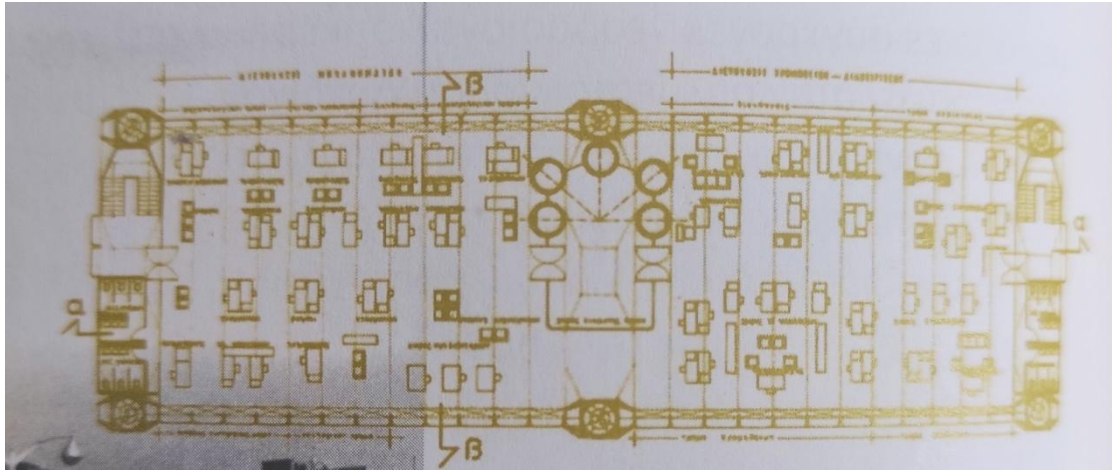
4.2.1.2.Ε. ΚΤΙΡΙΟ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΟΛΠ ΠΕΙΡΑΙΑΣ , ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 1970

Στο κτίριο για τα γραφεία του ΟΛΠ στον Πειραιά, η πρόταση του Καλογερά είχε ως κεντρική ιδέα την μεταβλητότητα στα πλαίσια της πιθανής μελλοντικής ανάπτυξης του λιμανιού, οπότε το κτίριο έπρεπε να προσομοιάζει με «έναν ζωντανό οργανισμό που μπορεί όχι μόνο να μεταβάλλεται και να αναπτύσσεται, αλλά και να διασπάται»¹⁴⁶, όπως δηλώνεται από τον Καλογερά στα Αρχιτεκτονικά Θέματα του 1971. Προτείνεται η εφαρμογή κατασκευαστικών τεχνικών που ευδοκιμούν ιδιαίτερα στην Γαλλία και την Αγγλία, όπως η βιομηχανική προκατασκευή και η ξηρά δόμηση με μεταλλικό σκελετό πάνω στον οποίο εφαρμόζονται προκατασκευασμένα μεταλλικά πετάσματα. Το κτίριο έχει κατά βάση μεταλλικό σκελετό και δυνατότητα επέκτασης τόσο κατά ύψος όσο και κατά πλάτος, με ένα οροφδοικτύωμα στον τελευταίο όροφο από το οποίο θα αναρτώνταν όλα τα δάπεδα, έτσι ώστε να υπάρχει μεταβλητότητα στο τελικό ύψος των ορόφων. Μεταβλητότητα υπάρχει επίσης στον χώρο της εισόδου, που μπορεί να μεταβάλλεται με την βοήθεια πανέλων.¹⁴⁷ Τοποθετούνται στρατηγικά όλα τα μόνιμα αρχιτεκτονικά στοιχεία που περιορίζουν την μεταβλητότητα- οι κλίμακες, οι σταθεροί χώροι , η κατακόρυφη κίνηση εκτός του ασανσέρ, οι βοηθητικές και μηχανολογικές εξυπηρετήσεις τοποθετούνται περιμετρικά του κτιρίου. Πρόκειται για μια ιδέα που βρίσκουμε και στην βρετανική αρχιτεκτονική, με το Hostel for Overseas students στο Paddington του Λονδίνου ,από τους Nicholas Grimshaw και Terry Farrell του βρετανικού High Tech.¹⁴⁸

¹⁴⁶ (Καλογεράς Ν. , Διαγωνισμός Κτίριο Γραφείων ΟΛΠ Πειραιάς, 1971)

¹⁴⁷ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁴⁸ (Καλογεράς Ν. , Διαγωνισμός Κτίριο Γραφείων ΟΛΠ Πειραιάς, 1971)

Εικόνα: Κάτοψη ορόφου που ξεχωρίζει το οροφοδικτύωμα για την δυνατότητα μεταβολής του τελικού ύψους του κτιρίου, κτίριο γραφείων ΟΛΠ στον Πειραιά, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ.διαγωνισμό, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 320)

Είναι ιδιαίτερα πρωτοποριακό κτίριο, αν αναλογιστεί κανείς ότι προηγείται του Κέντρου Πομπιντού από τους Rogers+Piano(1972/1977) καθώς και του κτιρίου Lloyds στο Λονδίνο από τον Rogers(1979/1984). Το ύφος του βιομηχανικού high tech εδώ γίνεται βασική κατεύθυνση σχεδιασμού, καθώς «το όλο δίκτυο των σωληνώσεων κλιματισμού και των υδραυλικών εγκαταστάσεων είναι εμφανές»¹⁴⁹ και δύο γερανοί επιτρέπουν την αντικατάσταση των πετασμάτων των όψεων, ανάλογα με τις ανάγκες. Σαν επιπρόσθετες επιρροές, ο Kenneth Frampton αναφέρει εκτός από το βρετανικό high tech και την επιρροή των Archigram, αλλά και των Ρώσων κονστρουκτιβιστών.¹⁵⁰

¹⁴⁹ (Καλογεράς Ν. , Διαγωνισμός Κτίριο Γραφείων ΟΛΠ Πειραιάς, 1971)

¹⁵⁰ Ο Kenneth Frampton παραθέτει αυτόν τον σχολιασμό στα πλαίσια της κριτικής του έργου του Πάνου Κουλέρμμο "Panos Koulermos: Dal Razionalismo alla Tendenza" σελ 18-19, όπως μας παραθέτει ο Τσακόπουλος. (Τσακόπουλος, 2014, σ. 333)

Εικόνα: Κτίριο γραφείων ΟΛΠ στον Πειραιά, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ.διαγωνισμό, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 320)

Είναι αξιοσημείωτο το πώς επιβίωσε και εξελίχθηκε η ιδέα της κινητικότητας, από τις πρώτες απόπειρες του LeCorbusier να την προσεγγίσει μέσω της σύγκρισης με το τεχνολογικό επίτευγμα του αυτοκινήτου και του σχεδιασμού του ευέλικτου χώρου του CentreLeCorbusier με τον προκατασκευασμένο μεταλλικό σκελετό. Στην συγκεκριμένη βέβαια περίπτωση του Καλογερά η κινητικότητα και η ευελιξία επιβιώνουν ως ιδεώδη, όμως φιλτράρονται και μέσα από τον βρετανικό μεταμοντερνισμό του high tech, ο οποίος κατεξοχήν δημιούργησε μια ανταγωνιστική διαλεκτική με την αρχιτεκτονική του LeCorbusier και τον μπρουταλισμό, ρεύμα με αφορμή την αρχιτεκτονική του. Είναι όμως σημαντικό πώς ένας αρχιτέκτονας με την συστηματική μελέτη του LeCorbusier προσεγγίζει την τεχνολογική καινοτομία με νέα εργαλεία και μεθόδους, χωρίς να απορρίπτει τον βασικό πυρήνα των μελετών του.

4.2.1.2.ΣΤ. ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 1^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

1969

Εικόνα: Προοπτικά με επιρροές από Peter και Alison Smithson για την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης, 1^ο βραβείο πανελλαδικού αρχ. Διαγωνισμού, 1969, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 320)

Η μελέτη για τη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης αποσπά το 1^ο βραβείο στον διαγωνισμό του 1969 για το γραφείο Καλογερά. Πρόκειται για ένα κτίριο με βιομηχανική προκατασκευή με μεταλλικό σκελετό και ελαφρά υλικά που μπορεί να τροποποιείται εύκολα ή και να αποσυναρμολογείται στο εσωτερικό του.¹⁵¹ Μέχρις αυτού του σημείου μπορούμε να βρούμε εύκολα αρχιτεκτονικές συγγένειες με τον μοντερνισμό της προηγούμενης περιόδου, το CentreLeCorbusier με τον μεταλλικό σκελετό του ή ακόμα και με την Immeuble Clarte. Όμως εδώ η πρόταση δεν αφορά απλά ένα σύστημα φίλτρων με ελαφριά πετάσματα που ορίζουν την ελεγχόμενη διαμπερότητα μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού χώρου, όπως στο CentreLeCorbusier, αλλά ένα διάφανο κτίριο, που έχει σκοπό να λειτουργήσει ως «πυκνωτής της αστικής ζωής» και να «αξιοποιήσει την τεχνολογία των επικοινωνιών

¹⁵¹ (Καλογεράς Ν. , Διαγωνισμός για την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης, 1971)

σε μια κοινωνία της πληροφορίας»¹⁵² Εντοπίζονται ιδιαίτερα επιρροές από τον Cendric Price, ο οποίος συχνά αναφέρεται στην έννοια του εφήμερου στην αρχιτεκτονική, αλλά και οπτικές επιρροές από την βρετανική πρωτοπορία, καθώς τα προοπτικά σχέδια παραπέμπουν σε αντίστοιχα των Alison και Peter Smithson, πολλά τα υπόλοιπα σχέδια έχουν κάποιες ρορ αναφορές όπως στους Archigram. Ο Kenneth Frampton εντοπίζει επιρροές ακόμα και από τους Ρώσους κονστρουκτιβιστές.¹⁵³ Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι οι κατακόρυφες κυκλοφορίες έχουν σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αναπτύσσονται οπτικές συνδέσεις με τα τεκταινόμενα στους επιμέρους ορόφους, ενώ παράλληλα προτείνεται μια τεχνολογική εξωστρέφεια προς την πόλη με ένα σύστημα αναμετάδοσης ήχων και εικόνων στα υαλοστάσια του 1^{ου} ορόφου.¹⁵⁴ Αυτό συμβαίνει γιατί σύμφωνα με την σύλληψη των αρχιτεκτόνων για το κτίριο, αυτό είναι «ένα κατάστημα που στηρίζεται στην αυτοεξυπηρέτηση του πελάτη και όπου οι γνώσεις εντάσσονται στο πλαίσιο ενός γενικού ηχο-οπτικού θεάματος»¹⁵⁵

4.2.1.2.Z. ΚΤΙΡΙΟ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΔΕΗ ΣΤΟ ΦΑΛΗΡΟ, ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

1970

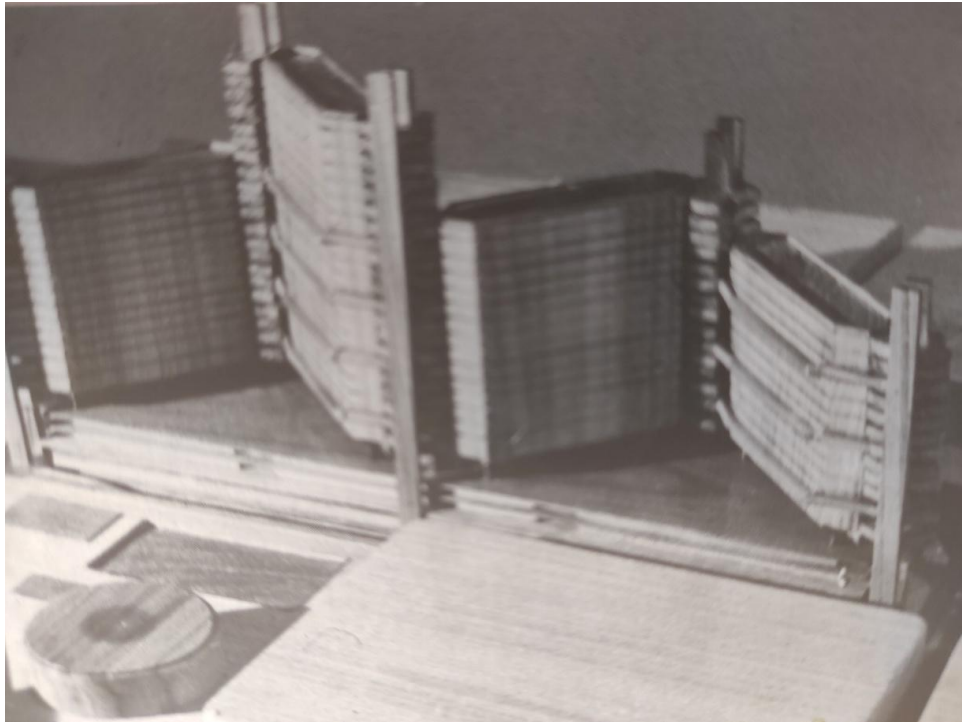
Η ιδέα της μεταβλητότητας επιστρέφει στην περίπτωση της πρότασης για το κτίριο διοίκησης της ΔΕΗ στο Φάληρο, με την δυνατότητα αυξομείωσης των ορόφων , όπως και στην μελέτη του ΟΛΠ.

¹⁵² (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁵³ Ο Kenneth Frampton παραθέτει αυτόν τον σχολιασμό στα πλαίσια της κριτικής του έργου του Πάνου Κουλέρμου "Panos Koulermos: Dal Razionalismo alla Tendenza" σελ 18-19, όπως μας παραθέτει ο Τσακόπουλος. (Τσακόπουλος, 2014, σ. 333)

¹⁵⁴ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁵⁵ (Καλογεράς Ν. , Διαγωνισμός για την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης, 1971)

Εικόνα: Μακέτα για το Κτίριο Διοίκησης της ΔΕΗ στο Φάληρο, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. Διαγωνισμό, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 322)

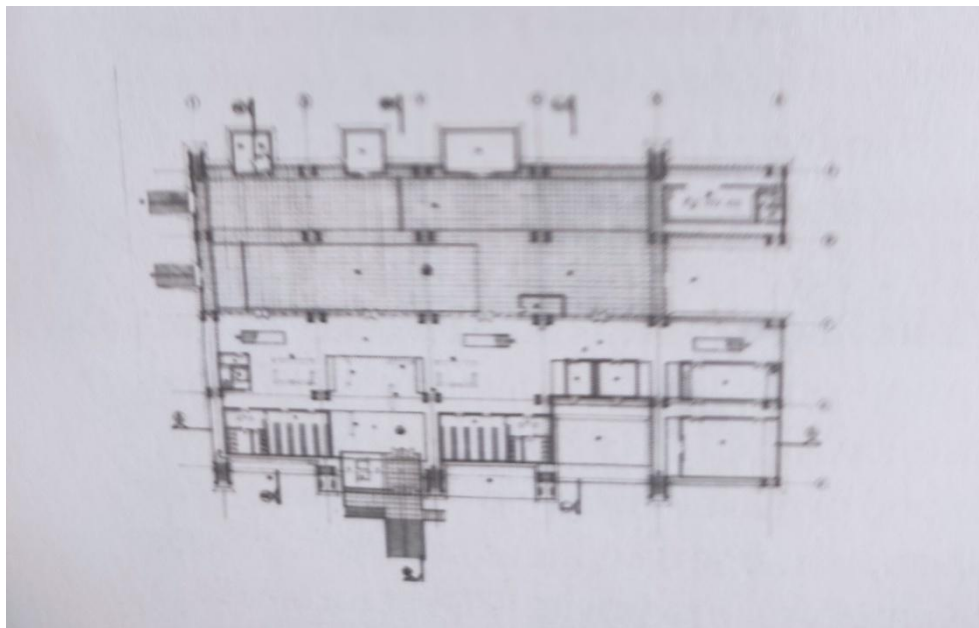
Εδώ κατασκευαστικά, οι όροφοι διαθρώνονται γύρω από κατακόρυφους πυρήνες κυκλοφορίας και μηχανολογικών εξυπηρετήσεων, με αρθρώσεις που μεταβάλλονται ως προς το τελικό ύψος. Ιστοριογραφικά, ο Φιλιππίδης συγκρίνει το έργο αυτό με τον βρετανικό μπρουταλισμό και ιδιαίτερα το κτιριακό συγκρότημα Park Hill στο Shettfield από Jack Lynn και Ivor Smith,¹⁵⁶ ενώ ο Τσακόπουλος με την ιδέα των Κανδύλη, Josic και Woods για το Toulouse-le-Mirail.¹⁵⁷

¹⁵⁶ (Φιλιππίδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, 1984, σ. 338)

¹⁵⁷ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 333)

4.2.1.2.Η ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΜΠ, ΓΟΥΔΙ

1967

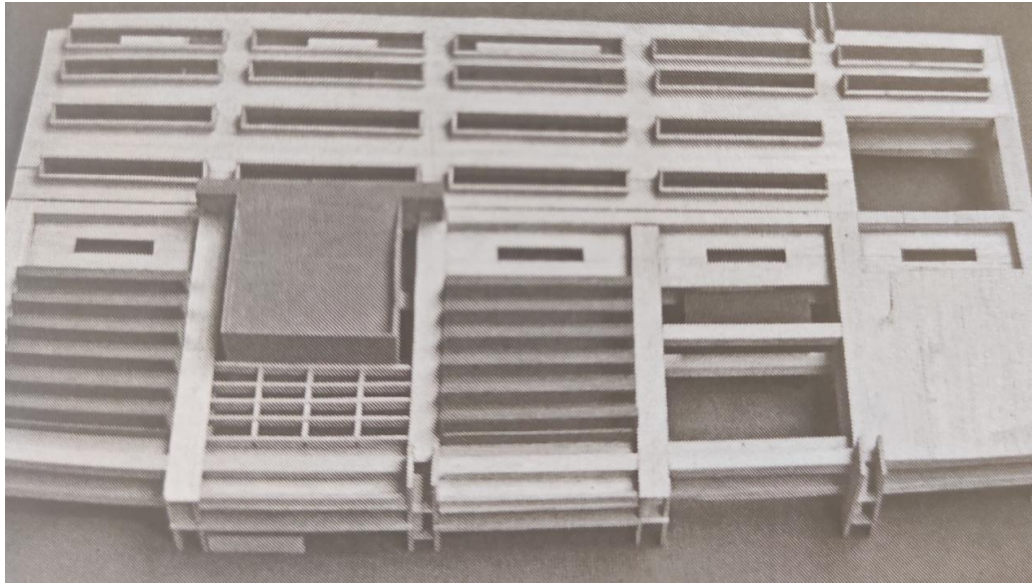

Εικόνα: Κάτοψη, Μηχανουργείο Μηχανολογικής Σχολής ΕΜΠ, 1967, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 324)

Το Μηχανουργείο της Μηχανολογικής Σχολής είναι ένας χώρος όπου οι ιδέες της βιομηχανικής τυποποίησης, τόσο δημοφιλείς στον LeCorbusier αλλά και συμβατές με τις σπουδές του Καλογερά, σε συνδυασμό με τις ιδέες του για προκατασκευή, βρίσκουν απόλυτη εφαρμογή. Προδιαγράφεται ένας χώρος με δομικό κάναβο 15X20 μέτρα στον οποίο διαμοιράζονται δίδυμα υποστυλώματα μορφής I από μπετόν.¹⁵⁸ Η κάτοψη βασίζεται σε γραμμική ανάπτυξη, με άξονα κυκλοφορίας που ομαδοποιεί και διαχωρίζει τους επιμέρους χώρους, μια ιδέα που επίσης είναι συγγενική με τον αγγλικό μοντερνισμό του Βρετανού του Διεθνούς Στυλ Leslie Martin για τα εργαστήρια St. Cross της Οξφόρδης.¹⁵⁹

¹⁵⁸ (Τσακόπουλος, 2014)

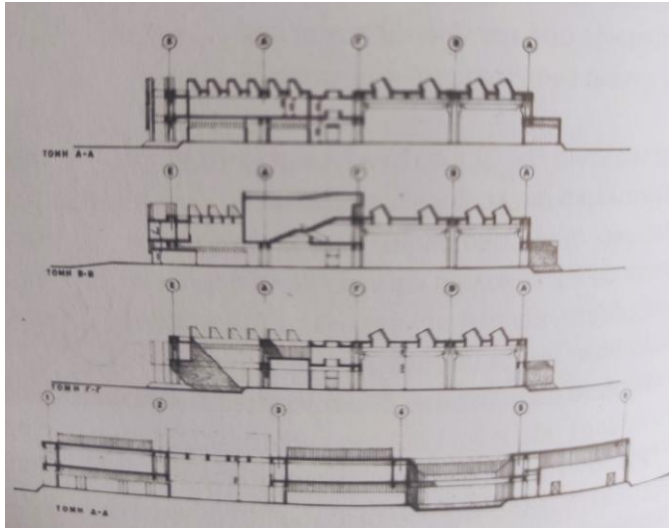
¹⁵⁹ Πρόκειται για μια σύγκριση που επιχειρεί ο Τσακόπουλος στη βάση του επιχειρήματος του γραμμικού άξονα κίνησης σε συνδυασμό με τους φεγγίτες οραφής. Σε κάθε περίπτωση, προκειται για μια επιρροή λίγο μακρύτερα από τον μπρουταλισμό και κοντύτερα στο Διεθνές Στυλ. (Τσακόπουλος, 2014, p. 333)

Εικόνα: Μακέτα για το Μηχανουργείο της Σχολής Μηχανολόγων ΕΜΠ(1967), σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγη: (Δαυίδ, 2018, σ. 8)

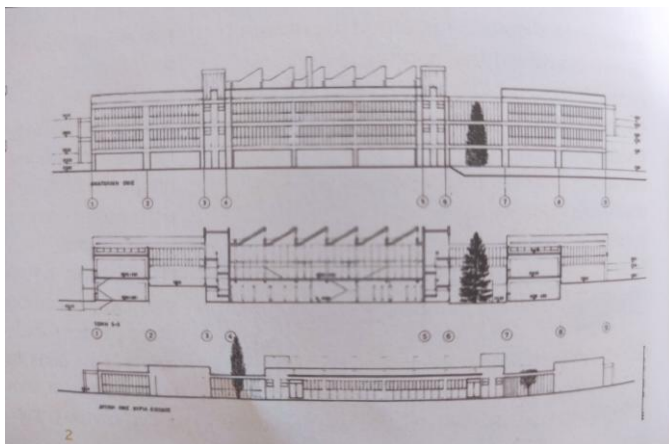

Εικόνα: Τα ακουστικά διαμάντια, φεγγίτες οροφής σχεδιασμένοι από τον Έλληνα Ιάννη Ξενάκη που εργαζόταν στο γραφείο του LeCorbusier για την Tourette, 1953. Πηγή: www.archdaily.com/ad-classics-convent-of-la-tourette-le-corbusier/

Εικόνα: Τομές, Μηχανουργείο Μηχανολογικής Σχολής ΕΜΠ, 1967, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 324)

Το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό στοιχείο είναι οι φεγγίτες της οροφής, μια νέα τυπολογία φεγγιτών με κλίση από μπετονένια παρειά και πλευρικό άνοιγμα προς το δώμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι αποτελεί ένα στοιχείο του μοντέρνου λεξιλογίου που εντοπίζουμε και στο μοντερνισμό του LeCorbusier και συγκεκριμένα στο μοναστήρι της Tourette. Αντίστοιχο σύστημα φεγγιτών συναντάμε και στο Γυμνάσιο της Φιλοθέης το 1970 αλλά και στο εργοστάσιο της Εταιρείας Τσιμέντων ΑΓΕΤ στην Καλογρέζα το 1971, ενώ παράλληλα ο ιστορικός Τσακόπουλος βρίσκει συσχετισμούς και με ρωσικό κονστρουκτιβισμό του 1930 από ένα σχολείο του Α Nikolski.¹⁶⁰

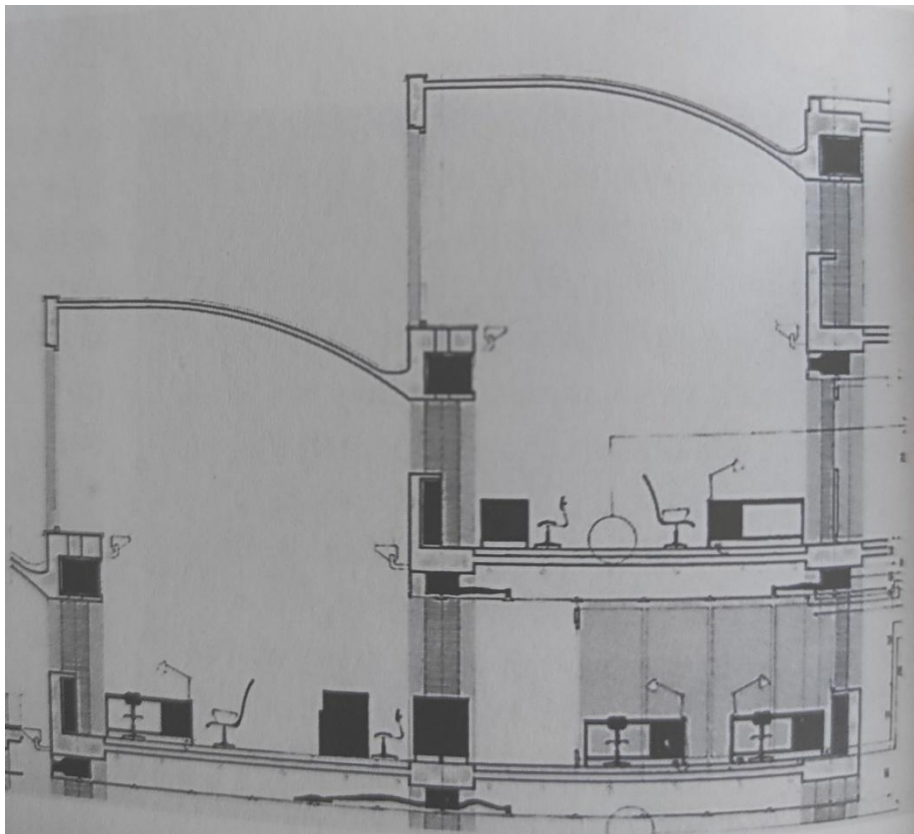

Εικόνα: Τομές από το γυμνάσιο της Φιλοθέης, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 324)

¹⁶⁰ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 333) Όπως βρίσκεται στο El Lissitzky, Russia: An Architecture for World Revolution, The MIT Press 1984, σελ 50-52

Εικόνα: Φεγγίτης οροφής πανομοιότυπος με τον φεγγίτη του Γυμνασίου της Φιλοθέης (1970) από τον Καλογερά, στο μοναστήρι της Tourette, LeCorbusier, 1953. Πηγή: <http://www.fondationlecorbusier.fr/> (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2016)

Εικόνα: Τομή στους φεγγίτες, εργοστάσιο ΑΓΕΤ, αρχ. διαγωνισμός 1971, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 320)

Είναι μια μορφή φεγγιτών οροφής αρκετα προβεβλημένη σε σχέση με τον Σταθμό επιβατών Αεροδρομίου Αλεξανδρούπολης το 1970-1976 όπου και εκεί έχουμε την

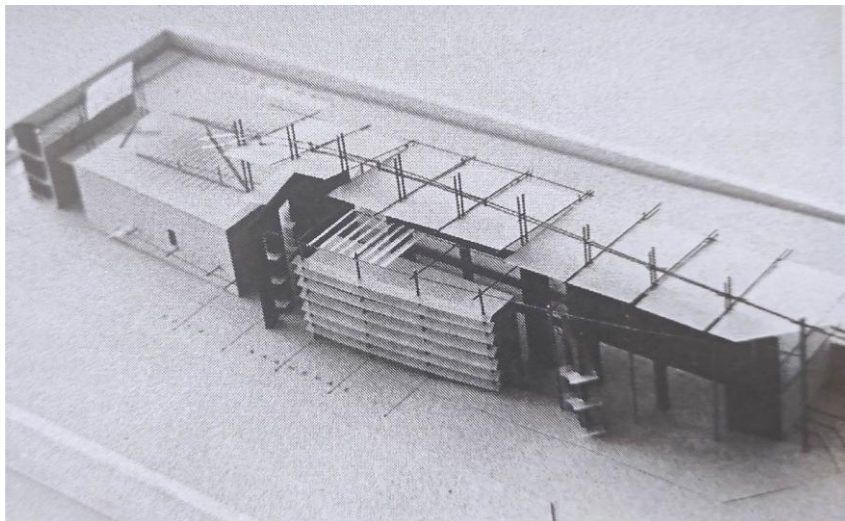
ίδια φιλοσοφία αυστηρού τυποποιημένου καννάβου με φωτισμό οροφής. Αυτή την φορά όμως το φώς προέρχεται από κυψέλες οροφής και έτσι το αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον Kenneth Frampton, είναι αρκετά διαφοροποιημένο ώστε να κατατάσσεται όχι σε μοντερνιστικό, αλλά σε high tech πειραματισμό.¹⁶¹

Εικόνα: Σταθμός επιβατών Αεροδρομίου Αλεξανδρούπολης(σημερα κατεδαφισμένος), 1970-1976, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 325)

4.2.1.2.Θ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΟ ΖΕΦΥΡΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 2^ο ΒΡΑΒΕΙΟ

1996

Εικόνα: Μακέτα για το Πολιτιστικό κέντρο στο Ζεφύρι, συμμετοχή στον πανελλήνιο αρχ. Διαγωνισμό , 1996, Καλογεράς-Παπαλεξόπουλος, πηγή: (Δαυίδ, 2018, σ. 56)

¹⁶¹Το σχολιάζει ο Kenneth Frampton στο βιβλίο "Panos Koulermos: Dal Razionalismo alla Tendenza" , σελ 25 (Τσακόπουλος, 2014, σ. 333)

Ανάμεσα στο μεμονωμένο έργο του Νίκου Καλογερά χωρίς την ομάδα Πάνου Κουλέρμου και Σπύρου Αμούργη, αλλά σε συνεργασία με τον Δημήτρη Παπαλεξόπουλο, βρίσκουμε και το Πολιτιστικό Κέντρο στο Ζεφύρι του 1996. Εδώ έχουμε μια απομάκρυνση από τον μπρουταλισμό ή από τις κορμπυζιανές αναφορές, ιδιαίτερα της αρχιτεκτονικής του μπετόν, καθώς συναντούμε μια πιο ελαφριά, λιγότερο μονολιθική κατασκευή, η οποία σχολιάζεται από τον ιστορικό Τσακόπουλο ως τεχνολογικός εξπρεσιονισμός.¹⁶² Οι πιθανότερες επιρροές είναι η ευελιξία και η αίσθηση της αιώρησης του Ζενέτου, παλαιού δασκάλου του Παπαλεξόπουλου, ένας μοντερνιστικός τεχνολογικός εξπρεσιονισμός δηλαδή, παρα ο τεχνολογικός εξπρεσιονισμός που θα ανέμενε κανείς από το high tech. Το κτίριο ιεραρχείται σε κύριες και δευτερεύουσες λειτουργίες οι οποίες εκφράζονται και ιεραρχούνται και κατασκευαστικά, με φέροντα μεταλλικά και φερόμενα – οριζόντια και κατακόρυφα στοιχεία.¹⁶³

4.2.2 ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ: ΤΑΣΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΙΡΗΣ

Ο Τάσος Μπίρης(Αθήνα 1942) και ο Δημήτρης Μπίρης(Αθήνα 1944- Αθήνα 2002) εργαζόμενοι στο γραφείο του πατέρα τους Κυπριανού Μπίρη (1907-1990) συγκροτούν το γραφείο Μπίρη με ιδιαίτερα έντονη μεταπολεμική παρουσία στο αρχιτεκτονικό σκηνικό και εξίσου έντονες τοποθετήσεις για τις μοντερνιστικές αρχές με συστηματική μελέτη των Ελλήνων και ξένων πρωταγωνιστών του μοντερνισμού, για τα αισθητικά ζητήματα της ειλικρίνειας της κατασκευής, αλλά και για την τολμηρή κατασκευαστική πρωτοπορία με χρήση κυρίως ανεπίχριστου σκυροδέματος, μετάλλου και ξύλου.

Ο Τάσος Μπίρης ολοκληρώνει τις σπουδές του στην Σχολή αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, όπου συνεχίζει και με διδακτικό έργο και συμμετοχή σε πολυάριθμες ακαδημαϊκές εργασίες, ιδιαίτερα την Κτιριολογία και τις Αρχιτεκτονικές Συνθέσεις.¹⁶⁴ Μαθήτευσε εντατικά στο πλευρό του Δεσποτόπουλου, ο οποίος υποστήριζε έναν κονστρουκτιβισμό στην μοντέρνα αρχιτεκτονική. Συνδέθηκε επαγγελματικά με μια

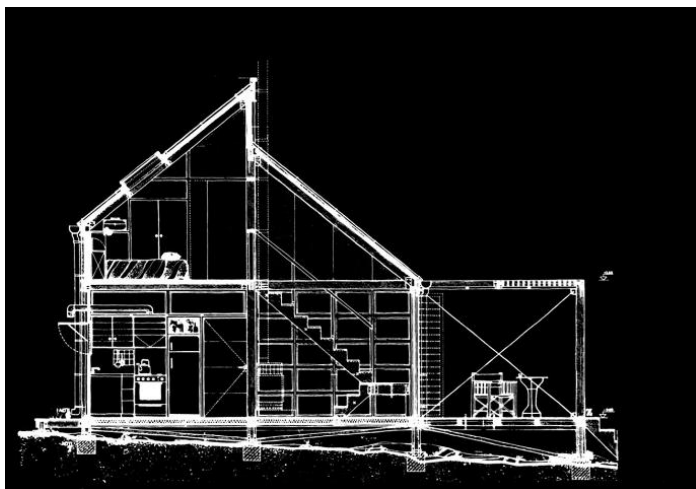
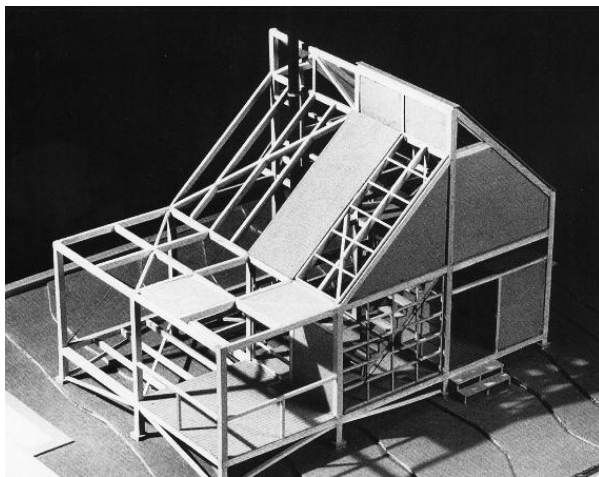
¹⁶² (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁶³ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁶⁴ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 429)

πληθώρα αρχιτεκτόνων, πολλοί από τους οποίους μαθήτευσαν στα χνάρια του, αλλά και διατήρησε και την προσωπική ακαδημαϊκή φλόγα για μελέτη πολλών μεταπολεμικών αρχιτεκτόνων, όπως του Βαλσαμάκη και του Δεκαβάλλα.¹⁶⁵

Η συνεργασία με Δημήτρη Μπίρη παραμένει συνεχής και ισότιμη σε όλη την μεταπολεμική περίοδο έως και το 2002. Ο Δημήτρης Μπίρης ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, έχοντας πραγματοποιήσει και τμήμα σπουδών στην Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ και συνέχισε το ακαδημαϊκό διδακτικό έργο παράλληλα με την αρχιτεκτονική του δράση, ασχολούμενος με τον Τομέα της Οικοδομικής.¹⁶⁶ Εκδήλωσε σταθερό ερευνητικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον για την κατασκευαστική καινοτομία, τα ελαφρά, μεταλλασσόμενα, οικολογικά συστήματα- εφελκυσόμενες μεμβράνες κάλυψης, ξύλινες κατασκευές και ελαφριές δικτυωματικές κατασκευές στον χώρο.¹⁶⁷

¹⁶⁵ (Κονταράτος Μ. Μ., 2017)

¹⁶⁶ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁶⁷ Από το βιογραφικό παράρτημα Μπίρη στο βιβλίο «Αναγνώσεις» (Τσακόπουλος, 2014, σ. 629)

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ:

Εικόνα1 και 2: 1^ο Βραβείο για μελέτη τυποποιημένης ξύλινης κατοικίας για μαζική παραγωγή, 1984, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Η εφαρμογή των ιδεών τυποποίησης του LeCorbusier συναντά ένα διαφορετικό υλικό από την αρχιτεκτονική του.

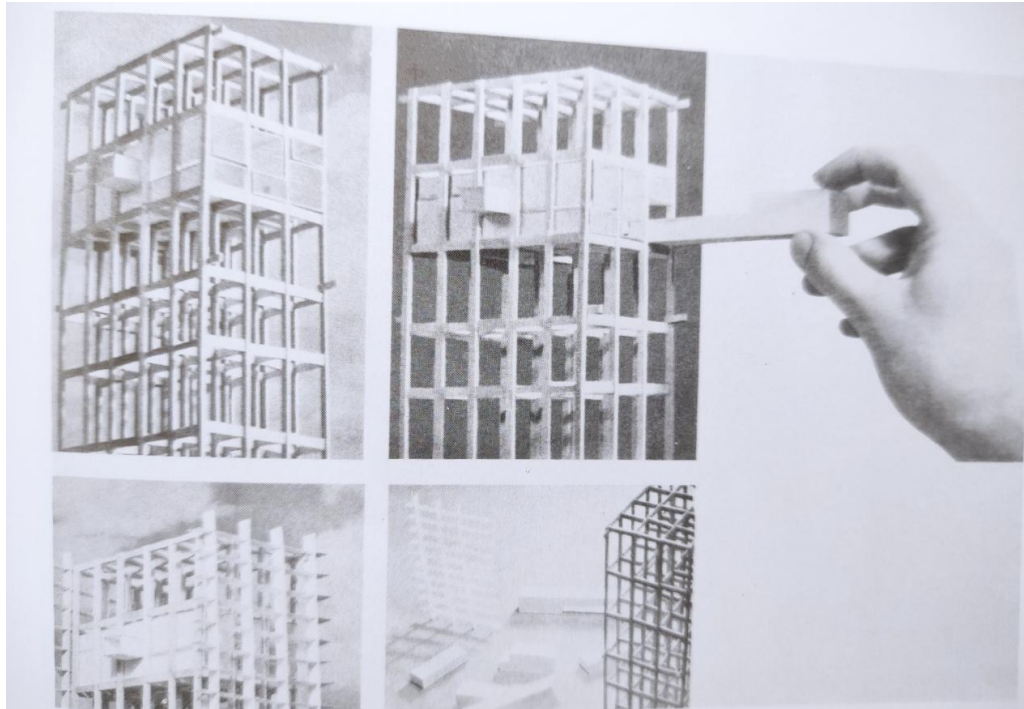
Εικόνα 3: Μελέτη για ξύλινο υπαίθριο θέατρο σε συνεργασία με τον Παπαλεξόπουλο το 1994, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Εικόνες: Ο χώρος του ΕΜΠ ως χώρος κατασκευαστικού πειραματισμού. Αριστερά εφελκόμενες καλύψεις (τέντες) μεταξύ 1980-2000, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020) και δεξιά το Γερμανικό Περίπτερο στην έκθεση του 1967 από τον Frei Otto.

Οι αρχιτεκτονικές επιρροές είναι αρκετές, κυρίως από την Ελληνική αρχιτεκτονική. Όπως αναφέρει ο Τάσος Μπίρης σε ομιλία του στο ΤΕΕ το 1991, εμπνέουν «Τα ταπεινά, διαχρονικά κυβιστικά χτίσματα του λαού, η ύστερη ορμητική αρχιτεκτονική του LeCorbusier, η ασκητική τάξη του Άρη Κωνσταντινίδη, η ευαισθησία και ποιητικότητα του Αριστομένη Προβελέγγιου, η δυνατή ευρηματικότητα του Τάκη Ζενέτου»¹⁶⁸

¹⁶⁸ (Μπίρης, Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών, 1991)

Εικόνα: Ο σκελετός του συγκροτήματος κατοικιών στην Μασσαλία για την Unite d habitation. Πηγή: (Μπίρης, Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα, 2007)

Σύμφωνα με τον ιστορικό Τσακόπουλο, ο Δεσποτόπουλος με τα ιδανικά- συχνά κυβιστικά- πρίσματα, ενίοτε ιδιόρρυθμα γεωμετρικά στερεά και τις παραβολοειδείς στεγάσεις, την συστηματική μελέτη γεωμετρικών χαράξεων στις κατόψεις, καθορίζει πολλά από τα έργα του γραφείου¹⁶⁹

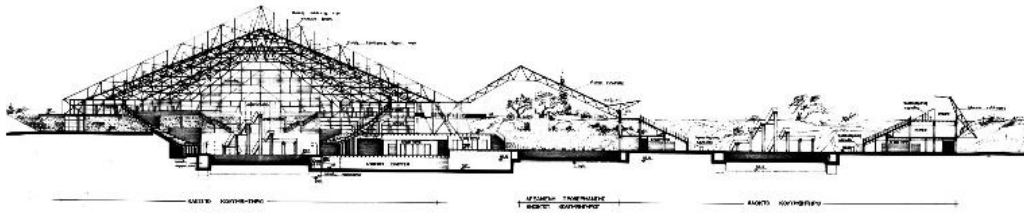
Για τις πιο τεχνολογικά προηγμένες μεταλλικές και σύμμεικτες κατασκευές πολλές επιρροές προέρχονται από την διεθνή πρωτοπορία και τον Frei Otto. Στα περισσότερα έργα του πάντως και περισσότερο στις συμμετοχές σε ελληνικούς διαγωνισμούς από την δεκαετία του 1990 και μετά, το γραφείο εντάσσει την κατασκευαστική καινοτομία και τις φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές, συχνά με πολλές διεθνείς αναφορές πέραν των μοντερνιστών του 1960 και του LeCorbusier. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Δημήτρη Μπίρη στην ομιλία του γραφείου στο ΤΕΕ το 1991¹⁷⁰ από το 1980 και μετά ορίστηκε μια νέα περίοδος για το γραφείο, μια περίοδος «διευρυνσης των αρχιτεκτονικών τυπολογιών».

Μερικά από τα πιο πρωτοπόρα έργα αυτής της περιόδου είναι προτάσεις για διαγωνισμούς. Σε αυτά περιλαμβάνονται το πρώτο βραβείο για το Συγκρότημα της

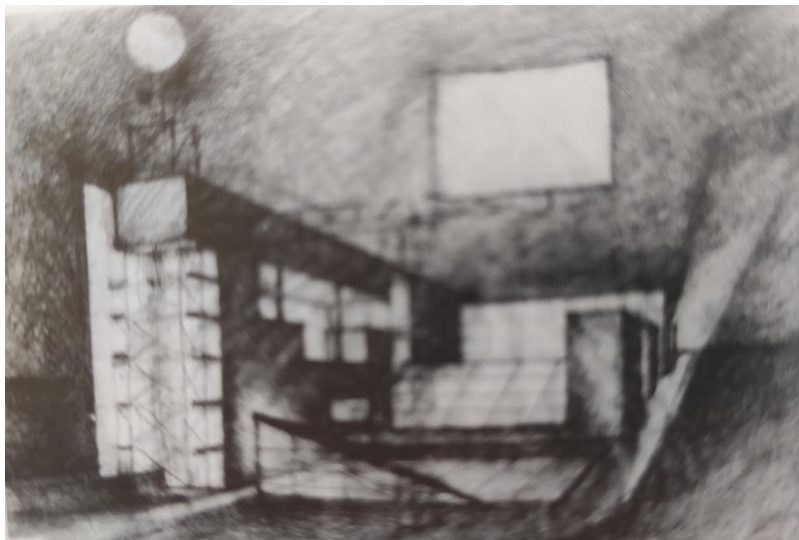
¹⁶⁹ (Τσακόπουλος, 2014, σ. 395)

¹⁷⁰ (Μπίρης, Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών, 1991)

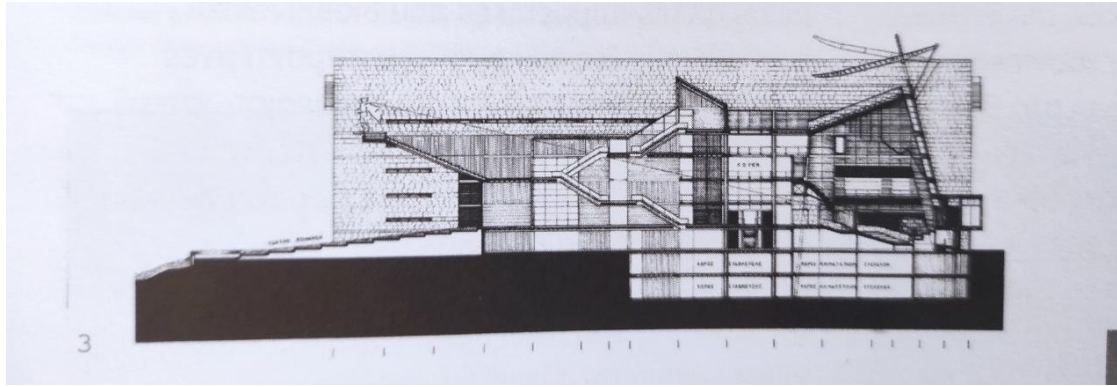
Καλογρέζας το 1984, το οποίο έχει μεταλλικά χωροδικτυώματα όπου στερεώνονται μεμβράνες ως στέγαστρα. Επίσης η πρόταση για το Νέο Κτίριο ΤΕΕ το 1996, ο 1^{ος} έπαινος για το κτίριο της Βουλής της Κύπρου σε διεθνή διαγωνισμό το 1995. Αφετηρία των αναζητήσεων αυτών ήταν και η πρόταση για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης που πήρε το 2^ο βραβείο στον διεθνή διαγωνισμό το 1980.

Εικόνα: Συγκρότημα Κολυμβητηρίων Καλογρέζας, 1^ο βραβείο διαγωνισμού 1984, με τον Κοκκόρη, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Εικόνα: Νέο κτίριο ΤΕΕ., Λ. Κηφισίας, 1ο βραβείο διαγωνισμού 1996, με τους Γ. Αμπατζόγλου, Δ. Λουκόπουλο, Α. Σολομών, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνα: Κτίριο της Βουλής της Κύπρου, 1^{ος} έπαινος διεθνούς αρχιτεκτονικού διαγωνισμού 1995, μαζί με τους Μεσσαρίτη, Αναστασίου, Πελεκάνο, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

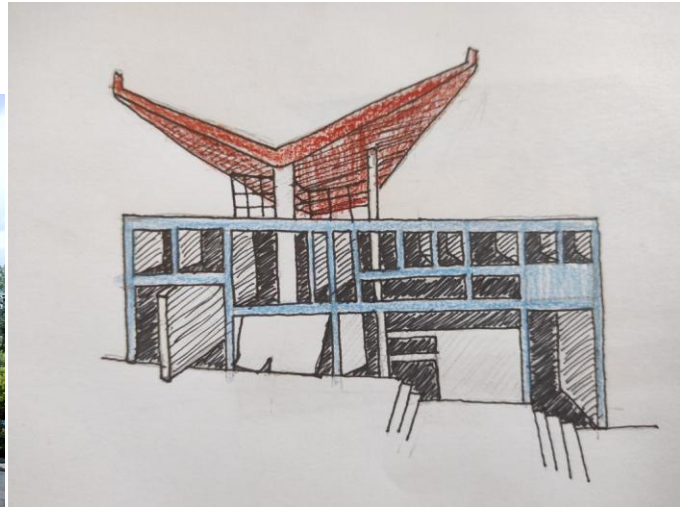
4.2.2.1 ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΜΠΙΡΗ

4.2.2.1.A. ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΜΕΓΑΡΟ ΛΙΒΑΔΕΙΑΣ

1966-1971/1978

Το κτίριο πρόκειται για μια συνεργασία του γραφείου Μπίρη με με τον Δεσποτόπουλο και τον Παπαγιανόπουλο. Η κεντρική ιδέα είναι για ένα κτίριο που δεν παρουσιάζει αυστηρό μέτωπο προς την πόλη, αλλά επιτρέπει την διάχυση του δημόσιου χώρου προς το εσωτερικό του. Ως προς την επιρροή της έρευνας στον LeCorbusier, ο Τάσος Μπίρης αναφέρει χαρακτηριστικά πως πρόκειται «για την τοποθέτηση ανεξέρτητων κυβιστικών μαζών κάτω από το στέγαστρο....που τις ενώνει ένα ασύμβατο με αυτές κυρίαρχο μορφολογικό στοιχείο που είναι και σήμα του κτιρίου».¹⁷¹

¹⁷¹ (Μπίρης, Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών, 1991)

Εικόνα: Στέγαστρο, κυβιστικοί όγκοι, όψη διάτρητη με διαφάνειες προς το εσωτερικό. Αριστερά φωτογραφία από το Δικαστικό μέγαρο της Λιβαδειάς 1978. Πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)Π

Δεξιά προσωπικό σκίτσο της γράφουσας από την μελέτη για το Δικαστικό Μέγαρο της Λιβαδειάς.

Εικόνα: Διάτρητη όψη από χωρίσματα από μπετόν, Palais de Filateurs, Ahmedabad, India, LeCorbusier, πηγή: (<http://www.fondationlecorbusier.fr/>, 2023)

4.2.2.1.Β. ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟ ΣΤΗ ΖΕΑ ΠΕΙΡΑΙΑ 1970-1972

Εικόνα: Αναψυκτήριο στην Ζέα Πειραιά, 1970-1972, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Το αναψυκτήριο στη Ζέα Πειραιά είναι ένα κτίριο με πολλές κορμπυζιανές αναφορές, σε επίπεδο μορφολογικό κυρίως. Με έναν φονξιοναλιστικό τρόπο και με αλλαγές στην στάθμη διαχειρίζεται στην κάτοψη την οργάνωση για τους λειτουργικούς χώρους, ενώ στην όψη εντάσσει την αρχιτεκτονική ενός καμπύλου στεγάστρου από ανεπίχριστο σκυρόδεμα και των κλωστρών στην όψη από μπετόν στην λογική των κτιρίων της Chandigarh, ενώ παράλληλα στο δώμα διαμορφώνεται και φεγγίτης ανάλογος με εκείνους της Tourette.

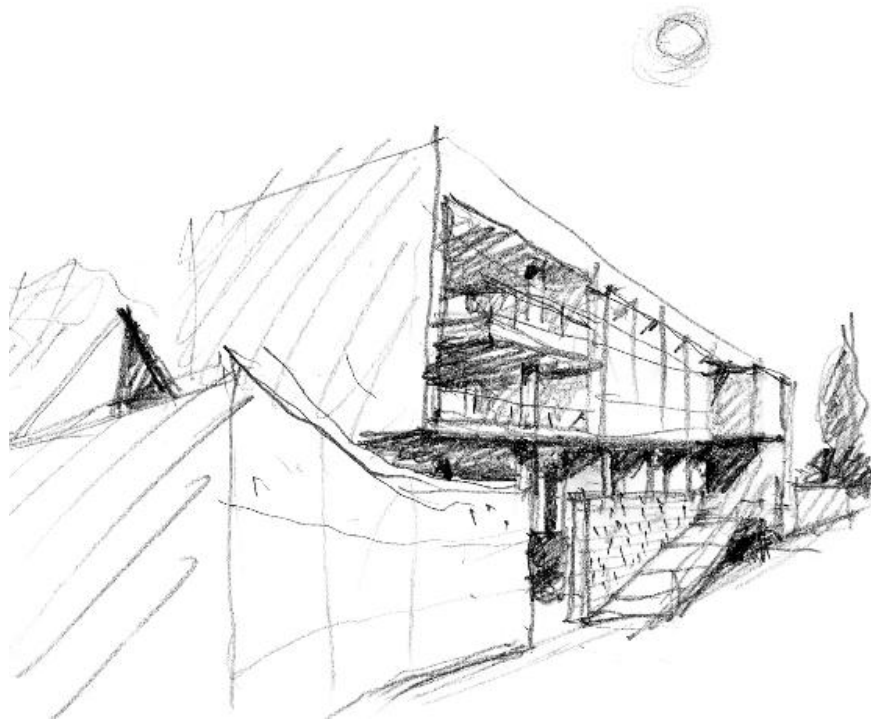
4.2.2.1.Γ. ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

1967/71

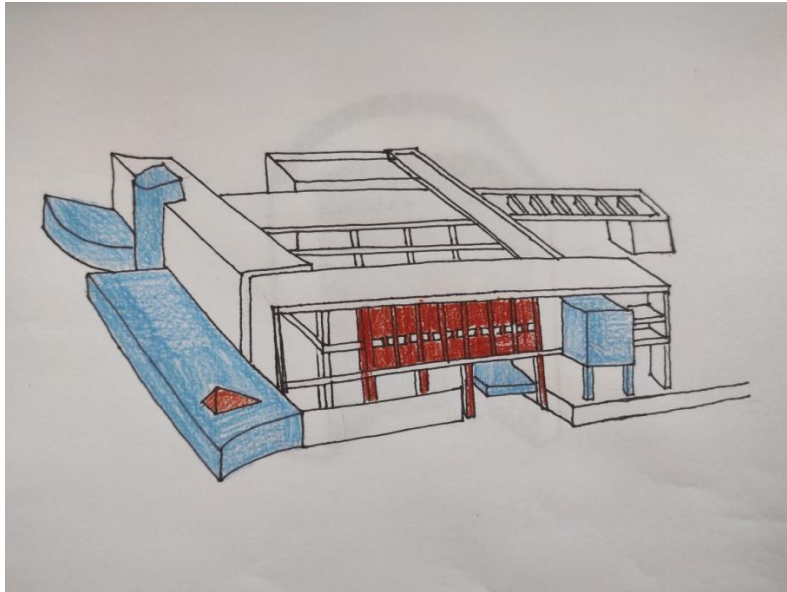
Το γυμνάσιο Νέας Σμύρνης είναι ένα από τα πρώτα κτίρια του γραφείου Μπίρη, περισσότερο επηρεασμένα από τον LeCorbusier και τον κλασικό μοντερνισμό του. Βασική ιδέα είναι το εσωστρεφές κτίριο γύρω από δυο αυλές σε διαφορετικά επίπεδα, ενώ υπάρχουν και πολλαπλές μικρές αυλές σε διαφορετικά επίπεδα.¹⁷²

¹⁷² (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Μια ορθολογική οργάνωση των αιθουσών διδασκαλίας στον όροφο, ενώ ο ισόγειος όροφος ενσωματώνει και μη ορθοκανονικές γεωμετρικές χαράξεις ως αντίστιξη. Είναι πολύ χαρακτηριστική η χρήση της ιδέας της πιλοτής, όπου εδώ δεν σχεδιάζεται με λειτουργικές απαιτήσεις πρόσβασης αυτοκινήτου όπως στην βίλα Savoye, καθώς η πιλοτή στο κτίριο των Μπίρη ενοποιεί τους αιθριακούς χώρους, νοηματοδοτώντας ξανά την διάχυση εσωτερικών/εξωτερικών, αιθρίων/ ημιπαιθρίων χώρων στην οποία αποσκοπούσε και ο Ελβετός αρχιτέκτονας στην βίλα Savoye. Επιπλέον, στην όψη της εισόδου του κτιρίου προτείνεται μια πλαστική διαμόρφωση της όψης, με υαλοστάσια σε υποχώρηση και πτερύγια από μπετόν, μάλιστα με μια εναλλαγή του ρυθμού των ανοιγμάτων, συναφή ιδέα που εφαρμόστηκε και στην Unité d' Habitation.

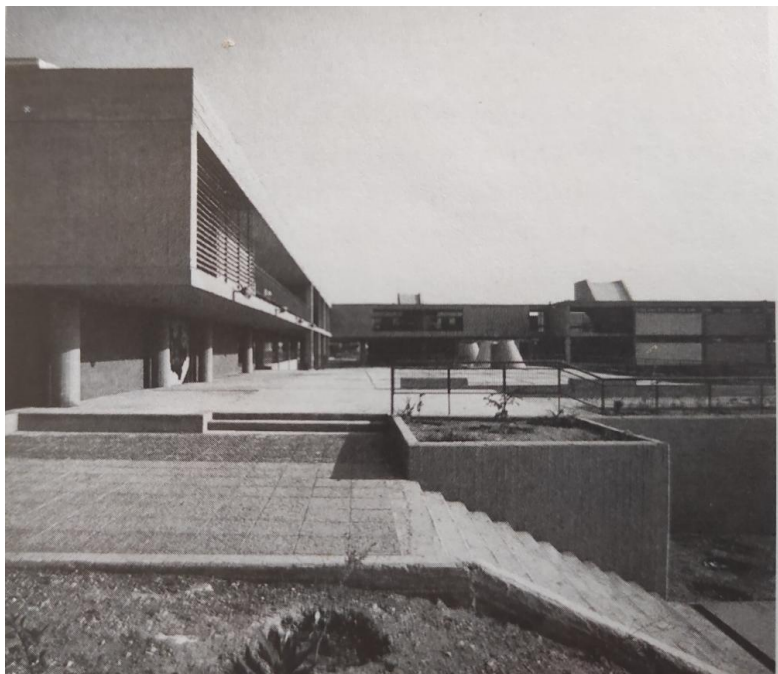
Εικόνα1: Σκίτσο του γραφείου Μπίρη από το Γυμνάσιο της Νέας Σμύρνης. Πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Εικόνα2: Προσωπικό σκίτσο της γράφουσας από την μελέτη για το Γυμνάσιο Νέας Σμύρνης. Όψη με μεπετονένια στοιχεία που δημιουργούν πλέγμα , κυβιστικοί όγκοι και «πουριστικές» χαράξεις σε επιμέρους ενότητες.

4.2.2.1.Δ. ΠΟΛΥΚΛΑΔΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗΣ, 1^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΑΡΧ. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

1976, υλοποίηση 1978-1988

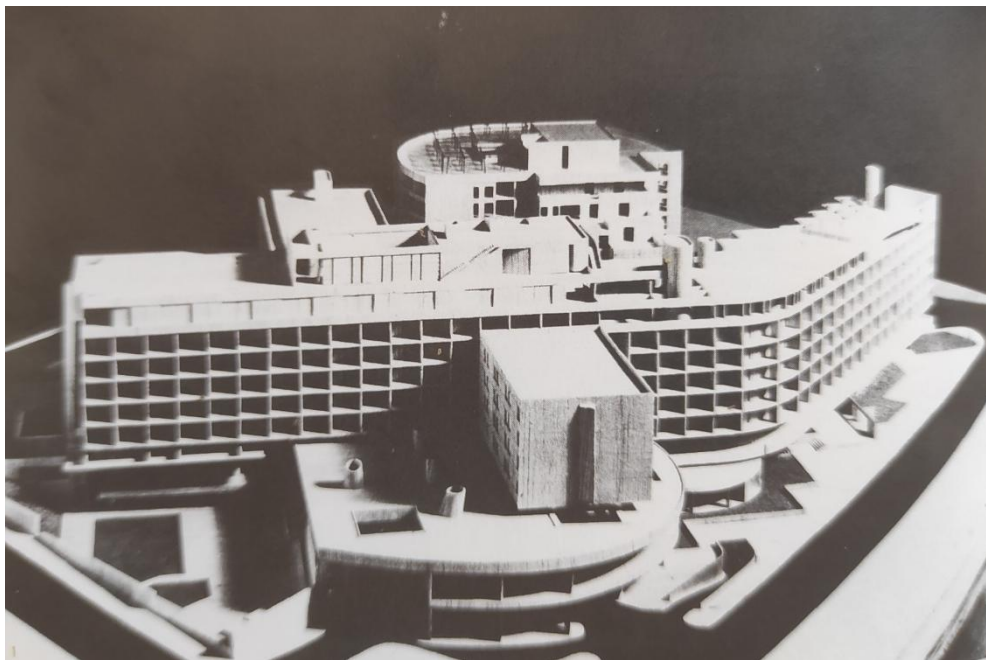

Εικόνα: Πολυκλαδικό Λύκειο Ηλιούπολης, 1978-1988, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Το Πολυκλαδικό λύκειο Ηλιούπολης είναι μια ιδέα που αρθρώνεται με ένα σύστημα αιθρίων πάνω στον κυρίαρχο άξονα , ο οποίος έχει λειτουργική αξία καθώς παραλαμβάνει την κίνηση, αλλά ταυτόχρονα μετατρέπεται σε υπαίθριο χώρο.¹⁷³ Ο ιστορικός Τσακόπουλος σημειώνει την σύνδεση του κτιρίου με αναφορές του όψιμου μπρουταλισμού στον ελληνικό χώρο,¹⁷⁴ λόγω των αναφορών του κτιρίου στην μεταπολεμική, συχνά αναφερόμενη ως μπρουταλιστική περίοδο του LeCorbusier. Χαρακτηριστικοί είναι οι κυκλικοί φεγγίτες οι οποίοι παραπέμπουν σε ιδιωματισμούς του LeCorbusier όπως στο μοναστήρι της Tourette αλλά και σε κτίρια της Chandigarh. Το κτίριο αυτό εντάσσει στην αρχιτεκτονική του και φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές, όπως χωροδικτυώματα και περσίδες.¹⁷⁵

4.2.2.1.Ε. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ, 1^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΡΧ. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

1971-1974

Εικόνα: Ξενοδοχειακό συγκρότημα, 1^ο βραβείο αρχ. διαγωνισμού, 1971-1974, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Το ξενοδοχείο 1200 κλινών το οποίο κέρδισε το 1^ο βραβείο το 1971 είναι μια συνεργασία με το γραφείο Κανετάκη-Καντζουράκη και με τον Συριόπουλο. Εδώ η τελική εντύπωση ισορροπεί σε μια πολύ λεπτή γραμμή ανάμεσα στο

¹⁷³ (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

¹⁷⁴ (Γιακουμακάτος, 1993)

¹⁷⁵ (Μπίρης, Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών, 1991)

μπρουταλιστικό ύφος του γραφείου του Κατζουράκη, τα διδάγματα του Δεσποτόπουλου για τον χειρισμό κυκλικών πρισμάτων και τις Κορμπουζιανές αναφορές που αποτελούν, μαζί με το ανεπίχριστο σκυρόδεμα, κοινό άξονα και των δύο αρχιτεκτονικών γραφείων. Οι όψεις πλέγματα που συχνά εντοπίζουμε και στα έργα του Καντζουράκη¹⁷⁶, με ευθείς αναφορές στην Unité d' Habitation, εδώ κυριαρχούν στις όψεις, όχι απλά παραλλάσσοντας τον ρυθμό και τις αποστάσεις των στοιχείων του πλέγματος, αλλά τοποθετώντας και εν σειρά στοιχεία του πλέγματος υπο γωνία στην όψη. Η γενική εντυπωση σε καμία περίπτωση δεν είναι αυτή ενός ρυθμικά επαναλαμβανόμενου ορθογώνιου πρίσματος, καθώς ο βασικός όγκος ακολουθεί μια τεθλασμένη γραμμή και συναντούμε λογίων καμπύλους σχεδιασμούς. Ο ιστορικός Παναγιώτης Τσακόπουλος αποδίδει τις αρχές για τις καμπύλες μορφές στην αρχιτεκτονική του Δεσποτόπουλου¹⁷⁷ με έντονο κονστρουκτιβισμό, καθώς το κεντρικό κυλινδρικό πρίσμα αντιμετωπίζεται ως πολλαπλοί δίσκοι. Παράλληλα, τα επιμέρους κυλινδρικά πρίσματα αντιμετωπίζονται ως πουριστικές, «καθαρές» γεωμετρίες, ίσως σε ένα σημείο σύγκλισης κορμπουζιανών ιδεών και κονστρουκτιβιστικών ιδεών του Δεσποτόπουλου. Στο δώμα του κτιρίου προτείνονται ποικίλες μεταλλικές κατασκευές- χωροδικτυώματα, οι οποίες εν μέρει δημιουργούν και οπτικές ενοποιήσεις των πτερύγων του κτιρίου.

4.2.2.1. ΣΤ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΟ ΠΟΛΥΔΡΟΣΟ

1979-1980

Το γραφείο Μπίρη είναι ένα γραφείο με συνεχή παρουσία στην μεταπολεμική αρχιτεκτονική έως σήμερα, το οποίο παράλληλα στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο έχει πραγματοποιήσει κάποια από τα πιο εμβληματικά κτίσματα του μεταπολεμικού μοντερνισμού στην Ελλάδα, όπως η πολυκατοικία στο Πολύδροσο το 1979-1980.

¹⁷⁶ Κατόπιν σύγκρισης της εργογραφίας του Καντζουράκη. (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁷⁷ Ο ιστορικός τονίζει την αρχιτεκτονική μαθητεία των Καντζουράκη, Κανετάκη, Τσαμπέρη στο πλευρό του Δεσποτόπουλου και συχνά εντοπίζει επιρροές του στα έργα τους (Τσακόπουλος, 2014, σ. 347)

Εικόνα: Πολυκατοικία στο Πολύδροσο Χαλανδρίου, Γραφείο Μπίρη-Μ. Καφρίτσα, 1979-1980, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Ένα χαρακτηριστικό έργο ελληνικού μοντερνισμού με δικό του γλωσσικό ιδίωμα πέρα από την αρχιτεκτονική του LeCorbusier και την χρήση του beton brut με τον τρόπο της Unité d'Habitation, αλλά με ένα συστηματικό πειραματισμό πάνω στο Domino του LeCorbusier, με τέτοιο τρόπο ώστε να προκύψει μια καινοτόμα πρόταση, Είναι ιδιαίτερα σημαντική προσπάθεια σε σχέση με τις πολλές προσπάθειες μεταγραφής του Domino που οδήγησαν σε άκαρπες προσπάθειες για πρωτοπορία, όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα να αποτυπώνεται στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο, με την μελέτη του Νίκου Καλογερά στα Αρχιτεκτονικά Θέματα.¹⁷⁸ Το ίδιο το γραφείο Μπίρη παντως παρουσιάζει την ιδέα του ως μια ιδιότυπη «Unité» κατοικιών¹⁷⁹, ενώ στο βιβλίο του Τάσου Μπίρη αντιπαραβάλλεται η μελέτη της κατασκευαστικής πρωτοπορίας του Domino στην Unité d'Habitation με την πολυκατοικία στο Πολύδροσο. Ως προς την συνθετική διαδικασία, αναφέρεται στην ομιλία του γραφείου Μπίρη στο ΤΕΕ¹⁸⁰ το 1991 ότι ακολουθείται αφαιρετική πορεία αντι για προσθετική στον χειρισμό των όγκων. Στο δώμα της πολυκατοικίας

¹⁷⁸ (Καλογεράς Ν. , Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος, 1987)

¹⁷⁹ (Μπίρης, DOMA, 2023)

¹⁸⁰ (Μπίρης, Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών, 1991)

τοποθετείται ένα μεγάλης κλίμακας μεταλλικό χωροδικτύωμα, το οποίο ενοποιεί το δώμα οπτικά με όλες τις επιμέρους υφιστάμενες κατασκευές ή εξοπλισμούς του.

4.2.2.1.Z. ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ, 2^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΑΡΧ. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ

1980

Εικόνα: Πρόταση για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης στην θέση Κοίλη, 2^ο βραβείο σε διεθνή Αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, Γραφείο Μπίρη, Κόκκορης, Αμερικάνου, 1990, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Η κεντρική ιδέα είναι ότι η περιοχή της Κοίλης μπορεί με κατάλληλες διαμορφώσεις να «δεχθεί τα εκθέματα του μουσείου, δηλαδή να γίνει η ίδια το Νέο Μουσείο»¹⁸¹ Δημιουργείται ένα στέγαστρο από ανεπίχριστο σκυρόδεμα με κάνναβο υποστρωμάτων μεταβαλλόμενο με τέτοιο τρόπο ώστε να ακολουθεί την τοπική διαμόρφωση της τοποθεσίας. Η ιδέα της κάτοψης είναι ένας αρχιτεκτονικός περίπατος «σε ένα καλυμμένο αρχαιολογικό πάρκο που αποτελεί το ίδιο έκθεμα».¹⁸² Χαρακτηριστική είναι η μεταλλική τεθλασμένη οροφή με κινούμενες περσίδες, με στόχο τον έλεγχο της απολύτως απαραίτητης ηλιακής προσόδου, η οποία και ορίζει τον αισθητικό χαρακτήρα ολόκληρης της πρότασης. Η πρωτοτυπία που ορίζεται εδώ είναι ότι ο καλυμμένος από το μεταλλικό στέγαστρο είναι ένα «μη

¹⁸¹ (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

¹⁸² (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

κτίριο»¹⁸³, ένας ενιαίος «χώρος αναφοράς»,¹⁸⁴ για όλες τις λειτουργίες του μουσείου. Πρόκειται για μια εξαιρετικά καινοτόμα στην σύλληψή της πρόταση η οποία δέχεται επιρροές λιγότερο από τον LeCorbusier και περισσότερο από τον Δεσποτόπουλο και το Πνευματικό Κέντρο της Αθήνας¹⁸⁵. Η ιδέα των δυνατών μορφολογικά ή/και τεχνικά στεγαστρών που δίνουν τον αισθητικό τόνο σε όλο το κτίριο είναι αρκετά συναφής και στον LeCorbusier, με το μεταλλικό στέγαστρο του CentreLeCorbusier να μορφοποιεί αισθητικά μια ενιαία κάτοψη, δεν συναντάται όμως και σε άλλες περιπτώσεις ισχυρών, κατά κανόνα από μπετόν, στεγαστρών. Η βασικότερη όμως αντίθεση προς τις ιδέες του LeCorbusier είναι ακριβώς ο πρωτότυπος χειρισμός του εδάφους- βάσης του κτιρίου. Σε αντίθεση με τον ορθολογικό σχεδιασμό του LeCorbusier που αναζητεί πάντα τον απόλυτο έλεγχο του εδάφους και των κλίσεων του, μια βαθιά κληρονομιά της μοντερνιστικής παράδοσης, εδώ ενσωματώνεται το «σπηλαιώδες» και το τυχαίο του εδάφους.

4.2.3 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ

Ο αρχιτέκτονας Δημήτρης Κατζουράκης (Αθήνα 1939) συνεργαζόμενος με την αρχιτεκτονική του ομάδα με τους Γιάννη Κανετάκη, Γρηγόρη Τσαμπέρη παρουσιάζουν ποικίλο έργο, τόσο ομοιογενές ως ομάδας συνεργασίας όσο και ανεξάρτητο. Κοινός πάντα άξονα οι συναντήσεις ανάμεσα στο μοντερνισμό, στοιχείο της αρχιτεκτονικής τους παιδείας, και τις υφές του νεομπρουταλιστικού ιδιώματος, που εκφράζει την δομικότητα του υλικού του ανεπίχριστου σκυροδέματος και τον οραματικό χαρακτήρα αρχιτεκτονικής που μπορεί αυτό το ύφος να αποδώσει στα δημιουργήματα. Πρόκειται για έναν μπρουταλισμό ο οποίος, όπως και στην περίπτωση του Νίκου Καλογερά, δεν αποστρέφεται τις μεταλλικές κατασκευές και τις κατασκευαστικές πρωτοπορίες, συχνά πειραματίζεται με τις δυνατότητες που μπορεί να δώσει το μέταλλο στην σύνθεση.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν στην διαμόρφωση των ιδεών των αρχιτεκτόνων οι επιρροές τους από τα φοιτητικά χρόνια στην Σχολή Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ και τα

¹⁸³ (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

¹⁸⁴ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁸⁵ (Τσακόπουλος, 2014)

χρόνια της πρακτικής τους, κυρίως τα διδάγματα του Le Corbusier και του James Spreyer, συνεργάτη του Mies , αλλά και του Ιωάννη Δεσποτόπουλου. Στις επιμέρους επιρροές μπορούμε να αναφέρουμε για τον Κατζουράκη τον μεταπολεμικό LeCorbusier, μέσα από τις διαλέξεις του Μιχελή, του Κυπριανού Μπίρη και του Γιάννη Λιάπη.¹⁸⁶

Όσον αφορά τις επιρροές των συνεργατών του που αναμφίβολα επηρέασαν το κοινό τους έργο, για τον Κανετάκη είναι η αμερικανική αρχιτεκτονική της Δυτικής Ακτής και η αρχιτεκτονική του Neutra, για τον Τσαμπέρη ο Niemeyer αλλά και ο κονστρουκτιβισμός του Ιωάννη Δεσποτόπουλου με τις γεωμετρικά «καθαρές» μοντερνιστικές, στα όρια του πουρισμού, μορφολογίες.¹⁸⁷ Πρόκειται για μια ομάδα αρχιτεκτόνων η οποία στα πλαίσια του μπρουταλιστικού ύφους, παρουσιάζει πολλούς πειραματισμούς και παραλλαγές στο έργο της.

Ο Κατζουράκης είναι μια περίπτωση αρχιτέκτονα που είδε τις πρωτοπορίες τις οποίες μελετούσε και οραματιζόταν να υλοποιούνται στην ύστερη μεταπολεμική περίοδο, την δεκαετία του 1990.

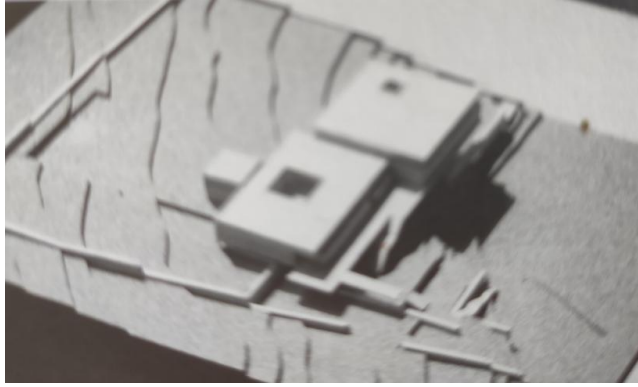
4.2.3.1 ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ

4.2.3.1.A. ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ , ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 1967

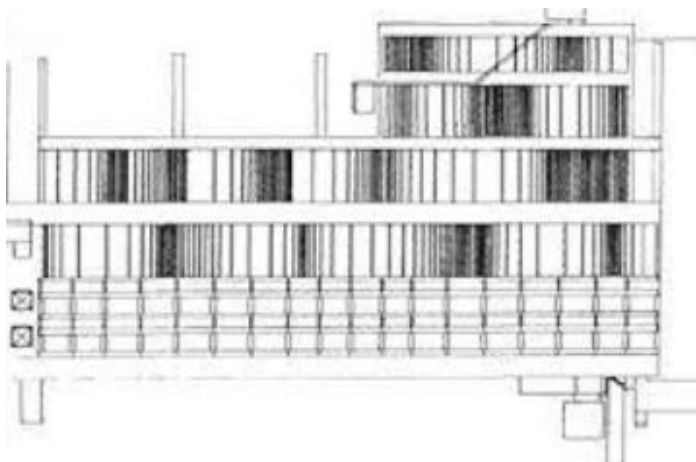
Ένα από τα πρώτα δείγματα του Κατζουράκη για την επιρροή του από τον LeCorbusier ήταν ο διαγωνισμός για το μουσείο Κομοτηνής το 1967.

¹⁸⁶ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁸⁷ (Τσακόπουλος, 2014)

Εικόνα1: Μακέτα γενικής διάρθρωσης, Μουσείο Κομοτηνής 1967, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

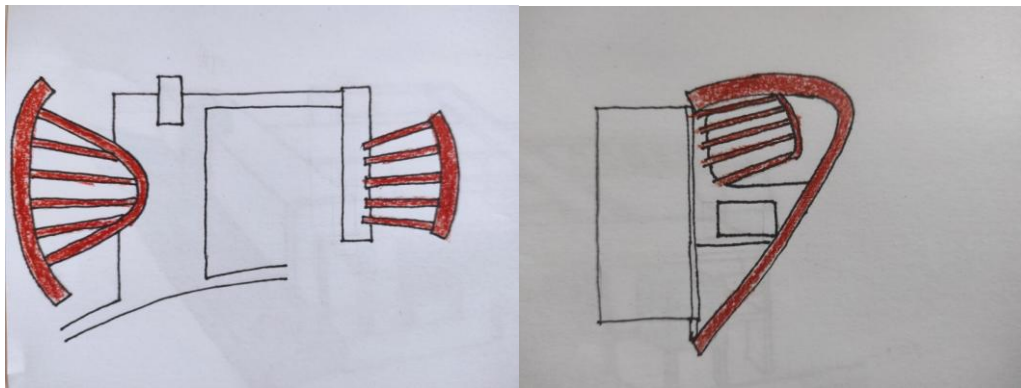

Εικόνα 2: Εσωτερική άποψη από τα υαλοστάσια της Tourette, πηγή: (John Winter, MIT Press Open Architecture and Urban Studies, 2021)

Εικόνα 3: Ο σχεδιασμός των υαλοστασίων της Tourette, σχέδιο του Ιάννη Ξενάκη, πηγή: (Kanach, 2008)

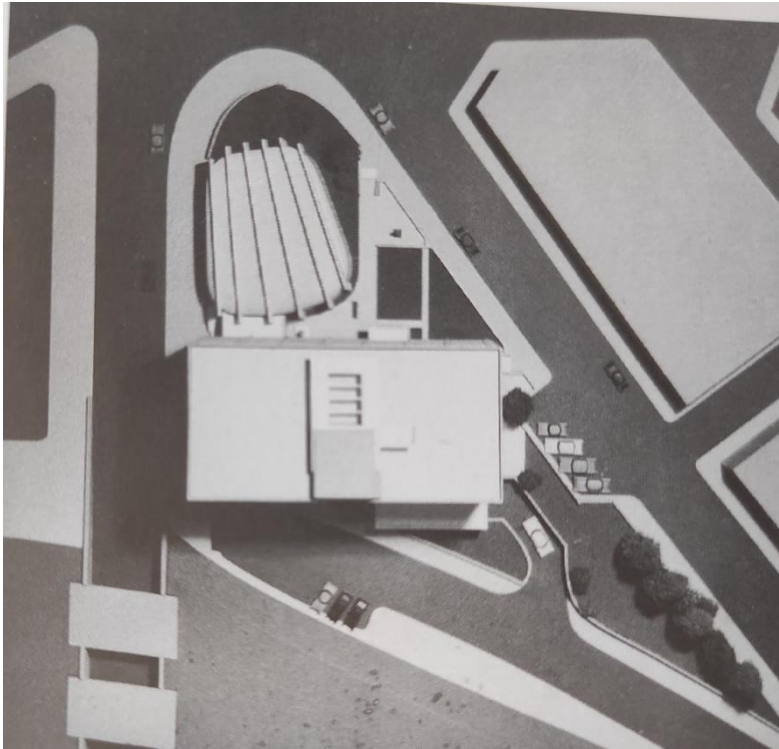
Η κεντρική ιδέα για το Μουσείο Κομοτηνής είναι μια σύνθεση παραλληλεπίπεδων όγκων, της οποίας οι χειρισμοί στοχεύουν στην έμφαση της οριζοντιότητας. Επιστρατεύονται επιμήκεις φεγγίτες για να αποκολληθούν οι πλάκες από τις τοιχοποιίες και εξέδρες. Παράλληλα, τα εμφανή στοιχεία σκυροδέματος συνδυάζονται με τοιχοποιίες από λιθοδομή στο ισόγειο και ανεπίχριστα τούβλα στον όροφο. Η ιδιαίτερη αναφορά στον LeCorbusier είναι τα υαλοστάσια, τα οποία ακολουθούν την λογική του Ιάννη Ξενάκη για τον σχεδιασμό του μοναστηριού της Tourette.

4.2.3.1.B. ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ , 2^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΕ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ 1966

Εικόνες: (Πρώτη) LeCorbusier, προσωπικό σκίτσο μελέτης της γράφουσας, καμπύλες δομές με δοκούς-νευρώσεις στην ανυλοποίητη πρόταση για το μέγαρο των Σοβιετ του 1930.

(Δεύτερη) Δημήτρης Κατζουράκης, προσωπικό σκίτσο μελέτης της γράφουσας, εξωτερική και εσωτερική καμπύλη με δοκούς-νευρώσεις για το Αμφιθέατρο της Ιατρικής σχολής, 2^ο βραβείο σε αρχ. διαγωνισμό 1966

Εικόνα: Κατζουράκης, πρόταση για το Αμφιθέατρο της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, 1966, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Το κτίριο του Αμφιθεάτρου της Ιατρικής Σχολής ακολουθεί μια κλασσική μοντερνιστική γραμμή, με δύο πτέρυγες σε Γ από ανεπίχριστο σκυρόδεμα. Η πρωτοτυπία της μορφής του έγκειται στο σχήμα βεντάλιας του αμφιθεάτρου, το οποίο υλοποιείται από ανεστραμμένα πλαίσια από μπετόν, όπως φαίνεται στην δημοσίευση των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων. Πρόκειται για μια αναφορά στην μελέτη του LeCorbusier για το κτίριο των Σοβιέτ στην Μόσχα¹⁸⁸.

4.2.3.1.Γ. ΜΕΓΑΡΟ ΟΛΠ, ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ , ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1975

Ο Κατζουράκης πραγματοποιεί μια συνεργασία την περίοδο 1971-1977 με τους Κυριάκο Κρόκο και Ηλία Παπαγιαννόπουλο² για έξι αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, από τους οποίους ξεχωρίζουν το Μέγαρο ΟΛΠ του Πειραιά το 1975 και το 1^ο βραβείο για το Εργατικό Κέντρο Αθηνών το 1976.

¹⁸⁸ (Τσακόπουλος, 2014)

² Εκτός από την κορμπουζιανή επιρροή του Κατζουράκη και την γλυπτικότητα του Κρόκου, στον Παπαγιαννόπουλο αποδίδονται αναφορές στο έργο του Αριστομένη Προβελέγγιου (Τσακόπουλος, 2014, σ. 347)

Εικόνες: Μέγαρο ΟΛΠ Πειραιά, συμμετοχή σε διαγωνισμό, 1975, Συμμετέχουν ο Κυριάκος Κρόκος και ο Ηλίας Παπαγιανόπουλος. Πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Στο μέγαρο του ΟΛΠ οι μπρουταλιστικές όψεις ανεπίχριστου σκυροδέματος με πλανισμένες σανίδες ξυλοτύπου παραμένουν σταθερό σημείο αναφοράς και ταυτόχρονα αναφορά στην Unité d'Habitation. Το ίδιο και η αισθητική του παιχνιδίσματος φωτός σκιάς που δίνουν τα τονισμένα χωρίσματα ηλιοπροστασίας, τα οποία όμως δεν αντιμετωπίζονται σαν ενιαίο κέλυφος της όψης, αλλά αποτελούν ρυθμικό στοιχείο της, εναλλάσσοντας την «ανάγλυφη» εντύπωση που προκαλούν με λείες πλευρικές επιφάνειες. Υπάρχουν κάποιες αναφορές στον ρώσικο κονστρουκτιβισμό¹⁸⁹, όπως μεταλλικές και μπετονένιες αναρτημένες κατασκευές με οξείες γωνίες.

¹⁸⁹ (Τσακόπουλος, 2014)

4.2.3.1.Δ. ΠΟΛΥΙΑΤΡΕΙΟ ΤΟΥ ΙΚΑ , ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ

1979

Εικόνα: Πολυιατρείο του ΙΚΑ, Πειραιάς 1979, Γραφείο Μπίρη, Δ. Κατζουράκης, Η. Παπαγιαννόπουλος, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Μια από τις συνθέσεις του γραφείου η οποία σύμφωνα με τους ιστορικούς δέχεται επιρροές από τον όψιμο ελληνικό μπρουταλισμό, με κριτήριο πάντα τις όψεις κελύφη με τα μπετονένια στοιχεία ηλιοπροστασίας προκύπτει από την συνεργασία Κατζουράκη και Παπαγιαννόπουλου με το γραφείο Μπίρη το 1979 για το 1^ο βραβείο για το Πολυιατρείο του ΙΚΑ στον Πειραιά. Είναι μια διαφορετική προσέγγιση σε χώρο γραφείων/χώρο υγείας, καθώς τα μπρουταλιστικά κτίρια στην Ελλάδα συχνά ταυτίζονται με βιομηχανικούς χώρους ή έστω, χώρους γραφείων. Κρίνοντας από τα σχέδια του διαγωνισμού εντοπίζουμε έναν πρωτότυπο συνδυασμό του πλέγματος ανεπίχριστων μπετονένιων στοιχείων ηλιοπροστασίας στην όψη με πανέλα-πιθανότατα ξύλινα ή μπετονένια- μπροστά από τα υαλοστάσια για επιπλέον ηλιοπροστασία, μετατρέποντας τα ρυθμικά επαναλαμβανόμενα ανοίγματα εντός του πλέγματος σε φεγγίτες. Σειρές οριζόντιων και γωνιακών ανοιγμάτων με αναφορές από τον LeCorbusier και την Unite d' Habitation, χρήση αρμών και διαφορετικού τύπου σανιδώματος σε γωνιακή επιφάνεια που δίνει μια φρέσκια πνοή στην αδρή εντύπωση του ανεπίχριστου σκυροδέματος πέρα από την πλαστική εντύπωση των στοιχείων ηλιοπροστασίας. Τα εμφανή υποστυλώματα στον ισόγειο όροφο που βρίσκονται σε εσοχή τονίζουν την κατακορυφότητα, τα οριζόντια

επιμηκη ανοίγματα στους ανώτερους ορόφους τονίζουν την οριζοντιότητα και το πλέγμα στους μεσαίους ορόφους ισορροπεί την εντύπωση.

4.2.3.1.Ε. ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΩΝ 1^ο ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

1976

Εικόνα: Εργατικό Κέντρο Αθηνών, 1^ο βραβείο πανελληνίου αρχ. διαγωνισμού, 1976, Συμμετέχουν ο Κυριάκος Κρόκος και ο Ηλίας Παπαγιαννόπουλος. Πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

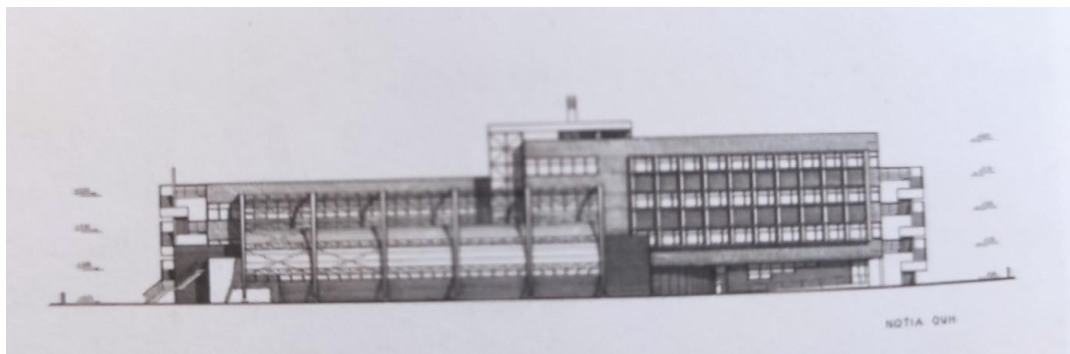
Άλλη μια συνεργασία από την περίοδο 1971-1977 με τους Κυριάκο Κρόκο και Ηλία Παπαγιαννόπουλο² για τους έξι αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς είναι το 1^ο βραβείο για το Εργατικό Κέντρο Αθηνών το 1976. Για άλλη μια φορά τα τονισμένα χωρίσματα ηλιοπροστασίας δεν αντιμετωπίζονται σαν ενιαίο κέλυφος της όψης, αλλά αποτελούν ρυθμικό στοιχείο της, εναλλάσσοντας την «ανάγλυφη» εντύπωση που προκαλούν αυτή την φορά με καμπύλες επιφάνειες. Διατηρείται δηλαδή το πνεύμα της Unité d' Habitation αλλά με καίριες διαφοροποιήσεις. Αισθητική κατεύθυνση είναι η δημιουργία κτιρίου που δεν θα ικανοποιεί απλά λειτουργικές ανάγκες, αλλά θα προσφέρεται και ως αντικείμενο πλαστικής δημιουργίας. Έτσι παρατηρούμε εναλλαγή μορφολογικών στοιχείων ώστε να αποφεύγεται η στείρα επανάληψη, που οι αρχιτέκτονες θεωρούσαν ως μορφολογική παθολογία των

²Εκτός από την κορμπουζιανή επιρροή του Καντζουράκη και την γλυπτικότητα του Κρόκου, στον Παπαγιαννόπουλο αποδίδονται αναφορές στο έργο του Αριστομένη Προβελέγγιου (Τσακόπουλος, 2014, σ. 347)

περισσότερων πολυώροφων βιομηχανικού τύπου κτιρίων.¹⁹⁰ Μάλιστα, απέφυγαν την λύση κτιρίου από χάλυβα- κρύσταλλο – αλουμίνιο στο Εργατικό Κέντρο Αθηνών ως μια λύση μαζικής παγκοσμιοποίησης για τα βιομηχανικά κτίρια κόντρα στην μεσογειακή αρχιτεκτονική, μια πιθανή επιρροή των ιδεών του Κρόκου.

4.2.3.1.ΣΤ. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ, ΠΑΤΡΑ

1990

Εικόνες: Ινστιτούτο Υπολογιστών στην Πάτρα, 1990, με τους Α. Μουρελάτο και Μ. Φιλιππούλου, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Το 1990 η ομάδα Κατζουράκης-Αντώνης Μουρελάτος- Μαρίνα Φιλιππούλου πραγματοποιούν μια πρόταση- μελέτη για το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών στην Πάτρα το οποίο παρουσιάζει κάποιες μπρουταλιστικές κατευθύνσεις, όπως τα πλέγματα ηλιοπροστασίας με επιπλέον πανέλα στον χωρισμό των υαλοστασίων σε υποχώρηση, ανεπίχριστο οπλισμένο σκυρόδεμα με αρμους και τονισμένο άξονα κατακορυφότητας. Η επιρροή του μεταπολεμικού LeCorbusier μέσω μιας πιο μπρουταλιστικής του ανάγνωσης παραμένει ισχυρή. Ταυτόχρονα όμως, έχουμε υπερκείμενες μεταλλικές κατασκευές και ένα παραβολοειδές διάτρητο μεταλλικό κέλυφος στην νότια όψη, το οποίο μάλιστα θα μπορούσε να έχει και μεταμοντέρνες high tech καταβολές¹⁹¹.

¹⁹⁰ (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁹¹ (Τσακόπουλος, 2014)

4.2.3.1.Z. ΚΤΙΡΙΟ CEDEFOP, ΠΥΛΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1997-1999

Στο κτίριο CEDEFOP υπάρχει μια επιστροφή στην αδρότητα του ύφους brut το 1997-1999 , την οποία και υλοποιούν ο Κατζουράκης μαζί με τον Τσαμπέρη. Το κτίριο αυτό έχει ανεπίχριστο σκυρόδεμα, ανεπίχριστη τοιχοποιία, μεταλλικά πάνελα στοιχείων σκίασης, στέγαστρο με μεταλλική φέρουσα κατασκευή. Σύμφωνα με τον ιστορικό Τσακόπουλο, μπορεί η ογκομετρία να είναι «στιβαρής»¹⁹² όπως παραδοσιακά συνδέουμε με τον μπρουταλισμό και η γενική αισθητική να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την βιομηχανική τραχύτητα και την βιομηχανική τεχνολογία που συχνά συνδέουμε με τον μπρουταλισμό.

Εικόνα: Κτίριο Cedefop, Πύλαια Θεσσαλονίκης, 1997-1999, με τους Τσαμπέρη και Αμπατζόγλου, πηγή: (Κατζουράκης, 2006)

Όμως αισθητικά το κτίριο παίρνει αναφορές και από τον Κυριάκο Κρόκο. Η πιθανή επιρροή από τον Κυριάκο Κρόκο οδηγεί σε πιο μεταμοντέρνα μονοπάτια, με αποτέλεσμα το κτίριο να ισορροπεί ανάμεσα σε μοντερνιστικές επιρροές και σε μεταμοντέρνα κριτική για τον μπρουταλισμό και τον κριτικό τοπικισμό¹⁹³. Σε κάθε περίπτωση, τα μεταλλικά στοιχεία που ενσωματώνονται στην αρχιτεκτονική του με

¹⁹² (Τσακόπουλος, 2014)

¹⁹³ (Τσακόπουλος, 2014)

καινοτόμο τρόπο οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η επιλογή του brut δεν οδήγησε σε αποχή από την τεχνολογική καινοτομία.

4.2.3.1.H. ΚΤΙΡΙΟ ΙΓΜΕ

2002-2004

Ο Κατζουράκης με τον Μ. Κατσαρό ανέλαβαν το 2002-2004 το κτίριο Γραφείων και Εργαστηρίων ΙΓΜΕ διατηρώντας την αισθητική του brut αυτήν την φορά με λείους ξυλοτύπους και εκσυγχρονίζοντάς την με μεταλλικές κατασκευές σε πολλαπλά σημεία και αρχιτεκτονικά στοιχεία του έργου.

Εικόνα: Κτίριο ΙΓΜΕ, μαζί με τον Μ. Κατσαρό, 1997-1999, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Ως προς το ύψος, εντοπίζουμε υποστηλώματα στην όψη που διακόπτουν την επανάληψη των εν σειρά υαλοστασίων ή φεγγιτών σε υποχώρηση, τετράγωνα ή κατακόρυφα ανοίγματα πρόσωπο με την όψη χωρίς τονισμένο πλαίσιο. Πολύ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι ότι η όψη- πλέγμα ηλιοπροστασίας των προηγούμενων δεκαετιών αντικαθίσταται με μεταλλική ελαφριά χωροκατασκευή μπροστά από όψη εμφανούς τοιχοποιίας. Εξαιρετικά καινοτόμα είναι επίσης τα Υ υποστηλώματα που δημιουργούν περάσματα τύπου pilotis κάτω από τον κτιριακό όγκο, καθώς και μια κυματοειδής μεταλλική στέγαση για ημιυπαίθρια χρήση του

δώματος.¹⁹⁴ Η αρχιτεκτονική του κτιρίου λειτουργεί περισσότερο ως μια αισθητική του πρώτου ελληνικού μεταπολεμικού πεδίου, οπότε μπορούμε να εντοπίσουμε μια ανάγνωση και μια μεταμοντέρνα κριτική στην έννοια του brut του LeCorbusier.

Εικόνα: Κτίριο ΙΓΜΕ, μαζί με τον Μ. Κατσαρό, 1997-1999, πηγή: (DOMA , 2022)

4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ LECORBUSIER ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΝΙΚΟ ΚΑΛΟΓΕΡΑ, ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΠΙΡΗ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ

Οι τρεις πόλοι αρχιτεκτονικής του Νίκου Καλογερά, του γραφείου Μπίρη και του Δημήτρη Κατζουράκη αποτελούν ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς η βάση των επιρροών τους ξεκινά από τον LeCorbusier, αλλά επεκτείνεται και σε άλλες αρχιτεκτονικές, δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο μίγμα πρωτοπορίας για τον καθένα τους.

Ο Καλογεράς ανέπτυξε μια φιλοσοφία σχεδιασμού που τοποθετεί την τεχνολογία ως αυτοσκοπό και ως τόπο της αρχιτεκτονικής. Ένθετος υποστηρικτής της προκατασκευής και της βιομηχανοποίησης του σχεδιασμού, αλλά παράλληλα εντάσσοντας την κινητικότητα και την ευελιξία στα έργα του, μπορούμε να βρούμε αρκετές συγκλίνουσες με τον Ζενέτο, αλλά με μια βασικότατη διαφοροποίηση. Το αρχιτεκτονικό του ιδίωμα εμφορείται από αυτό του LeCorbusier αρχικά, όπως μπορούμε να διακρίνουμε στις όψεις του περιπτέρου του Παπαστράτου που έχουν

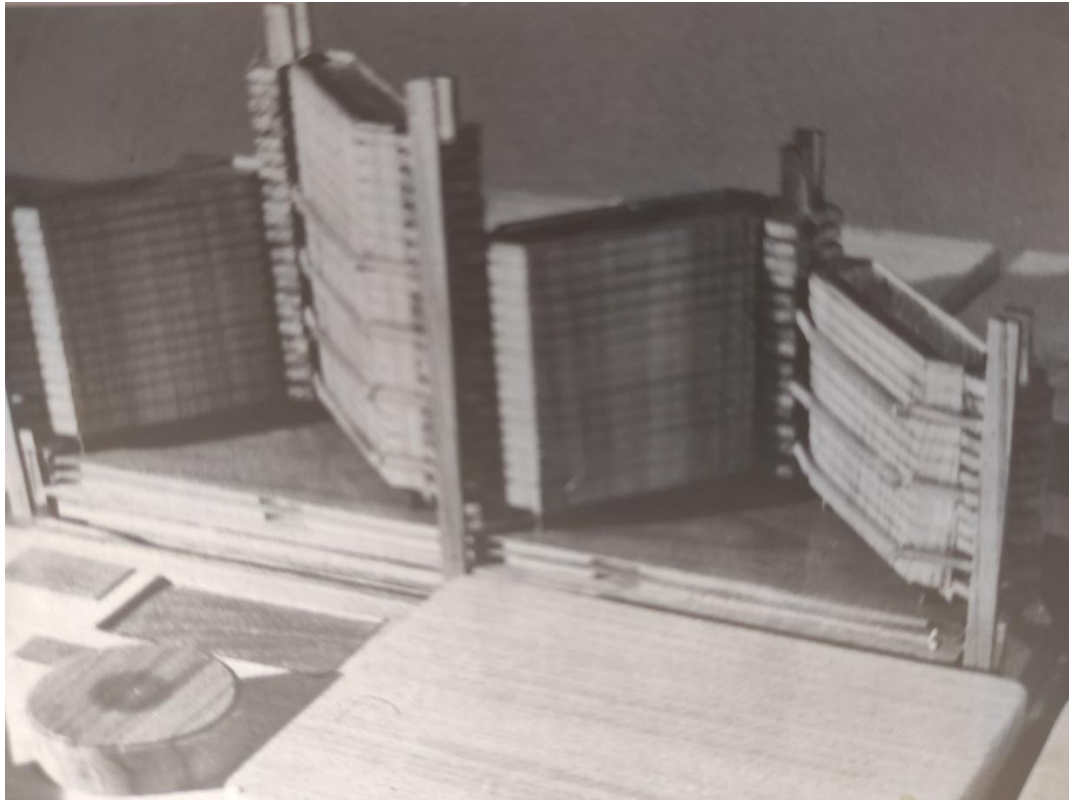
¹⁹⁴ (Τσακόπουλος, 2014)

πολλές ομοιότητες με τις όψεις του CentreLeCorbusier σε ένα κτίριο όμως από beton brut.

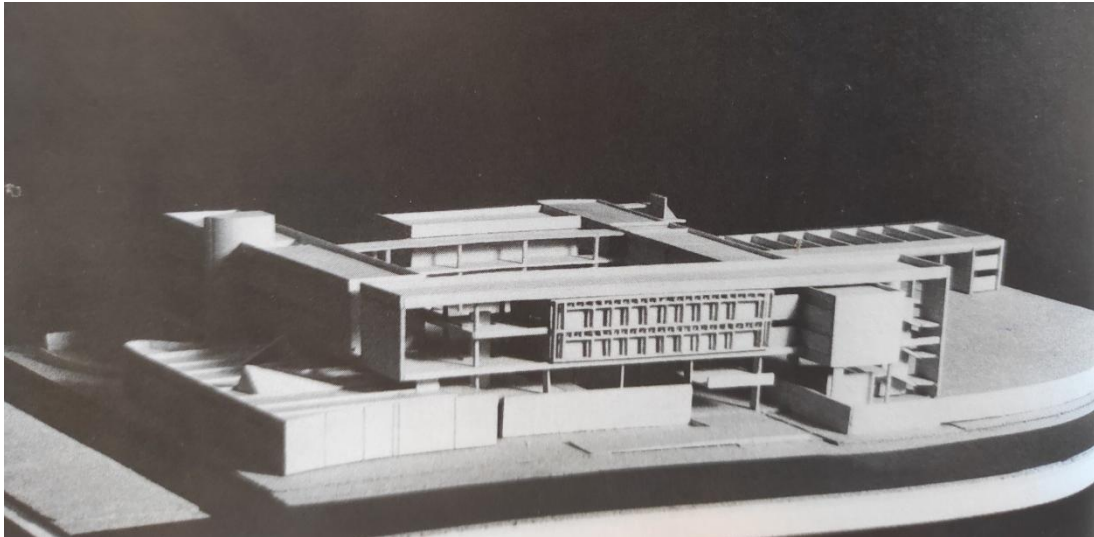
Εικόνα: Περίπτερο της Παπαστράτος στη ΔΕΘ, 1962, Καλογεράς σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 312)

Από καινοτομίες του Ελβετού αρχιτέκτονα διατηρεί ως προς τις προπολεμικές την τυποποίηση, περισσότερο από όλους τους εν προκειμένω εξεταζόμενους Έλληνες. Ως προς τις μεταπολεμικές κυρίως διατηρεί μορφικές καινοτομίες, όπως η αισθητική του πουρισμού στο Μετοχικό Ταμείο και οι φεγγίτες οροφής στο Μηχανουργείο της Μηχανολογικής Σχολής ΕΜΠ. Εκεί που διαφοροποιείται ριζικά από τον LeCorbusier δεν είναι στην επιρροή του από τον αγγλικό μπρουταλισμό, όσο στις σημειακές αναφορές του στον Κανδύλη, ο οποίος κριτίκαρε την πολεοδομική φιλοσοφία του Ελβετού αρχιτέκτονα, κυρίως όμως στην επιρροή του από τον τεχνολογικό εξπρεσιονισμό των Archigram. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η κριτική ματιά του Καλογερά στον LeCorbusier αφορά περισσότερο την γεφύρωση ανάμεσα στον προπολεμικό τεχνολογικό οραματισμό του Ελβετού και τον τεχνολογικό μεταμοντέρνο οραματισμό με εφαρμογή στο ελληνικό πεδίο, ενώ η μορφική πρωτοπορία του Ελβετού αρχιτέκτονα αποτελεί περισσότερο μια συμπληρωματική πτυχή της εργογραφίας.

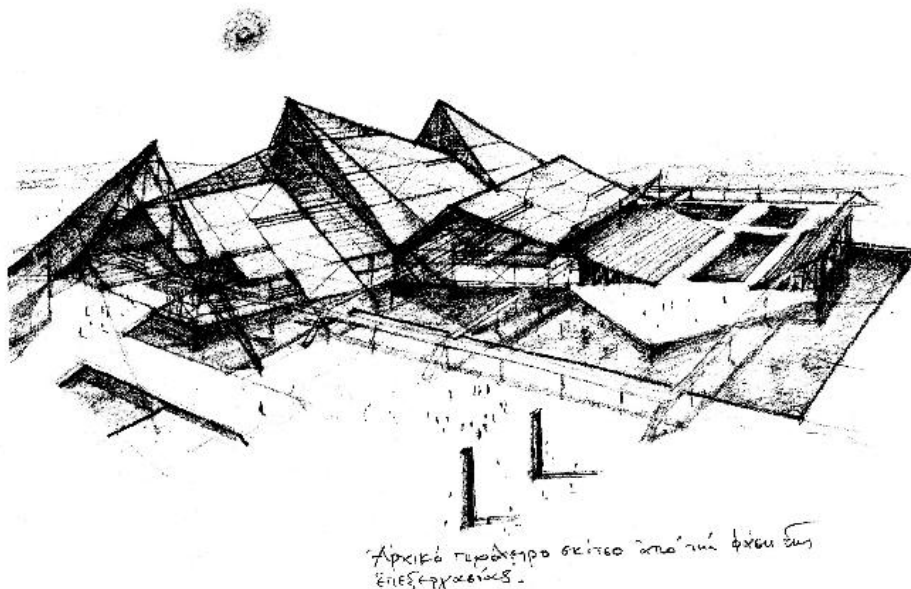
Εικόνα: Μακέτα για το Κτίριο Διοίκησης της ΔΕΗ στο Φάληρο, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. Διαγωνισμό, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 322)

Το γραφείο Μπίρη, βασιζόμενο στην ελκρινεία της κατασκευής ως βασική μοντερνιστική αρχή του LeCorbusier, στο χρονικό πλαίσιο 1960-2000 επανερμήνευσε την πρωτοπορία του Ελβετού αρχιτέκτονα. Τόσο την προπολεμική, με την αισθητική του πουρισμού στην πρόταση για το Μετοχικό ταμείο Στρατού, την επαναχρησιμοποίηση της pilotis ως ένος νέου τρόπου ενοποίησης αιθρίων στο Γυμνάσιο της Νέας Σμύρνης αλλά και τον πειραματισμό με το Domino στην πολυκατοικία στο Πολύδροσο. Αλλά και την μεταπολεμική πρωτοπορία του Ελβετού, με τους φεγγίτες στο Λύκειο της Ηλιούπολης ή τα κλωστρά στο Αναψυκτήριο Ζέας και την δημιουργική χρήση του στεγάστρου και των κυβιστικών όγκων στο Δικαστικό μέγαρο της Λιβαδειάς. Με έναν ιδιαίτερο τρόπο, μεταγράφει και τις μορφικές καινοτομίες του LeCorbusier σε καινοτομίες της ελληνικής πρωτοπορίας.

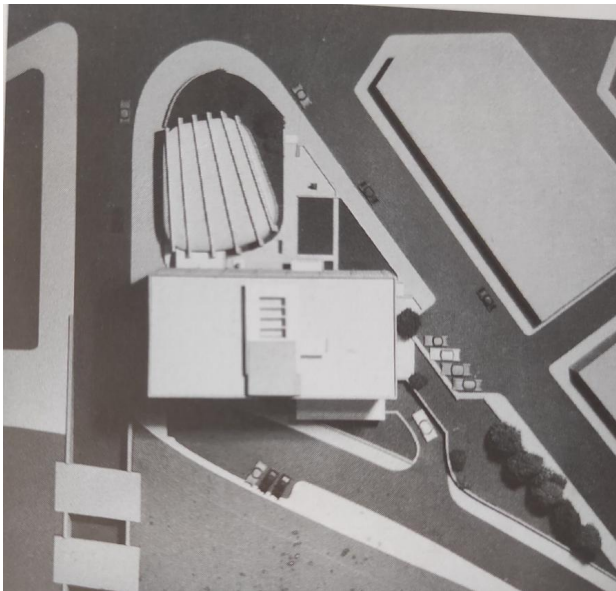
Εικόνα: Γυμνάσιο Νέας Σμύρνης, Γραφείο Μπίρη, 1967, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Είναι χαρακτηριστικό όμως ότι όσο απομακρυνόμαστε χρονικά από την περίοδο της μέγιστης επιρροής του LeCorbusier της δεκαετίας του 1960, η πρωτοπορία της αρχιτεκτονικής του γραφείου ίσως να ενισχύεται περισσότερο από άλλες επιρροές, αρχικά του Δεσποτόπουλου, αλλά και όσο συμπληρώνεται η αρχιτεκτονική εργογραφία τους με φιλόδοξες μεταλλικές κατασκευές τόσο περισσότερο τονίζονται οι επιρροές του Ζενέτου και του Frei Otto.

Εικόνα: Πρόταση για Συγκρότημα Ολυμπιακών Κολυμβητηρίων στην Καλογρέζα, 1^ο βραβείο πανελληνίου αρχ. διαγωνισμού, 1984, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

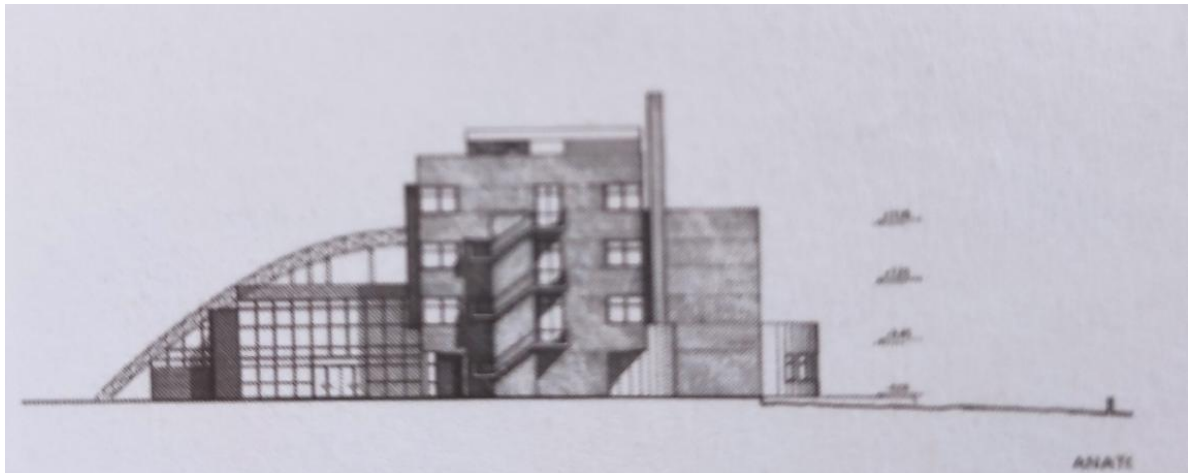
Ο Κατζουράκης αποτελεί από τους τρεις ίσως την πιο ιδιαίτερη περίπτωση καινοτομίας επηρεασμένης από την μεταπολεμική πρωτοπορία του LeCorbusier για τον μπρουταλισμό και το beton brut, καθώς στις επιρροές του δεν μεσολαβεί ο αγγλικός μπρουταλισμός, όπως στην περίπτωση του Καλογερά, αλλά ενισχύεται ένας περισσότερο κορμπυζιανός μπρουταλισμός της Unite d' Habitation και της Tourette. Εξάιρεση αποτελεί η επιρροή του αμφιθεάτρου της Ιατρικής Σχολής από την προπολεμική πρόταση για το μέγαρο των Σοβιέτ. Η κύρια διαφοροποίηση πάντως με τα κτίρια του ελληνικού μπρουταλισμού όπως τα αναλύσαμε προηγουμένως είναι ότι ενσωματώνεται η πρωτοπορία του μετάλλου με υπερκείμενες μεταλλικές κατασκευές και μεταλλικά κελύφη, όπως στο Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών στην Πάτρα, ή άλλοτε γίνεται προσπάθεια να μεταγραφεί το μπρουταλιστικό λεξιλόγιο των πτερυγίων της όψης σε μεταλλικά πτερύγια, όπως στο κτίριο ΙΓΜΕ. Ο Κατζουράκης είναι και μια από τις λίγες περιπτώσεις επιρροής και από την αρχιτεκτονική του μετάλλου του LeCorbusier, όπως συνέβη με τα υαλοστάσια του Μουσείου Κομοτηνής που προσομοιάζουν την Tourette.

Εικόνα: Κατζουράκης, πρόταση για το Αμφιθέατρο της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, 1966, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν υπήρχαν και συμπληρωματικές επιρροές, όπως ο Δεσποτόπουλος, ο Neutra, ο Niemeyer ή ο ρωσικός κονστρουκτιβισμός και το high tech για την αρχιτεκτονική του μετάλλου, φαίνεται όμως ότι αυτές οι επιρροές δεν

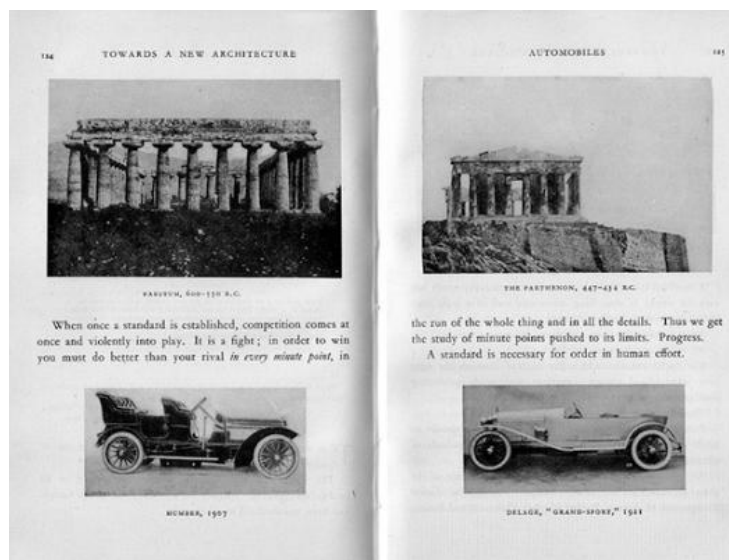
απομάκρυναν ουσιαστικά τον Έλληνα αρχιτέκτονα από την αρχική του μελέτη για τον Ελβετό αρχιτέκτονα. Είναι αξιοσημείωτο μάλιστα ότι ούτε η επιρροή του Κυριάκου Κρόκου με τις ιδέες του που αργότερα εντάχθηκαν στον κριτικό τοπικισμό έφερε κάποια ρήξη με την επιρροή της πρωτοπορίας του LeCorbusier. Ίσως αυτό να είναι η πιο κοντινή εκπλήρωση της ελπίδας των πρώτων Ελλήνων μελετητών του την δεκαετία 1940 -1950 για μια μοντέρνα αρχιτεκτονική που θα μπορούσε μεν να προσαρμοστεί στο ελληνικό πεδίο, πριν τον κριτικό τοπικισμό.

Εικόνες: Ινστιτούτο Υπολογιστών στην Πάτρα, 1990, με τους Α. Μουρελάτο και Μ. Φιλιππούλου, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

5. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είδαμε ότι οι αρχικοί λόγοι για τους οποίους οι Έλληνες αρχιτέκτονες μελέτησαν τον LeCorbusier με την ελπίδα όχι απλά μιας μοντέρνας αρχιτεκτονικής η οποία σέβεται και αναγνωρίζει την ιστορικότητα του ελληνικού πεδίου, αλλά και με την ελπίδα μιας αρχιτεκτονικής η οποία μπορεί να αναβαθμίσει τεχνολογικά και κατασκευαστικά το κτιριακό απόθεμα μιας χώρας όπως έγινε με την περίπτωση της Ινδίας. Το ερώτημα είναι αν τελικά η ελληνική πρωτοπορία μεταξύ 1950-2000 επωφελήθηκε από τον LeCorbusier.

Εικόνα: «Για μια Αρχιτεκτονική», LeCorbusier, σελ135

Κατόπιν της μελέτης αυτής, προκύπτει ότι η κύρια κληρονομιά της αρχιτεκτονικής του Ελβετού αρχιτέκτονα ήταν ότι όρισε την επιχειρηματολογία για κάποιες κατασκευαστικές πρωτοπορίες. Αυτές είναι η βιομηχανική τυποποίηση, απαραίτητη και για την εφαρμογή της προκατασκευής, την οποία υποστήριξαν ιδιαίτερα ο Ζενέτος, ο Τομπάζης και ο Καλογεράς τις δεκαετίες 1960-1970.

Εικόνα: Περίπτερο Παλαστράτου στη ΔΕΘ, 1962, πηγή: (Wikipedia, 2022)

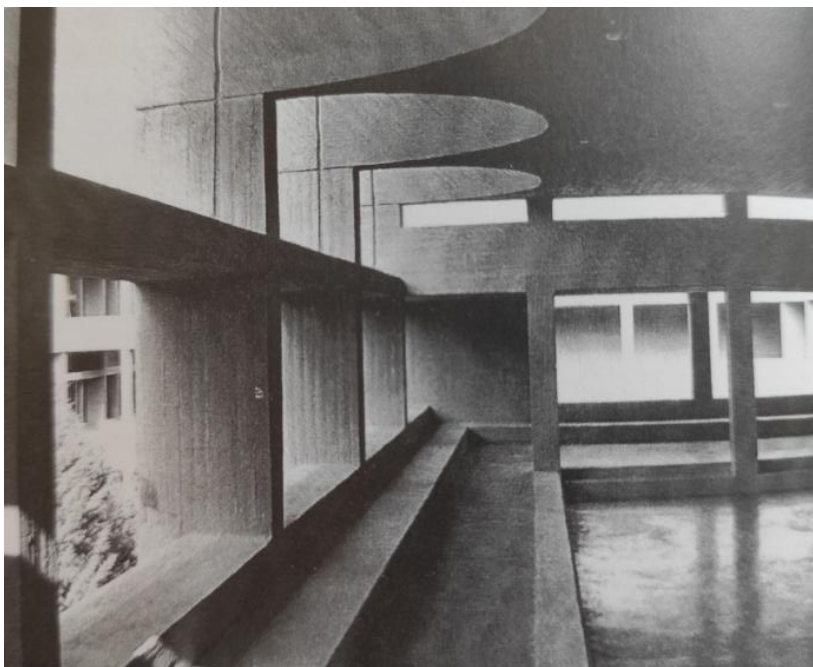
Οι πρώτες δοκιμές όμως με επιρροή από την αρχιτεκτονική του το 1950-1970 σε λίγες περιπτώσεις αξιοποιούν τις προπολεμικές κατασκευαστικές καινοτομίες του με έναν τρόπο που επενδύει ξανά στην πρωτοπορία. Όπως έγινε με το Domino στην περίπτωση του Ζενέτου ή του Βαλσαμάκη. Άλλο ένα παράδειγμα είναι με την με την pilotis, όπως έκανε το γραφείο Μπίρη.

Εικόνα: Πολυκατοικία στην Φιλοθέη, Βαλσαμάκης, 1958, πηγή: (Γιόκαρη Λυδία, 2014)

Από τις καινοτομίες του LeCorbusier περισσότεροι Έλληνες αρχιτέκτονες από το 1950 ως το 2000 επηρεάστηκαν σε μορφικό επίπεδο, εντοπίζοντας έναν δρόμο για πειραματισμό με τον μοντερνισμό και την ειλικρίνεια του υλικού, άλλοτε πειραματιζόμενοι με νέες μορφολογίες και άλλοτε ενισχύοντας προσωπικά ιδιώματα ελληνικής αρχιτεκτονικής. Δημιούργησαν έτσι μια αρχιτεκτονική «παράδοση» του μοντέρνου στην Ελλάδα που αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά μας.

Εικόνα: Θεολογική Σχολή Λεονάρδος- Καλυβίτης, 1976, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

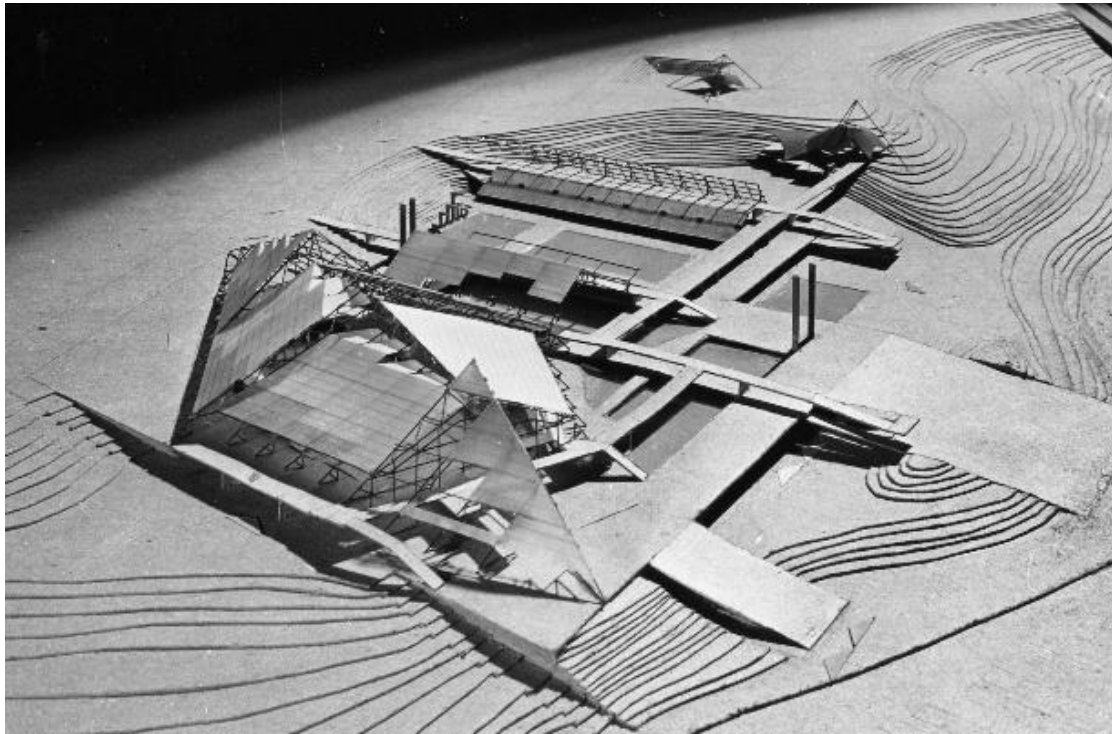

Όσον αφορά στην τεχνολογική πρωτοπορία, η χρονική απόσταση μελέτης του LeCorbusier προς την δεκαετία του 1970 δημιουργεί μια επιρροή με περισσότερα στοιχεία καινοτομίας και εντάσσει στην φιλοσοφία της ειλικρίνειας του υλικού και το μέταλλο, το οποίο είχε ήδη εντάξει και ο Ζενέτος στην αρχιτεκτονική του. Παρατηρούμε από μικρούς πειραματισμούς όπως στο κτίριο της ΔΕΗ του Κραντονέλλη μέχρι τις μεταλλικές κατασκευές του κτιρίου ΙΓΜΕ κοντά στο 2000, όπως μας δείχνει και ο παρακάτω πίνακας-χρονολόγιο.

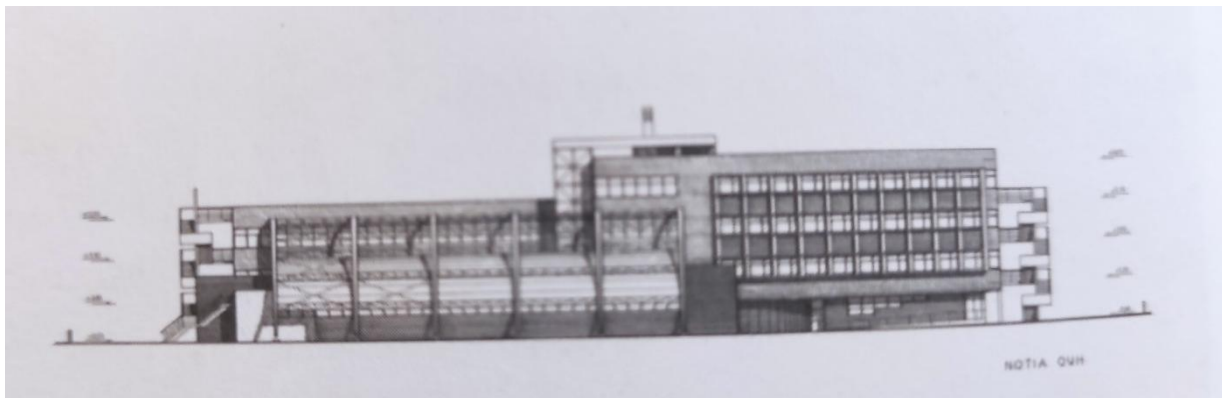
ΜΕΤΑΛΛΟ				
ΔΕΚΑΕΤΙΑ	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ	ΚΤΙΡΙΟ	ΧΡΟΝΙΑ	ΕΙΚΟΝΑ
1950	Ζενέτος	Πολυκατοικία Λεωφόρου Αμαλίας	1959	
1960	Ζενέτος	Θέατρο Λυκαβηττού	1964	
1970	Κραντονέλλης	Κτίριο ΔΕΗ	1977	
1980	Καλυβίτης	Νομικό Τμήμα Κομοτηνής	1986	
1990	Κατζουράκης	ΙΓΜΕ	1997	

Οι πρωτοπορίες του LeCorbusier για το μέταλλο πάντως ελάχιστα επηρεάζουν την ελληνική αρχιτεκτονική. Εκεί πιθανότατα οι αναζητήσεις του LeCorbusier βρέθηκαν σε ένα κενό, το οποίο άρχισε να καλύπτεται με άλλα διεθνή κινήματα πρωτοπορίας που τον υπερβαίνουν, όπως ο Frei Otto ή οι Archigram ή ο Έλληνας πρωτοπόρος

Ζενέτος και η πρωτοτυπία του. Είναι χαρακτηριστικό βέβαια ότι πολλές από αυτές τις οραματικές προτάσεις παραμένουν σε επίπεδο διαγωνισμών.

Εικόνα: Συγκρότημα Κολυμβητηρίων Καλογρέζας, 1^ο βραβείο διαγωνισμού 1984, με τον Κοκκόρη, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

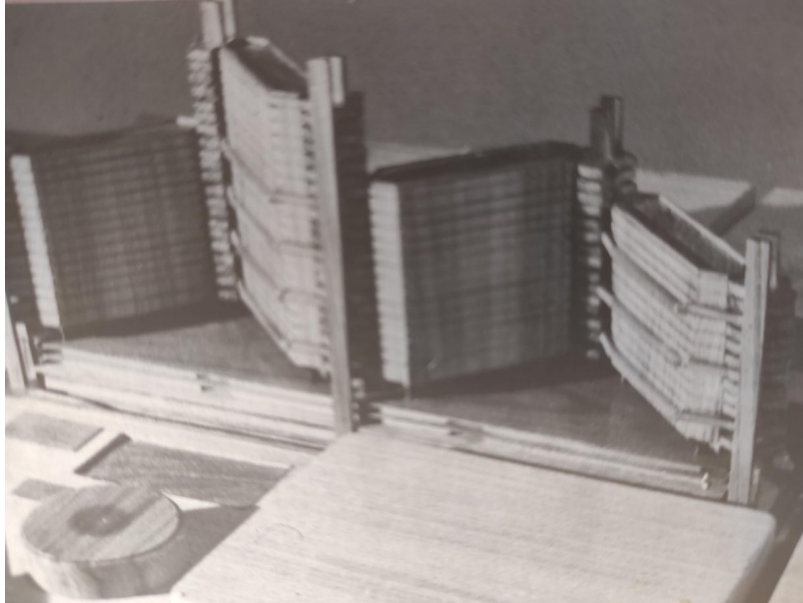

Εικόνες: Ινστιτούτο Υπολογιστών στην Πάτρα, 1990, με τους Α. Μουρελάτο και Μ. Φιλιππούλου, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

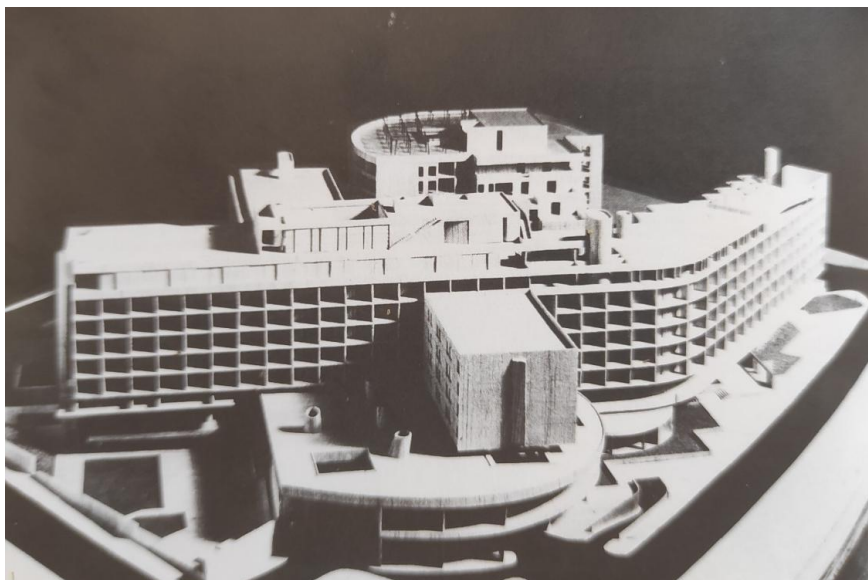
Σε κάθε περίπτωση όμως, ο τεχνολογικός ορθολογισμός του LeCorbusier διατρέχει όλες τις πρωτοποριακές προτάσεις, είτε αυτές είναι με μπετόν είτε με μέταλλο. Υπάρχει δηλαδή και ο οραματισμός της τυποποίησης και της τεχνολογίας, αλλά και

η προσοχή για την κλίμακα του μέσου ανθρώπου. Αυτός ο τεχνολογικός ορθολογισμός προσδίδει στην ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική μια ένταξη στην κλίμακα της πόλης αλλά και μια ιδιαίτερη ταυτότητα.

ΤΟΛΜΗΡΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Εικόνα: Μακέτα για το Κτίριο Διοίκησης της ΔΕΗ στο Φάληρο, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ. Διαγωνισμό, 1970, σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμιο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 322)

Εικόνα: Ξενοδοχειακό συγκρότημα, 1^ο βραβείο αρχ. διαγωνισμού, 1971-1974, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η υλοποιημένη ελληνική αρχιτεκτονική πρωτοπορία σε κάθε περίπτωση επωφελήθηκε από τον LeCorbusier, καθώς οι κατασκευαστικές

αρχές και ο τεχνολογικός ορθολογισμός του της έδωσαν μια στέρεα βάση για υλοποιήσιμες καινοτομίες, οι οποίες μεταφράστηκαν περισσότερο σε μεμονωμένες αρχιτεκτονικές προσπάθειες.

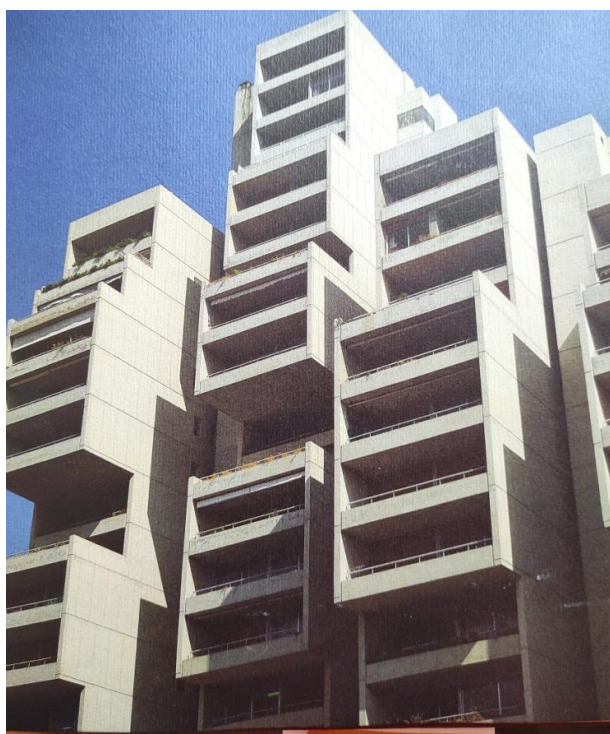

Εικόνα: Γραφείο Μπίρη, Δικαστικό Μέγαρο Λιβαδειάς, 1966, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Αυτό όμως που στερήθηκε η ελληνική αρχιτεκτονική της μεταπολεμικής περιόδου ήταν ο συντονισμένος οραματισμός για τεχνολογική πρωτοπορία. Οι εξαιρέσεις είναι οι ερευνητικές προτάσεις για την Ηλεκτρονική Πολεοδομία του Ζενέτου και τα χωροδικτυώματα του Τομπάζη. Μπορούμε να συμπεράνουμε λοιπόν ότι πιθανότατα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, η προσπάθεια αφομοίωσης του LeCorbusier υπήρξε ένας από τους βασικούς παράγοντες της καθυστερημένης ανάπτυξης για ένα ελληνικό οραματικό τεχνολογικό πεδίο.

6. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ- Ο LECORBUSIER ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ 1950-2000

Από το σημείο της διαπίστωσης έλλειψης συντονισμένου τεχνολογικού οραματισμού στην ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική ξεκινά ένα δίλημμα. Από την μια η λογική είναι η απόρριψη του LeCorbusier και των λεγόμενων «κορμπυζιανών αναφορών» ως μια πιο συντηρητική λογική τεχνολογικού ορθολογισμού όπως έγινε στον Τομπάζη και στον Ζενέτο.

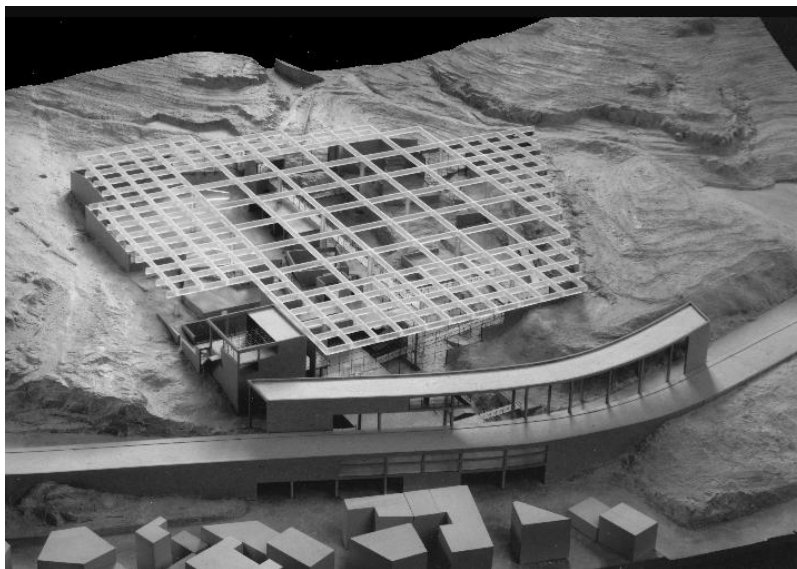
Εικόνα: Πύργος Δίφρος, Τομπάζης, 1971, πηγή: (Φιλιππίδης, Πρωτοπορία στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική, 1988)

Η άλλη λογική είναι η αναπροσαρμογή του ως μιας αρχικής διδαχής, μιας βάσης πάνω στην οποία ο τεχνολογικός ορθολογισμός μπορεί να κατορθώνει σημειακές υπερβάσεις, όπως στον Κατζουράκη.

Εικόνα: Κτίριο ΙΓΜΕ, μαζί με τον Μ. Κατσαρό, 1997-1999, πηγή: (DOMA , 2022)

Στον ενδιαμέσο χώρο, βρίσκουμε και έργα αρχιτεκτόνων όπως του Καλογερά ή του γραφείου Μπίρη που την περίοδο μέχρι το 2000 διατήρησαν τον πυρήνα του LeCorbusier στην αρχιτεκτονική τους επιλέγοντας στρατηγικά την ρήξη με αυτόν σε πτυχές των έργων τους. Ίσως αυτή να είναι και η στρατηγική για μερικές από τις προτάσεις με αυθεντικές πρωτοπορίες στην Ελλάδα στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο.

Εικόνα: Πρόταση για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, γραφείο Μπίρη, 1990

Στην σύγχρονη εποχή ο προβληματισμός για το αν η αρχιτεκτονική του LeCorbusier είναι μια πιο παλιά, πιο συντηρητική τεχνολογικά αρχιτεκτονική δεν σταματάει ποτέ. Η ιστορική αξία της σε επίπεδο μορφικών αλλά και κατασκευαστικών

πρωτοποριών παραμένει ανεκτίμητη. Ο πλούτος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του μοντέρνου στην μεταπολεμική Ελλάδα όμως έχει την δική του μοναδική αξία.

Εικόνα: Πολυκατοικία στο Πολύδροσο Χαλανδρίου, Γραφείο Μπίρη-Μ. Καφρίτσα, 1979-1980, πηγή: (Μπίρης, <https://biris-tsiraki-architects.com/>, 2020)

Μας αποδεικνύει ότι η προσπάθεια για πρωτοπορία είναι η αέναη διαδικασία αρχιτεκτονικής δημιουργίας στην πιο καθαρή της μορφή. Από την αρχική έκθεση σε μια αρχιτεκτονική διδαχή και το δέος προς αυτήν, στην αμφισβήτηση και την προσπάθεια για υπέρβαση, μέχρι την τελική συμφιλίωση μαζί της.

ΑΡΧΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Εικόνες: Μέγαρο ΟΛΠ Πειραιά, συμμετοχή σε διαγωνισμό, 1975, Συμμετέχουν ο Κυριάκος Κρόκος και ο Ηλίας Παπαγιανόπουλος. Πηγή: (Τσακόπουλος, 2014)

ΥΠΕΡΒΑΣΗ

Εικόνα: Κτίριο γραφείων ΟΛΠ στον Πειραιά, συμμετοχή σε πανελλήνιο αρχ.διαγωνισμό, 1970,Καλογεράς σε συνεργασία με τους Πάνο Κουλέρμο και Σπύρο Αμούργη, πηγή: (Τσακόπουλος, 2014, σ. 320)

ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

Εικόνα: Παγόδα ΟΛΠ του Πειραιά, Λιάπης, 1962-1967, πηγή: (Φιλιππίδης, Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα, 1987)

Βιβλιογραφία

- (2023, 3 20). Ανάκτηση από <https://thecharnelhouse.org/>:
<https://thecharnelhouse.org/2013/07/10/mies-memorial-to-rosa-luxemburg-and-karl-liebknrecht-1926/>
- (2023, 4 29). Ανάκτηση από Wikipedia:
https://en.wikipedia.org/wiki/Immeuble_Clart%C3%A9
- ASPECTS, A. (2023, 5 2). *www.artaspects.com*. Ανάκτηση από
<http://tehnikaiekpaideusi.blogspot.com/>:
<http://tehnikaiekpaideusi.blogspot.com/2016/10/purism.html>
- Banham, R. (1975). *Age of the masters*. London: Harper & Row.
- Banham, R. (1989). *A complete Atlantis*. New York: The MIT Press.
- Banham, R. (2008). *Θεωρία και σχεδιασμός την πρώτη Μηχανική εποχή*. Αθήνα:
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Banham, R. (2023, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ). *monoskop.org*. Ανάκτηση από
https://monoskop.org/images/2/21/Banham_Reyner_The_New_Brutalism.pdf
- Bonflaneur*. (2018, 11 12). Ανάκτηση από <https://bonflaneur.com>:
https://bonflaneur.com/athens_points/ktirio-dei/
- Boyle, P. (2022, 3 29). *James Stirling - a Modern architect?* Ανάκτηση από
<https://www.docomomo.org.uk/>: <https://www.docomomo.org.uk/journal/james-stirling-a-modern-architect>
- Cohen, J. L. (2019). *Η αρχιτεκτονική μετά το 1889*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Cohen, J. L., Κολώννας, Β., & Τουρνικιώτης, Π. (2019). *Η αρχιτεκτονική μετά το 1889*. Θεσσαλονίκη: Univercity Studio Press.
- Corbusier, L. (1995). "Le béton brut". Στο L. Corbusier, *Ouvre complète* (σσ. 180-189). GRUYTER, DE.
- DOMA . (2022, 12 19). Ανάκτηση από <https://www.doma.archi/index/projects/>:
<https://www.doma.archi/index/projects/institoyto-gewlogikwn-metalleytikwn-ereynwn-igme>
- DOMA. (2013, 11 10). *ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ - ΚΤΗΡΙΟ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ*. Ανάκτηση από
<https://www.doma.archi/index/>: <https://www.doma.archi/index/projects/aget-hraklhs-kthrio-dioikhshs>
- Frampton, K. (1987). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Gussel, P. (1991). *Architecture in the twentieth century*. New York: Taschen.

- <http://www.fondationlecorbusier.fr/>. (2016). Ανάκτηση από Fondation LeCorbusier:
<http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=64&sysLanguage=en-en&itemPos=1&sysParentId=64&clearQuery=1>
- <http://www.fondationlecorbusier.fr/>. (2023, 5 15). Ανάκτηση από
<http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=4834&sysLanguage=en-en&sysParentId=64>
- <https://unbuiltathens.wixsite.com>. (n.d.). Ανάκτηση από
<https://unbuiltathens.wixsite.com/2019?lang=en>
- <https://www.docomomo.fr>. (2023, 4 7). Ανάκτηση από
<https://www.docomomo.fr/sites/default/files/2019-02/The%20Maison%20du%20Peuple%20in%20Clichy%20%28english%20translation%29.pdf>
- John Winter, R. W. (2021, 6 20). *Le Corbusier's Technological Dilemma*. Ανάκτηση από
<https://mitp-arch.mitpress.mit.edu/>: <https://mitp-arch.mitpress.mit.edu/pub/b72h1z9c/release/1>
- John Winter, R. W. (2021, 4 23). *MIT Press Open Architecture and Urban Studies*. Ανάκτηση 3 15, 2023, από <https://mitp-arch.mitpress.mit.edu/>: <https://mitp-arch.mitpress.mit.edu/pub/b72h1z9c/release/1>
- Kanach, S. (2008). *Iannis Xenakis, Music and architecture*. Paris: Pedragon Press.
- khanacademy*. (2023, 5 2). Ανάκτηση από <https://www.khanacademy.org/humanities>:
<https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/cubism-early-abstraction/xdc974a79:purism/a/purism>
- Kroll, A. (2023, 4 7). <https://www.archdaily.com>. Ανάκτηση από
<https://www.archdaily.com/85971/ad-classics-unite-d-habitation-le-corbusier>
- Le Corbusier, P. J. (1960). *Ouvre Complete, 1910-1920*. Ζυρίχη: W. Boesiger et O.Stonorov.
- LeCorbusier. (1923). *Για μια Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- LeCorbusier. (1983(1950)). *Le Modulor*. Paris: Fondation Le Corbusier.
- LeCorbusier, P. J. (1933). *La maison de verre, Immeubles Clarte. Art in Switzerland*.
- Lopez, O. (2011, 8 26). *ArchDaily*. Ανάκτηση από www.archdaily.com:
<https://www.archdaily.com/157658/ad-classics-expo-58-philips-pavilion-le-corbusier-and-iannis-xenakis>
- Molloy, J. C. (2021, 12 10). *AD Classics: Centre Le Corbusier (Heidi Weber Museum) / Le Corbusier*. Ανάκτηση από <https://www.archdaily.com/>:
<https://www.archdaily.com/322782/ad-classics-centre-le-corbusier-heidi-weber-museum-le-corbusier>

- Office du patrimoine et des cites, G. (2016, 11 1). *Le Corbusier & Pierre Jeanneret - Restoration of the Immeuble Clarté, Geneva*. Ανάκτηση από Issuu:
https://issuu.com/birkhauser.ch/docs/restoration_clarte
- Phaidon Editors, J.-L. C. (2023, 5 10). *Le Corbusier: Le Grand*. Ανάκτηση από
<https://www.phaidon.com/>:
<https://www.phaidon.com/agenda/architecture/articles/2019/february/06/le-corbusiers-grand-designs-the-un-headquarters-new-york/>
- Quddus, S. (2023, 4 7). *www.archdaily.com*. Ανάκτηση από
<https://www.archdaily.com/574981/material-masters-le-corbusier-s-love-for-concrete>
- Seitz, F. (1995). *L architecture metallique au XX siecle*. Paris: Belin.
- Sharp, D. (1991). *The Illustrated Encyclopedia of Architects and Architecture*. Ανάκτηση από
www.greatbuildings.com/architects/LeCorbusier:
www.greatbuildings.com/architects/LeCorbusier
- The Architectural Work of LeCorbusier. (2015, Ιανουάριος). <https://lecorbusier-worldheritage.org/>. Ανάκτηση από <https://lecorbusier-worldheritage.org/wp-content/uploads/2019/08/dossier-de-candidature-en.pdf>: <https://lecorbusier-worldheritage.org/>
- Varga, B. A. (1996). *Conversations with Iannis Xenakis*. Faber & Faber.
- Wikiarquitectura. (2023, 2 10). Ανάκτηση από <https://en.wikiarquitectura.com/>:
<https://en.wikiarquitectura.com/building/villa-cook/>
- Wikipedia. (2020, 10 2). Ανάκτηση από
https://el.wikipedia.org/wiki/Κωνσταντίνος_Δοξιάδης:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82_%CE%94%CE%BF%CE%BE%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82
- Wikipedia. (2020, 10 2). Ανάκτηση από https://el.wikipedia.org/wiki/Αλέξανδρος_Τομπάζης:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AC%CE%B6%CE%B7%CF%82
- Wikipedia. (2022, 10 5). Ανάκτηση από <https://en.wikipedia.org>:
https://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Savoye
- wikipedia. (2023, 4 7). Ανάκτηση από <https://en.wikipedia.org/>:
https://en.wikipedia.org/wiki/Le_Corbusier%27s_Five_Points_of_Architecture
- WIKIPEDIA. (2023, Απρίλιος). Ανάκτηση από
https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9ton_brut

- Αδάμη, Μ. Κ. (1998). *Κλέων Κραντονέλλης*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- Γιακουμακάτος, Α. (1993). Διαύγεια και λιτότητα. Η σύνθεση της αρχιτεκτονικής του Τάσου και Δημήτρη Μπίρη. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 27, σσ. 50-58.
- Γιόκαρη Λυδία, Χ. Β. (2014). *Μια σύγχρονη εξοχική πολυκατοικία στη Φιλοθέη: Η πολυκατοικία επί της Λεωφόρου Κηφισίας 272 του Νίκου Βαλσαμάκη*. Ανάκτηση από <https://www.blod.gr/lectures/>: <https://www.blod.gr/lectures/mia-syghroni-eksohiki-polykatoikia-sti-filothai-i-polykatoikia-epi-tis-leoforou-kifisias-272-tou-nikou-balsamaki/>
- Γιώργος Σημαιοφορίδης, Γ. Τ. (1987). Ο Le Corbusier και η Ελλάδα. Πρόσωπα, εικόνες, διαδρομές. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 21, σσ. 88-91.
- Δαυίδ, Η. Κ. (2018). *Συνάντηση με τον Νίκο*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Ζενέτος, Τ. (1967). Προβλήματα δομής στην Ελλάδα- η πόλη του μέλλοντος. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 1, σσ. 88-89.
- Ζενέτος, Τ. (1973). Ηλεκτρονική Πολεοδομία. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 7, σσ. 112-119.
- Καλογεράς. (1967). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός Μετοχικό Ταμείο Στρατού. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 1, σσ. 12-13.
- Καλογεράς, Ν. (1971). Διαγωνισμός για την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 5, σσ. 226-228.
- Καλογεράς, Ν. (1971). Διαγωνισμός Κτίριο Γραφείων ΟΛΠ Πειραιάς. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 5, σσ. 232-234.
- Καλογεράς, Ν. (1987). Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 21, σσ. 130-132.
- Καλογεράς, Ν. (1987). Οι περιπέτειες ενός ιδεογράμματος. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 21, σσ. 130-132.
- Κατζουράκης, Τ. Α. (2006). Το κτίριο CEDEFOP στη Θεσσαλονίκη. *ΚΤΙΡΙΟ*, σσ. 40-45.
- Κονταράτος, Μ. Μ. (2017). *Συνάντηση με τον Κωνσταντίνο Δεκαβάλλα*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Κονταράτος, Σ. (1987). Η αρχιτεκτονική θεωρία του Le Corbusier και η υποδοχή της στην Ελλάδα. *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 21.
- Μιχελής, Π. (1940). *Η αρχιτεκτονική ως Τέχνη*. Αθήνα: Ίδρυμα Παναγιώτη και Εφης Μιχελή.
- Μιχελής, Π. (1954). *Η αισθητική του μετόν αρμε*. Αθήνα: Ίδρυμα Παναγιώτη και Εφης Μιχελή.
- Μπίρης, Τ. (1991). Έλληνες Αρχιτέκτονες: 2ος κύκλος ομιλιών. *Μπίρης Τάσος και Μπίρης Δημήτρης* (σσ. 11-12). Αθήνα: ΤΕΕ.

- Μπίρης, Τ. (2007). *Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Μπίρης, Τ. (2020, 10 12). Ανάκτηση από <https://biris-tsiraki-architects.com/>: <https://biris-tsiraki-architects.com/biris/%ce%ad%cf%81%ce%b3%ce%b1/1960-1970/%ce%b3%cf%85%ce%bc%ce%bd%ce%ac%cf%83%ce%b9%ce%bf-%ce%bd%ce%ad%ce%b1%cf%82-%cf%83%ce%bc%cf%8d%cf%81%ce%bd%ce%b7%cf%82/>
- Μπίρης, Τ. (2023, 5 12). *DOMA*. Ανάκτηση από <https://www.doma.archi/index/projects/>: <https://www.doma.archi/index/projects/polykatoikia-sto-polydrosos>
- Παπαλεξόπουλος, Δ. (1986). *Αρχιτεκτονικά Θέματα 20*, σ. 40.
- Παπαλεξόπουλος, Δ. (1987). ΤΕΕ, Taylor και LeCorbusier. *Αρχιτεκτονικά Θέματα 21*, σσ. 110-112.
- Τζιρτζιλιάκης. (2005). Σχόλια στην υπερμεσιτική διάλυση της αρχιτεκτονικής/ *Medias res* της αρχιτεκτονικής. *Αρχιτέκτονες Β' 52/2005*.
- Τομπάζης. (1972). Κτίριο Κεντρικών Υπηρεσιών ΔΕΗ. *Αρχιτεκτονικά Θέματα 6*, σ. 100.
- Τομπάζης, Α. (1968). Η Χωροκατασκευή. *Αρχιτεκτονικά Θέματα 2*, σσ. 112-115.
- Τσακόπουλος, Π. (2014). *Αναγνώσεις της Ελληνικής Μεταπολεμικής Αρχιτεκτονικής*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Φατούρος, Δ. (1987). Καταπιεστικός και απελευθερωτικός ο LeCorbusier και στην Ελλάδα. *Αρχιτεκτονικά Θέματα 21*, σσ. 122-126.
- Φεσσά-Εμμανουήλ, Ε. (2001). *Δοκίμια για την Νέα Ελληνική Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστόπουλου.
- Φιλιππίδης, Δ. (1984). *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Φιλιππίδης, Δ. (1987). *Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα*. Αθήνα: ΤΙΤΑΝ.
- Φιλιππίδης, Δ. (1987). *Το σκυρόδεμα στον 20ο αιώνα*. Αθήνα: ΤΙΤΑΝ.
- Φιλιππίδης, Δ. (1988). Πρωτοπορία στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική. *Αρχιτεκτονικά Θέματα 22*, σσ. 69-73.
- Φιλιππίδης, Δ. (1993). Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Τομπάζη. *Θέματα Χώρου + Τεχνών 24*, σσ. 20-97.

Εικόνα: Ταξίδι στην Ανατολή. Σκίτσο του LeCorbusier από την Ακρόπολη, 1911

Ο LECORBUSIER
ΚΑΙ Η
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ 1950-2000

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την σύνδεση του LeCorbusier και της ελληνικής μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής από το 1950 ως το 2000. Μελετάται ο τρόπος που καινοτόμησε LeCorbusier κατασκευαστικά, στην προσπάθεια για να καλλιεργήσει το αρχιτεκτονικό του ύφος, καθώς και οι αρχιτεκτονικές του απόψεις για την πρωτοπορία. Εντοπίζεται το γιατί θεωρήθηκε πρωτοποριακή η αρχιτεκτονική του για την Ελλάδα και γιατί επηρέασε πολλούς Έλληνες αρχιτέκτονες, μέσα από πόλους αμφισβητήσεων και υποδοχής.

Εισάγεται ο αναγνώστης στην υλοποιημένη και οραματική ελληνική αρχιτεκτονική που επηρεάστηκε από τον LeCorbusier αλλά παράλληλα προσπάθησε να καινοτομήσει μεταξύ 1950- 2000. Αρχικά τα μεμονωμένα έργα αρχιτεκτόνων, είτε εντάσσονται στον **ελληνικό μοντερνισμό** είτε στον **ελληνικό μπρουταλισμό** χαράσσουν προσωπικές αναζητήσεις πάνω στον LeCorbusier και την καινοτομία, οι οποίες διερευνώνται. Στην συνέχεια σταχυολογούνται Έλληνες αρχιτέκτονες με **τεχνολογική καινοτομία** στο έργο τους, κάποιοι αρνούμενοι τον LeCorbusier, όπως ο **Ζενέτος** και ο **Τομπάζης**. Η μελέτη εμβαθύνεται στο έργο των **Καλογερά, Μπίρη και Καντζουράκη** ως τεχνολογικά πρωτοπόρων αρχιτεκτόνων με πολλές επιρροές από τον LeCorbusier.

Έτσι, εξετάζεται αν η αρχιτεκτονική του LeCorbusier συνέβαλλε στην ελληνική πρωτοπορία 1950-2000.